

संग्रह- २३

क्रम संख्या-३२

बुद्धकालीन श्रावक-चरित

[भाग-४]

(सारिपुत्र चरित-३)

आचार्य

भिक्षु अमृतानन्द

DhammaDigital

नेरु. १४/-

प्रकाशकः

“आनन्दकुटी विहारगुठी”

(सं. द. नं. १/०३१ प्र. जि. अ. का. का.)

आनन्दकुटी विहार, स्वयंभू,

काठमाडौं, नेपाल ।

फो. नं. २१४४२०

(सर्वाधिकार सुरक्षित)

बुद्धावरः २५२७

बि. सं. २०४०

ने. सं. ११०४

ई. सं. १९८४

प्रथमावृत्ति १०००

मुद्रकः

सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस

नकवहिल, ललितपुर ।

फो. नं. : ५२११९१

Collection No. 23

Buddhakalina Sravaka-Carita (PART IV)

Dr. Bhikkhu Amritananda

Published by
ANANDA KUTI VIHARA TRUST
Ananda Kuti, Kathmandu
NEPAL
1984

यसमा—

प्रकाशकीय

PREFACE

प्राक्कथन

मूल ग्रन्थहरू

सहायक ग्रन्थहरू

संकेत शब्दको अर्थ

त्रिपिटक-सूची

विषय-सूची

“बुद्धकालीन श्रावक-चरित” भाग-४

नामावली

शब्दावली

गाथा-सूची

श्री ५ महात्माभिराम बीरेन्द्र बीर विक्रम शाहदेवबाट
बक्सैको सन्देश

श्री ५ महात्माभिराम बीरेन्द्र बीर विक्रम शाहदेवबाट
बक्सैको सन्देश

बौद्ध पाठी बाढ्नुअघि उल्कृष्ट ग्रन्थ मानिएको त्रिपिटकमा यत्रतत्र हरिस्का बुढ्काछ्का विभिन्न उर्ल्लेखनीय पात्रहरू क्रमबद्ध रूपले संकलित र बर्गीकृत गरी तयार पारिएको यो पुस्तकले बौद्ध इतिहास र दर्शनको बर्तिरिक्त बुढ्काछ्का छानाछाना विवरण पनि प्रस्तुत गरेको प्रयास रात्र्ती देखिन्छ । यस्तो प्रकाशनबाट नेपालमा धार्मिक सहिष्णुतामात्र होइन नेपालीछे संसारका अन्य धर्ममा पनि गहिरो श्रद्धा राख्नु मन्ने बुरा पनि देखाउनु बढीया हुनेछ । नेपाली साहित्यको ज्ञानराक्षीमा नेपालमा बन्नेका विश्व ज्ञान्तिका अगुगत सिद्धार्य गौतम बुद्ध सम्बन्धी यस किसिमको उपयोगी ग्रन्थ धार्मिक निरुबय पनि प्रसन्ननीय योगदान मस्को मान्नुपर्छ ।

यस किसिमका ग्रन्थ निर्माणमा व्यक्त परिश्रम गर्ती तीव्रपूर्ण कार्य सम्पादन गर्ने भिक्षु श्री वपुतानन्द महास्वयभिर धन्यवादका पात्र छन् ।

प्रकाशकीय

प्रस्तुत पुस्तक बुद्धकालीन श्रावक चरित भाग-४ अर्थात् सारिपुत्र भाग-३ हो । आनन्दकुटी विहार गुठीको ३२ सौ प्रकाशन हो । पूज्य आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थवीरका अथक परिश्रमद्वारा प्राप्त फलहरू मध्ये एक हो । जुन फलको रसास्वाद तगाइँहरू सबैलाई दिलाउने मौका हामीलाई वहाँले करुणापूर्वक दिनु भयो । हामी वहाँ प्रति ऋणी छौं ।

बुद्धका अग्रश्रावक हुनु भएका सारिपुत्र महास्थवीर सम्बन्धी यस ग्रन्थले वहाँको प्रज्ञा महत्ता बारे हामीलाई अवबोध गराउने छ । आशा छ पाठक वर्गले यसको फल राम्ररी चाखी आफ्नो प्रतिक्रिया जनाउनु हुनेछ र हामीलाई अरु ग्रन्थहरू पनि प्रकाशनार्थ कुनै प्रकारले आर्थिक सहयोग दिनुहुने छ । हामीलाई हरतरहले अववाद अनुशासन गरी प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशनार्थ दिई मद्दत पुऱ्याइरहनु भएका आचार्यको सुम्बास्य तथा दीर्घायुको कामना गर्दछौं ।

[७]

पौष २०, २०४०

Dhamma.Digital

भिक्षु मैत्री
सदस्य-सचिव
आनन्दकुटी विहारगुठी,
स्वयम्भू, काठमाडौं,
नेपाल ।

फो नं. २१४४२०

Homage to the Buddha, the Supreme Enlightened One.

P R E F A C E

The present Volume is the fourth part of the "Sravakas of Buddha's time" and the third part of the life of Sariputta. It is the thirty second publication of Ananda Kuti Vihara Trust. Fifty five discourses on Sariputta not mentioned with definite places of their delivery are collected in this Volume.

The discourses are as follows :

1. Three from Mavaggapali
2. Two from Cullavaggapali
3. Two from Parajikapali
4. Fortytwo from Anguttaranikayapali
5. Three from Samyuttanikayapali
6. One from Suttanipatapali
7. One from Apadanapali
8. One from Theragathapali.

I have been able to collect one hundred and fifty eight discourses from the Tripitaks. Fifty five discourses in the first part, forty eight in the second part and fifty five in this third part have been collected and they are as follows :

Part I   Part II.   Part III.

1. Mahavaggapali ...	4	+	1	+	3	= 8
2. Cullavaggapali	2	+	4	+	2	= 8
3. Parajikapali	0	+	0	+	1	= 1
4. Pacittiyapali ...	1	+	1	+	1	= 3
5. Majjhimanikayapali	8	+	8	+	0	= 16
6. Samyuttanikayapali	25	+	23	+	3	= 51
7. Anguttaranikayapali	9	+	6	+	42	= 57
8. Udanapali	6	+	1	+	0	= 7
9. Dighanikayapali	0	+	3	+	0	= 3
10. Suttanipatapali ..	0	+	1	+	1	= 2
11. Apadanapali ..	0	+	0	+	1	= 1
12. Theragathapali ...	0	+	0	+	1	= 1
Total						
	55	+	48	+	55	= 158

The discourses (Suttas) collected in this volume are as follows :

1. Mh. p.† 53: Natticatuttha Kamma Upasam-
pada, Mahakkhandhakam. p.‡ 55.
2. Mh. p. 305: Atireka Civara Katha, Civarakk-
handhakam. p. 289.
3. Mh. p. 323: Duggahitasuggahitadikatha, Civa-
rakkhandhakam. p. 308.
4. Cu. p. 230: Tiracchinavijja-Lasunakhadanaditi,
Khuddakavatthukkhandhakam.
p. 140.
5. Cu. p. 316: Anumodanavattakatha, Vattakha-
ndhakam. p. 212.
6. P. p. 10: Etadatthaya Sikkapada Pannatti,
Pannatti Nidana Katha. p. 7.
7. P. p. 346: Anandena Sariputtassa Nikkhitta-
vatthu, Nissaggiyakandam. p. 243.
8. A-1 p. 23: Ekapuggalavaggo. p. 23.
9. A-1 p. 23: Etadaggasuttam, Etadaggavaggo.
p. 23.
10. A-1 1p. 81: Ayacanavaggo. p. 88.
11. A-3 p. 123: Sariputtasuttam, Devadutavaggo.
p. 133.

---

† References given here are to the pages of Pali Text,
Nagari Edition of Nalanda, India.

‡ R. refers to the pages of the Pali Text Society,
Roman Editions, London.

12. A-3 p. 262: Dutiya Anurudhasuttam, Kusinaravaggo. p. 281.
13. A-4 p. 86: Vanijjasuttam, Apannakavaggo. II. p. 81.
14. A-4 p. 152: Parihanasuttam, Indriyavaggo. II. p. 143.
15. A-4 p. 163: Mahamoggallanasuttam, Patipadavaggo. II. p. 154.
16. A-4 p. 164: Sariputtasuttam, Patipadavaggo. II. p. 155.
17. A-4 p. 167: Cetanasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 157.
18. A-4 p. 170: Vibhattisuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 160.
19. A-4 p. 171: Mahakotthikasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 161.
20. A-4 p. 173: Upavanasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 163.
21. A-4 p. 178: Nibbanasuttam, Sancetaniyavaggo. II. p. 167.
22. A-5 p. 402: Dutiya Cakkhanuvattanasuttam, Rajavaggo. III. p. 148.
23. A-5 p. 435: Dutiya Aghatapativinayasuttam, Aghatavaggo. III. p. 186.

24. A-5 p. 438: Sakkaccasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 190.
25. A-5 p. 439: Sājivasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 191.
26. A-5 p. 439: Pannhapucchasuttam, Aghatavaggo.
III. p. 131
27. A-5 p. 440: Nirodhasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 192.
28. A-5 p. 443: Codanasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 196.
29. A-5 p. 446: Silasuttam, Aghatavaggo. III.
p. 200.
30. A-5 p. 447: Khippanisantisuttam, Aghatavaggo.
III. p. 201.
31. A-6 p. 15: Bhaddakasuttam, Saraniyavaggo.
III. p. 292.
32. A-7 p. 178: Dutiya Patisambhidasuttam, Deva-
tavaggo. IV. p. 33.
33. A-7 p. 179: Dutiya Vasuttam, Devatavaggo.
IV. p. 34.
34. A-7 p. 245: Sakkaccasuttam, Mahavaggo. IV.
p. 120.
35. A-8 p. 305: Duteyyasuttam, Mahavaggo. IV.
p. 196.

36. A-8 p. 326: Dutiya Balasuttam, Gahapativa-
ggo. IV. p. 223.
37. A-8 p. 411: Icchasuttam, Yamakavaggo. IV.
p. 325.
38. A-8 p. 413: Alamsuttam, Yamakavaggo. IV.
p. 328.
39. A-9 p. 14: Sevanasuttam, Sambodhivaggo. IV.
p. 365.
40. A-9 p. 27: Kotthikasuttam, Sihanadavaggo.
IV. p. 382.
41. A-9 p. 30: Samiddhisuttam, Sihanadavaggo.
IV. p. 385.
42. A-10 p. 102: Dutiya Upanisasuttam, Anisamsa-
vaggo. V. p. 5.
43. A-10 p. 105: Sariputtasuttam, Anisamsavaggo.
V. p. 8.
44. A-10 p. 174: Sariputtasuttam, Sacittavaggo. V.
p. 94.
45. A-10 p. 180: Parihanasuttam, Sacittavaggo. V.
p. 102.
46. A-10 p. 239: Khinasavasuttam, Theravaggo. V.
p. 174.
47. A-11 p. 361: Dutiya Upanisasuttam, Nissayava-
ggo. V. p. 315.

48. A-11 p. 395: Tatiya Samadhisuttam, Anussativa.
ggo. V. p. 356.
49. A-11 p. 396: Catuttha Samadhisuttam, Anussati-
vaggio. V. p. 357.
50. S. II, p. 228: Upatissasuttam, Bhikkhusamyu-
ttam. II. p. 274.
51. S. II. p. 241: Nakulapitasuttam, Khandhasamy-
uttam. III. p. 1.
52. S. III. p. 232: Dukkarapann'hyasuttam, Jambuk-
hadakavaggio. IV. p. 260.
- 53 SN. p. 314: Navasuttam, Culavaggio. p. 56
54. Ap. I. p. 18: Sariputtatthera Apadanam. p. 15
55. Thag. p. 355: Sariputtattheragatha, Timsanipato.
p. 89.

It has been a great pleasure for me to be able to collect the Suttas on and about Sariputta scattered in the whole of the Tripitakas in course of editing the publications on "Buddha's Time." I believe that this publication will be of immense value for those who would like to have research works on Sariputta. Various discourses on the basic principles of Lord Buddha have been incorporated in these three volumes. I therefore think that for serious students of Buddhism, these volumes will be of great help.

Thanks are due to Prof. Sri Vatu Krihsna 'Bhusan' for his invaluable help in correcting the language and in reading the proof. Prof Asha Ram Sakya also deserves thanks for his rendering the Preface into English. I am obliged to Venerable Maitri for copying the list of the names and words and finally I would not be doing my duty if I fail to appreciate the service of Dharma Tamang, the cook of Ananda Kuti Vihara for bringing proofs from the press every day.

Finally Subhas Printing Press deserve congratulations for printing this volume in time also all the members of the Ananda Kuti Vihara Trust and the member secretary Venerable Maitri for their effort in publishing this volume in time.

“Long live the Buddha’s Teaching.”

**Ananda Kuti Vihara,
Swayambhu Hill,
Kathmandu, Nepal.
Phone : 214420**

**Bhikkhu Amritananda
12.1.1984**

[၅၅]

List of Abbreviation :

A.	=	Anguttaranikaya.
M.	=	Majjhimanikaya.
S.	=	Samyuttanikaya.
Sn.	=	Suttanipata.
D.	=	Dighanikaya.
Cu	=	Cullavaggo.
U.	=	Udanapali.
Pa.	=	Pacittiyapali,
Ap.	=	Apadanapali.
Thag.	=	Theragathapali.

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुदस्स ।

प्राक्कथन

प्रस्तुत पुस्तक बुद्धकालीन श्रावक चरितको चौथो भाग र सारिपुत्र चरितको तेस्रो भाग हो । आनन्दकुटी विहार गुठीको ३२ औं प्रकाशन हो । सारिपुत्र सम्बन्धी स्थान नतोकिएका पचपन्न (५५) सूत्रहरू यस संग्रहमा संग्रहित भएका छन् ।

तिनीहरू हुन्—

(१)	महावग्गपालिवाट	... ..	३ वटा ।
(२)	चुल्लवग्गपालिवाट	—	२ वटा ।
(३)	पाशाजिकपालिवाट	... ..	२ वटा ।
(४)	अङ्गुत्तरनिकायपालिवाट	... ..	४२ वटा ।
(५)	संयुतनिकायपालिवाट	—	३ वटा ।
(६)	सुत्तनिपातपालिवाट	—	१ वटा ।
(७)	अपदानपालिवाट	... ..	१ वटा ।
(८)	थेरगाथापालिवाट	... ..	१ वटा ।

५५ वटा ।

सारिपुत्र सम्बन्धी १५८ सूत्रहरू मात्र मैले त्रिपिटकबाट संग्रह गर्नसकेँ । सारिपुत्र चरित पहिलो भागमा ५५, दोस्रो भागमा ४८ र प्रस्तुत तेस्रो भागमा ५५ वटा सूत्रहरू समावेश भएका छन् । यिनीहरूका तालिका निम्नप्रकार छन्—

	भाग-१	भाग-२	भाग-३	जम्मा
(१) महावग्गपालिबाट	४	+ १	+ ३	= ८
(२) चुल्लवग्गपालिबाट	२	+ ४	+ २	= ८
(३) पाराजिकपालिबाट	०	+ ०	+ १	= १
(४) पाधित्थियपालिबाट	१	+ १	+ १	= ३
(५) मज्झिमनिकायपालिबाट	८	+ ८	+ ०	= १६
(६) संयुतनिकायपालिबाट	२५	+ २३	+ ३	= ५१
(७) अङ्गुत्तरनिकायपालिबाट	९	+ ६	+ ४२	= ५७
(८) उदानपालिबाट	६	+ १	+ ०	= ७
(९) दीवानिकायपालिबाट	०	+ ३	+ ०	= ३
(१०) सुत्तनिपातपालिबाट	०	+ १	+ १	= २
(११) अपदानपालिबाट	०	+ ०	+ १	= १
(१२) थेरगाथापालिबाट	०	+ ०	+ १	= १
	<hr/>			
	५५	+ ४८	+ ५५	= १५८

यस संग्रहमा समावेश भएका सूत्रहरू यी हुन्—

१. महा. व. पा. पृ.^१ ५३: अत्तिचतुत्थकम्म उपसम्पदा, महा-

१. यहाँका पृष्ठ सबै नालन्दा पालि प्रकाशनको पृष्ठ हो ।

- खन्धकं पृ. १.
२. महा. व. पा. पृ. ३०५: अतिरेक चीवरकया, चीवरखन्धकं पृ. ६
  ३. महा. व. पा. पृ. ३२३: दुग्गहितसुग्गहितादिकथा: चीवरखन्धकं पृ. ८.
  ४. चुल्ल. व. पा. पृ. २३०: तिरच्छिनविज्जा-लसुणखादनादि, खद्दकवत्थुखन्धकं पृ. १०.
  ५. चुल्ल. व. पा. पृ. ३१६: अनुमोदनवत्तकथा, वत्तखन्धकं पृ. ११
  ६. पारा. पा. पृ. १०: एतदत्थाय सिक्खापद पञ्जत्ति पञ्जत्ति-निदानकथा पृ. १३.
  ७. पारा. पा. पृ. ३४६: आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्तवत्थु, निस्सग्गियकण्ड पृ. १४.
  ८. अं. नि-१. पृ. २३: एकपुग्गलवग्गो पृ. १६.
  ९. अं. नि-१. पृ. २३: एतदग्गमुत्तं, एतदग्गवग्गो पृ. १७.
  १०. अं. नि-१. पृ. ८१: आयाचनवग्गो पृ. १८.
  ११. अं. नि-३. पृ. १२३: सारिपुत्तमुत्तं, देवदूतवग्गो पृ. १९.
  १२. अं. नि-३. पृ. २६२: दुत्तिय अनुरुद्धमुत्तं, कुसिनारावग्गो पृ. २२.
  १३. अं. नि-४. पृ. ८६: वाणिज्जमुत्तं, अपण्णकवग्गो पृ. २४.
  १४. अं. नि-४. पृ. १५२: परिहानमुत्तं, इन्द्रियवग्गो पृ. २७.
  १५. अं. नि-४. पृ. १६३: महामोग्गल्लानमुत्तं, पटिपदावग्गो पृ. २९.
  १६. अं. नि-४. पृ. १६४: सारिपुत्तमुत्तं, पटिपदावग्गो पृ. ३२.

२. यहाँका पृष्ठ यही ग्रन्थको पृष्ठ हो ।

१७. अं. नि-४. पृ. १६७: चेतनासुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ३४.
१८. अं. नि-४. पृ. १७०: विभत्तिसुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ४०.
१९. अं. नि-४. पृ. १७१: महाकोट्टिरुसुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ४३.
२०. अं. नि-४. पृ. १७३: उपवाणसुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ४६.
२१. अं. नि-४. पृ. १७८: निब्बानसुत्तं, सञ्चेतनियवग्गो पृ. ४९.
२२. अं. नि-५. पृ. ४०२: दुतिय चक्कानुवत्तनसुत्तं, राजवग्गो पृ. ५१.
२३. अं. नि-५. पृ. ४३५: दुतिय आघातपटिविनयसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ५३.
२४. अं. नि-५. पृ. ४३८: साकच्चसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६२.
२५. अं. नि-५. पृ. ४३९: राजीवसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६४.
२६. अं. नि-५. पृ. ४३९: पञ्चपुच्छसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६६.
२७. अं. नि-५. पृ. ४४०: तिरोयसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ६८.
२८. अं. नि-५. पृ. ४४३: चांदनासुत्तं, आघातवग्गो पृ. ७७.
२९. अं. नि-५. पृ. ४४६: सीलसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ८६.
३०. अं. नि-५. पृ. ४४७: खिमानिसन्तिसुत्तं, आघातवग्गो पृ. ८८.
३१. अं. नि-६. पृ. १५: भद्रकसुत्तं, सारणीयवग्गो पृ. ९१.
३२. अं. नि-७. पृ. १७८: दुतिय पटिसम्भिदासुत्तं, देवतावग्गो पृ. ९५.
३३. अं. नि-७. पृ. १७९: दुतिय वससुत्तं, देवतावग्गो पृ. ९८.
३४. अं. नि-७. पृ. २४५: सक्कच्चसुत्तं, महावग्गो पृ. १००.
३५. अं. नि-८. पृ. ३०५: दूतेय्यसुत्तं, महावग्गो पृ. १०९.
३६. अं. नि-८. पृ. ३२६: दुतिय बलसुत्तं, गहपतिवग्गो पृ. १११.

३७. अं. नि-८. पृ. ४११: इच्छासुत्तं, यमकवग्गो पृ. ११६.
३८. अं. नि-८. पृ. ४१३: अलंसुत्तं, यमकवग्गो पृ. १२१.
३९. अं. नि-९. पृ. १४: सेवनासुत्तं, सम्बोधिवग्गो पृ. १२६.
४०. अं. नि-९. पृ. २७: कोट्टिरुसुत्तं, सीहनादवग्गो पृ. १३२.
४१. अं. नि-९. पृ. ३०: समिद्धिसुत्तं, सीहनादवग्गो पृ. १३८.
४२. अं. नि-१०. पृ. १०२: दुत्तिय उपनिससुत्तं, आनिसंसवग्गो पृ. १४३.
४३. अं. नि-१०. पृ. १०५: सारिपुत्तसुत्तं, आनिसंसवग्गो पृ. १४५.
४४. अं. नि-१०. पृ. १७४: सारिपुत्तसुत्तं, सच्चित्तवग्गो पृ. १४८.
४५. अं. नि-१०. पृ. १८०: परिहानसुत्तं, सच्चित्तवग्गो पृ. १५१.
४६. अं. नि-१०. पृ. २३९: खीणासवत्रलसुत्तं, थेरवग्गो पृ. १५५.
४७. अं. नि-११. पृ. ३६१: दुत्तिय उपनिससुत्तं, निस्सयवग्गो पृ. १५८.
४८. अं. नि-११. पृ. ३९५: ततिय समाधिसुत्तं, अनुस्सतिवग्गो पृ. १६१.
४९. अं. नि-११. पृ. ३९६: चतुत्थ समाधिसुत्तं, अनुस्सतिवग्गो पृ. १६३.
५०. सं. नि. II. पृ. २२८: उपतिस्ससुत्तं, भिक्खुसंयुत्तं पृ. १६५.
५१. सं. नि. II. पृ. २४१: नकुलपितुसुत्तं, खन्धसंयुत्तं पृ. १६८.
५२. सं. नि. III. पृ. २३२: दुक्करपञ्चासुत्तं, जम्बुखादकसंयुत्तं पृ. १७०.

५३. सुत्त. नि. पा. पृ. ३१४: नावासुत्तं, चूलवग्गी पृ. १७२.
 ५४. अप. दा. पा. I पृ. १८: सारिपुत्तथेर अपदानं, बुद्धवग्गी
 पृ. १७४.
 ५५. थेर. गा. पा. पृ. ३३५: सारिपुत्तथेरगाथा, तिसनिपातं
 पृ. २१०.

बुद्धकालीन ग्रन्थको सम्पादन क्रममा सारिपुत्र महास्यविर सम्बन्धी त्रिपिटक मूलमालिमा यत्र तत्र छरिएका सूत्रहरूलाई एकत्रित पारी संग्रहको रूपमा राख्न सक्दा मलाई सारै हर्ष लागेको छ । यसबाट सारिपुत्रबारे खोजगर्ने महानुभावहरूको निमित्त अवश्य पनि सहयोग मिल्नेछ भन्ने विश्वास राखेको छु । यी तीनै संग्रहहरूमा बुद्धका आधार-भूत सिद्धान्तका अनेक सूत्रहरू समावेश भएका छन् । अतः धर्म अध्ययनगर्न चाहने जिज्ञासुहरूको निमित्त यी संग्रहहरू निककै लाभप्रद हुनेछन् भन्ने मलाई विश्वास छ ।

प्रस्तुत पुस्तकको भाषा संशोधन र प्रूफ समेत हेरी सहयोग दिनु भएकोमा प्रा. श्री वटुकृष्ण 'भूषण', यस पुस्तकको प्राक्कथनलाई अंग्रेजीमा रूपान्तर गरिदिनु भएकोमा प्रा. श्री. आशाराम शाक्य, नामावली आदि शब्दहरूको प्रारम्भिक लेखाइ गरिदिनिनु भएकोमा भिक्षु मैत्री र दिनहुँकै प्रेसमा गई प्रूफ ल्याईदिएकोमा आनन्दकुटी विहारको भान्से श्री धर्म तामाङलाई पनि कृतज्ञतापूर्वक धन्यवाद ज्ञापन गरेको छु । अन्तमा प्रस्तुत पुस्तक यथासमयमै छापिदिनु भएकोमा

[२३]

शुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस र प्रकाशनको व्यवस्था मिलाई दिनु भएकोमा
आनन्दकुटी विहारगुठीका सचिव भिक्षु मंत्री सहित गुठीका सबै सदस्य-
हरूलाई हादिक साधुवाद दिएको छु ।

“चिरं तिष्ठतु सद्धम्मो”

--भिक्षु अमृतानन्द

आनन्दकुटी विहार,
स्वयम्भू, काठमाडौं,
नेपाल ।
फो. नं. २१४४२०

पौष २९, ०४०

[२४]

मूल ग्रन्थहरू —

- (१) महावग्गपालि ।
  - (२) चुल्लवग्गपालि ।
  - (३) पाराजिकपालि ।
  - (४) अङ्गुत्तरनिकायपालि ।
  - (५) संयुत्तनिकायपालि ।
  - (६) अपदानपालि ।
  - (७) थेरगाथापालि ।
  - (८) सुत्तनिपातपालि ।
-

सहायक ग्रन्थहरू—

अङ्गुत्तरनिकायट्टकथा ।

धम्मपदट्टकथा ।

धेरगाद्यट्टकथा ।

विभङ्गपालि ।

मनोरथपूरणी ।

पटिसम्भिदामग्गट्टकथा ।

अभिधम्मट्टसंगहो ।

परिवारपालि ।

पटिसम्भिदामग्गपालि ।

पपञ्चसूदनी ।

बुद्धकालीन परिव्राजकहरू ।

बुद्धकालीन गृहस्थीहरू ।

बुद्धकालीन महिलाहरू ।

बुद्धकालीन ब्राह्मण ।

बुद्धकालीन श्रावक चरित ।

संकेत शब्दको अर्थ—

अं. नि. = अङ्गुत्तरनिकाय ।

अं. नि. अ. क. }
अं. अ. क. } = अङ्गुत्तरनिकायट्टकथा ।

अ. क. = अट्टकथा ।

अभि. ध. सं. = अभिधम्मट्टसंगहो ।

अप. दा. पा. = अपदानपालि ।

चुल्ल. व. पा. = चुल्लवग्गपालि ।

थेर. गा. पा. = थेरगाथापालि ।

थेर. गा. अ. क. = थेरगाथट्टकथा ।

धम्म. प. अ. क. = धम्मपदट्टकथा ।

पारा. पा. = पाराजिकपालि ।

पटि. म. पा. = पटिसम्भिमदाग्गपालि ।

पटि. म. अ. क. = पटिसम्भिमदाग्गट्टकथा ।

परि. वा. पा. = परिवारपालि ।

पपं. सू. = पपञ्चसूदनी ।

महा. व. पा. = महावग्गपालि ।

मनो. र. पू. = मनोरथपूरणी

विभं. पा. = विभङ्गपालि ।

- सं. नि. = संयुतनिकाःपालि ।
सुत्त. नि. = सुत्तनिपातपालि ।
बु गृ. = बुद्धकालीन गृहस्थीहरू ।
बु ब्रा. = बुद्धकालीन ब्राह्मण ।
बु. प. = बुद्धकालीन परिव्राजकहरू ।
बु. म. = बुद्धकालीन महिलाहरू ।
बु. श्रा. च. = बुद्धकालीन श्रावक चरित्त ।
-

त्रि-पिटक-पूची

सुत्तपिटक :	विनयापिटक :	अभिधम्मपिटक :
१-दीघनिकाय	१-पाराजिकपालि	१-धम्मसङ्गणि
२-मज्झिमनिकाय	२-पाचित्तियपालि	२-विभङ्ग
३-संयुत्तनिकाय	३-महावग्गपालि	३-धातुकथा
४-अङ्गुत्तरनिकाय	४-चुल्लवग्गपालि	४-पुग्गलपञ्जति
५-खुद्दकनिकाय	५-परिवारपालि	५-कथावत्थु
		६-यमक
		७-पट्टान

- (१) खुद्दकपाठ
 (२) धम्मपद
 (३) उदान
 (४) इतिवृत्तक
 (५) सुत्तनिपात
 (६) विमानवत्थु
 (७) पेतवत्थु
 (८) धेरगाथा
 (९) धेरीगाथा
 (१०) जातक
 (११) निद्देस { १-महानिद्देस
 २-चुल्लनिद्देस
 (१२) पटिसम्भदामग्ग
 (१३) अपदान
 (१४) बुद्धवंस
 (१५) चरियापिटक

विषय-सूची

पृष्ठः

१. राघु ब्राह्मणको उासम्पादा (अति चतुःशकम्प उासम्पादा)*** १
२. आनन्दको चीवरदान (अतिरेक चीवरकथा)*** ६
३. आयुष्मान् रेवतको चीवर (सुगहित दुगहिनाशिकथा)*** ८
४. पेड दुखेको (तिरचिद्वनविज्जा-लसुगखादनादीति)*** १०
५. भुक्तानुमोदन गर्ने (अनुमोदन वत्त कथा)*** ११
६. कुन बुद्धको शासन चिरस्थायी थियो ?
(एतदत्थाक सिक्खापद पञ्जाति)*** १३
७. आनन्दको पात्र दान (आनन्देन सारिपुत्तस निक्खित्तवत्थु)*** १४
८. अनुप्रवर्तन गर्नसक्छ (एकपुगलवग्गो)*** १६
९. एतदग्र (एतद्गमुत्तं)*** १७
१०. आयाचना गर्ने (आयाचनवग्गो)*** १८
११. संक्षिप्त र विस्तारपूर्वक देशना (सारिपुत्तसुत्तं)*** १९
१२. अनुरुद्ध नाई तीउ उादेश (दुतिय अनुरुद्धमुत्तं)*** २२
१३. एकै व्यापारको नानाफल (वणिज्जसुत्तं) २४
१४. परिहानी (परिहानसुत्तं)*** २७
१५. चार प्रतिपद्हरू (महामोग्गलानसुत्तं)*** २९

१६. चाँडै अभिज्ञान पाएँ (सारिपुत्तसुत्तं) ... ३२
१७. चेतना (चेतनासुत्तं) ... ३४
 चार आत्मभावहरू ३६
 आगामी र अनागामी हुने हेतु के हुन् ? ... ३८
१८. प्रतिस्मिदात्ताभको घोषणा (विभत्तिमुत्तं) ... ४०
१९. आयुष्मान् महाकोट्टिकको प्रश्न (महाकोट्टिकसुत्तं) ४३
२०. आयुष्मान् उपवाणको प्रश्न (उपवाणसुत्तं) ... ४६
२१. यसै जन्ममा परिनिर्वाण हुन्न (निब्बानसुत्तं) ४९
२२. सारिपुत्रले अनुप्रवर्तन गर्नसक्छन् (दुतिय चक्कानुवत्तन सुत्तं) ५१
२३. आघात हटाउने तथा मंत्री गर्ने उपाय (दुतिय आघात पटिविनयसुत्तं) ५३
२४. साकच्छायोग्य भिक्षु (साकच्छसुत्तं) ... ६२
२५. सहजीवि भई वस्नयोग्य भिक्षु (साजीवसुत्तं) ... ६४
२६. प्रश्न सोधिने कारणहरू (पञ्चपुच्छासुत्तं) ... ६६
२७. निरोधका कुराहरू (निरोधसुत्तं) ... ६८
 कसैले पनि अनुमोदन गरेनन् ... ६९
 आनन्द स्थविरको चिन्ता ७३
 पाँच कारणले स्थविर भिक्षुहरू गौरवान्वित हुन्छन् ... ७४
२८. दोषारोग्य गर्न चाहने भिक्षुमा हुनुपर्ने गुण (चोदनासुत्तं) ... ७७
 सारिपुत्र अतिदेऊ ... ८४
२९. शील विना समाधि हुन सक्दैन (सोलसुत्तं) ... ८६

३०. कहिले अर्यकुशल हुन सकिन्छ (बिष्पनिसन्तिसुत्तं) ... ८८
३१. भद्राभद्र मरण (भद्रकसुत्तं) ... ९१
३२. सारिपुत्र प्रति अम्बिदालाभी हुन् (दुतिय पटिसम्भिसुत्तं) ... ९५
३३. चित्त वशीभूत सारिपुत्र (दुतियवससुत्तं) ... ९८
३४. कसको आश्रय लिदा कुशल बद्ध्य (सक्कच्चसुत्तं) ... १००
३५. दूत बनाउन योग्य (दूतेय्यसुत्तं) ... १०९
३६. अरहन्तहरूको आठ बल (दुतिय बलसुत्तं) ... १११
३७. लाभी र अलाभी आठ पुरुषहरू (इच्छासुत्तं) ... ११६
३८. आफ्नो र अर्कोको हित कसरी हुनसक्छ ? (अलंसुत्तं) ... १२१
३९. सेवनीय र असेवनीय वस्तुहरू (सेवनसुत्तं) ... १२६
४०. किन ब्रह्मचर्य पालनगर्ने ? (कोट्टिकसुत्तं) ... १३२
४१. के प्रत्ययद्वारा संकलन हुन्छ ? (समिद्धिसुत्तं) ... १३८
४२. शील नहुनेको विमुक्ति हुन्न (दुतिय उानिससुत्तं) ... १४३
४३. पृथ्वीसंज्ञी भई म बसिन (सारिपुत्तसुत्तं) ... १४५
४४. आफ्नो चित्त चिन्न सक्नुपर्छ (सारिपुत्तसुत्तं) ... १४८
४५. अवनतिशील पुरुष (परिहानसुत्तं) ... १५१
४६. क्षीणस्रवीको बल (खीणासव बलसुत्तं) ... १५५
४७. दुःशील मुक्त हुन्न (दुतिय उानिससुत्तं) ... १५८
४८. पृथ्वीमा पृथ्वीसंज्ञी हुन्न (ततिय समाधिसुत्तं) ... १६०
४९. पृथ्वीलाई पृथ्वी नसम्झ्ने समाधिछ के ? (चतुत्थ समाधिसुत्तं) ... १६३

[३२]

५०. शोक र सन्ताप छैन (उपतिस्ससुत्तं) ...	१६५
५१. नकुलपितालाई उपदेश (नकुलपितुमुत्तं) ...	१६८
५२. के कठोर छ ? (दुक्करपञ्हासुत्तं) ...	१७०
५३. गुरु प्रति सम्मानगर्ने (नावासुत्तं)	१७२
५४. सारिपुत्र चर्या (सारिपुत्तत्थेर अपदानं) ...	१७४
पूर्वकथा— आश्रमको वर्णन	१७४
शिष्यहरू	१७९
अनोमदर्शी बुद्धको आगमन ...	१८३
बुद्धवर्णना	१८५
बुद्धको भविष्यवाणी ...	१८८
वर्तमान कथा—अस्सजिसँग भेट ...	१९४
बुद्धको बखान	१९९
५५. सारिपुत्र स्यविरका गाथाहरू (सारिपुत्तत्थेरस्सगाथा)	२१०
नामावली	२१९
शब्दावली	२२५
गाथा सूची	२५७

बुद्धकालीन श्रावक-चरित

[भाग--४]

(सारिपुत्र-चरित--३)

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स ।

मूल पाली --

१०४।१ राध ब्राह्मणको उपसम्पदा

(वृत्ति चतुत्थ कम्मउपसम्पदा^१)

Dhamma.Digital

त्यस समय राध^२ भन्ने एक ब्राह्मणले भिक्षुहरूकहाँ गई प्रव्रज्या मागे । ती भिक्षुहरू उनलाई प्रव्रज्या गराउन चाहन्थे । भिक्षुहरूकहाँ प्रव्रज्या न पाउनाको कारणले उनी - दुबला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहेँला तथा

1. महा . व . पा . पृ . ५३: महाक्खन्धकं; अ . क. III पृ. १०३३
2. त्रिपिटक पाली साहित्यमा यिनी 'राधत्थेर' नामले प्रख्यात छन् । बिभिन्न मूलपालि तथा अर्थकथाहरूमा यिनको बारेमा उल्लेख भएको पाइन्छ । थेरगाथा, थेरअपदान अट्टकथा तथा धम्मपदट्टकथाहरूमा पनि पाइन्छ ।

नसाहरू देखिने भए । भगवानले ती ब्राह्मण दुबला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहेँला तथा नसाहरू देखिने भएको देख्नु भयो^१ । देख्नु भएपछि भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नु भयो -

“भिक्षुहो ! किन ती ब्राह्मण दुबला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहेँला तथा नसाहरू देखिने भएका हुन् ?”

“भन्ते ! यी ब्राह्मणले भिक्षुहरूकहाँ गई प्रव्रज्या मागे । भिक्षुहरू उनलाई प्रव्रज्या गराउन चाहन्थे । भिक्षुहरूबाट प्रव्रज्या नपाउनाको कारणले गर्दा उनी दुबला, रूक्ष, दुर्वर्ण, पहेँला तथा नसाहरू देखिने भएका हुन् ।”

अनि भगवान्‌ले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नु भयो—

“भिक्षुहो ! ती ब्राह्मणले गरेको कुनै अधिकार (= उपकार) संस्मरण गर्ने कोही छ के ?”

यस्तो सोध्नु हुँदा आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवान्‌लाई बिनित गर्नु

1. राध ब्राह्मण राजगृहवासी थिए । बुढो भइसके पछि यिनका घरका जहानहरूले हेला गरेको सहन नसकी ‘प्रव्रजित हुन्छु’ भनी यिनी विहारमा आई भिक्षुहरूको सेवा शुश्रूषा गरी बसेका थिए र प्रव्रजित हुन चाहन्थे । विहारमा बस्ने भएको हुँदा यिनलाई भगवानले देख्नु भएको हो । त्यसैले सूत्रमा यिनलाई देख्नु भएको कुरा उल्लेख भएको हो । थेर . गा . अ . क . I . पृ. २५३; धम्म. प. अ. क. पृ. २७१, पण्डितवर्ग-६

भयो —“भन्ते ! यी ब्राह्मणहो उपकारलाई मैले संस्मरण गरेकोछु ।”

“सारिपुत्र ! यी ब्राह्मणको के उपकारलाई तिमीले संस्मरण गरेकाछौ ?”

“भन्ते ! एक दिन म राजगृहमा भिक्षाटन् गइरहेको बेलामा यिनले एक डाडु भात दिन लगाएका थिए । भन्ते ! यी ब्राह्मणको यही नै उपकार म संस्मरण गर्छु ।”

“साधु ! साधु ! सारिपुत्र ! सारिपुत्र, कृतज्ञ कृतवेदी सत्पुरुष छन् । सारिपुत्र ! त्यसो भए तिमीले यी ब्राह्मणलाई प्रब्रजित गराऊ र उपसम्पदा पनि गर ।”

“भन्ते ! कसरी मैले यी ब्राह्मणलाई प्रब्रजित गराऊँ र कसरी उपसम्पदा दिऊँ ?”

त्यसपछि यसै कारणलाई यसै प्रसंगलाई लिई धार्मिक कथा मुनाउनु भई भगवान्‌ले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नभयो—

“भिक्षुहो ! मैले जुन त्रिशरण-गमनद्वारा उपसम्पदा दिने अनुमति दिएको थिएँ^१, आजदेखि त्यसलाई प्रतिक्षेप (= खारेज) गर्छु । भिक्षुहो ! ज्ञप्ति चतुर्थ कर्मद्वारा उपसम्पदा दिने अनुमति दिन्छु । भिक्षुहो ! यसरी उपसम्पदा गर्नुपर्छ—

‘व्यक्त (= दक्ष, पण्डित), समर्थ भिक्षुले (सर्वप्रथम) सङ्गलाई

१. हेर महा. व. पा. पृ. २३ : तीहिसरणगमनेहि उपसम्पदाकथा, अ. क. III. पृ. १०३३

ज्ञापनगर्नुपछं--

ज्ञप्ति—‘भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदा पेक्षीछन् । यदि सङ्घलाई उचित लाग्छ भने सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्याय-द्वारा उपसम्पदा प्रदान गरियोस् ।’ यो हो ज्ञप्ति^१ (= announcement)।

१- प्रस्ताव—‘भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक^२, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदापेक्षी छ । सङ्घले फलाना नामक लाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्छ । जुन आयुष्मान्लाई—फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्नमा चित्त बुज्छ वहाँ चुपलाग्नुहोस्; जसलाई चित्त बुक्दैन वहाँ बोल्नुहोस् ।’

२- ‘दोश्रोपटक पनि यही कुरा भन्दछु -- ‘भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदापेक्षी छ । सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्छ । जुन आयुष्मान्लाई -- फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्नमा चित्तबुक्छ वहाँ

1. भिक्षुसङ्घको ध्यानाकर्षण गर्नको निम्ति ज्ञापन (= सूचना) दिने विधि ।
2. यसठाउँमा जसको जस्तो नाम हो त्यस्तो उल्लेख गरिन्छ ।

चुपलागनुहोस्; जसलाई चित्तबुद्दैन वहाँ बोलुहोस् ।'

३-‘तेश्रोपटक पनि यही कुरा भन्दछु—‘भन्ते सङ्घ ! मेरो कुरा सुन्नुहोस् । यो फलाना नामक, फलाना नामक आयुष्मान्द्वारा उपसम्पदा-पेक्षी छ । सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदानगर्छ । जुन आयुष्मान्लाई फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदानगर्नमा चित्त बुछ्छ वहाँ चुपलागनुहोस्; जसलाई चित्त बुद्दैन वहाँ बोलुहोस् ।’

धारणा—‘सङ्घले फलाना नामकलाई फलाना नामक उपाध्यायद्वारा उपसम्पदा प्रदान गर्‍यो । सङ्घलाई चित्त बुछ्छ (=स्वीकार्छ) त्यसैले (सङ्घ) चुपछ—यस्तो धारणगर्छु^१।’

× × ×

Dhamma.Digital

-
1. राखिएको प्रस्ताव सङ्घद्वारा पारित तथा सम्मत भयो भन्ने विश्वास गर्नु भनी भनिएको हो ।

मूल पालि--

१०५।२ आनन्दको चीवरदान

(अतिरेक चीवर कथा^१)

त्यस समयमा आयुष्मान् आनन्दलाई अतिरिक्त चीवर (= अधिक चीवर) लाभ भएको थियो । आयुष्मान् आनन्द सो चीवर आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहनुहुन्थ्यो । तर आयुष्मान् सारिपुत्र त्यसबेला साकेतमा हुनुहुन्थ्यो । अनि आयुष्मान् आनन्दलाई यस्तो लाग्यो- “भगवान्ले अतिरिक्त चीवर राख्न हुन्न भन्ने शिक्षापद (= नियम) बनाउनु भएको छ । यो चीवर भने मलाई अतिरिक्त लाभ भएको छ । यो चीवर म आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहन्छु । तर वहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र अहिले साकेतमा हुनुहुन्छ । यस विषयमा मैले के गर्नु पर्ला ?” अनि आयुष्मान् आनन्दले यो कुरा भगवान्लाई सुनाए ।

“आनन्द ! सारिपुत्र कहीले आउने छन् त ?”

“नौ दश दिनमा आउनु हुनेछ ।”

अनि यसै सन्दर्भमा, यसै प्रसंगमा भिक्षुहरूलाई धार्मिक कुरा बताउनु भई भगवान्‌ले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नु भयो- “भिक्षुहो ! दश दिनसम्म अतिरिक्त चीवर राख्न हुने अनुमति दिन्छु^१ ।”

×

×

×

-
1. यस्तै कुरा अथवा यही कुरा पारा. पा. पृ. २८६: पठमनिस्सग्गियंमा पनि उल्लेख भएको छ ।

मूल पालि—

१०६।३ आयुष्मान् रेवतको चीवर

(सुग्गहित दुग्गहितादि कथा^१)

त्यस समय आयुष्मान् रेवतले “यो चीवर स्थविर (=सारि-
पुत्र)लाई देऊ” भनी एक भिक्षुको हातमा आयुष्मान् सारिपुत्रलाई
चीवर पठाउनु भयो । *Dhamma.Digital*

अनि सो भिक्षुले आयुष्मान् रेवतसंगको विश्वासले, त्यो चीवर
बीचबाटैमा (आफैले) लिए । त्यसपछि आयुष्मान् रेवतले आयुष्मान्
सारिपुत्र कहाँ गई सोध्नु भयो—

“मन्ते ! मैले स्थविरको निम्ति चीवर पठाएको थिएँ । त्यो
चीवर पाउनु भयो के ?”

“आवुसो ! त्यो चीवर म देखिइन ।”

अनि आयुष्मान् रेवतले सो भिक्षुलाई यस्तो भन्नु भयो—

“आवुसो ! मैले आयुष्मान्को हातमा स्थविरलाई चीवर पठा-
एको थिएँ । त्यो चीवर कहाँ छ ?”

“भन्ते ! आयुष्मान्को विश्वासले मैले लिएँ ।”

अनि भगवान्लाई यो कुरा सुनाए ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले ‘यो चीवर फलानालाई देऊ’ भनी
भिक्षुको हातमा चीवर पठाउँछ । जसले पठाएको हो उसैगको विश्वासले
उसले (त्यो चीवर) बीचबाटैमा लिन्छ । लिएको ठिकै छ (सुगहित) ।
(तर) जसलाई पठाएको हो उसैगको विश्वासले लिन्छ भने— लिएको
ठिकछैन (दुग्हित) ।

×

×

×

मूल पालि—

१०७।४ पेट दुखेको

(तिरच्छिनविज्जा-लसुणबादनादीति^१)

त्यस समय आयुष्मान् सारिपुत्रलाई पेट दुखिरहेको थियो । अनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायन जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानु भयो । त्यहाँ पुगेरिद्धि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोध्नु-भयो- -

“आवुसो सारिपुत्र ! अघि तपाइलाई पेट दुख्दा के ले निको हुन्थ्यो ?”

“आवुसो ! लसुनले मलाई निको हुन्थ्यो ।”

भगवान्लाई यो कुरा सुनाए । (भगवान्ले भन्नुभयो)--

“भिक्षुहो ! रोगको कारणसा लसुन खाने अनुमति दिन्छु ।”

×

×

×

मूल पालि—

१०८।५ भुक्तानुमोदना गर्ने

(अनुमोदन वक्तकथा^१)

त्यस समय भिक्षुहरूले भोजन गर्ने ठाउँमा (भक्तगरे) अनुमोदन गर्दैनथे । मानिसहरू कराउँथे, खिन्न हुन्थे तथा दुःखी हुन्थे-- “यी श्रमण शाक्यपुत्रहरू कस्ता होलान् जो भोजन गर्ने ठाउँमा अनुमोदन पनि गर्दैनन् ।” अनि मानिसहरू कराएको खिन्न भएको तथा दुःखी भएको कुरा भिक्षुहरूले सुने । अनि ती भिक्षुहरूले यो कुरा भगवान्लाई सुनाए । भगवान्ले यसै कारणमा, यसै प्रसंगमा धार्मिक कथा सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो “भिक्षुहो ! भोजन गर्ने ठाउँमा अनुमोदन गर्ने अनुमति दिन्छु ।” अनि भिक्षुहरूलाई यस्तो लाग्यो-- “भोजन गर्ने ठाउँमा कसले अनुमोदन गर्ने ?” भगवान्लाई यो कुरा विन्ति गरे । अनि भगवान्ले यसै कारणमा यसै प्रसंगमा धार्मिक कथा सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नु भयो-- “भिक्षुहो ! भोजन गर्ने ठाउँमा स्थविर भिक्षुले अनुमोदन गर्ने अनुमति दिन्छु ।”

१. चुल्ल. व. पा. पृ. ३१६: वक्तखन्धकं; अ. क. III. पृ. १३७२.

त्यस समय एक समूह (पूग) को सङ्घ भोजन थियो । आयुष्मान् सारिपुत्र सङ्घस्थविर हुनुहुन्थियो । “भगवान्‌ले स्थविर भिक्षुले अनुमोदन गर्ने अनुमति दिनु भएको छ” भन्दै आयुष्मान् सारिपुत्रलाई एकलै छाडी गए । अनि ती मानिसहरूलाई अनुमोदन गरी आयुष्मान् सारिपुत्र एकलै जानुभयो । भगवान्‌ले टाढैदेखि सारिपुत्र एकलै आइरहुनुभएको देख्नु भयो । देखेर आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो— “सारिपुत्र ! भोजनकार्य कस्तो थियो ?”

“भन्ते ! भोजनकार्य राम्रै थियो । किन्तु मलाई एकलै छाडेर भिक्षुहरू गए ।”

अनि भगवान्‌ले यसै कारणमा, यसै प्रसंगमा धार्मिककथा सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभई— “भिक्षुहो ! भोजन गर्ने ठाउँमा चार पाँच जना स्थविर र अनुस्थविरहरू पर्खेर बस्ने अनुमति दिन्छु ।”

त्यस समय एक स्थविर भोजन गर्ने ठाउँमा दिसा लाग्दा लाग्दै पर्खेर बसेका थिए । दिसा थाम्न नसकी मूर्छा भए । भगवान्‌लाई यो कुरा सुनाए । “भिक्षुहो ! यदि काम परेको खण्डमा कुनै भिक्षुसँग सोधेर जाने अनुमति दिन्छु ।”

× × ×

मूल पालि—

१०९।६ कुन बुद्धको शासन चिरस्थायी थियो ?

(एतदत्थाय सिक्खापद पञ्जत्ति^१)

अनि (एक दिन) एकलै एकान्तमा ध्यानगरिरहुनुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रको मनमा यस्तो परिवर्तकना उठयो ।

“कुन चाहिँ बुद्ध भगवान्को ब्रह्मचर्य (= शासन ब्रह्मचर्य) अचिरस्थायी रहेको थियो र कुन चाहिँ बुद्ध भगवान्को ब्रह्मचर्य चिरस्थायी रहेको थियो ?”

(अरू जम्मै कुरा लेखकको बु. गृ. भा.- ३. को पृ. २९८ देखि हेर्नु)

× × ×

मूल पालि —

११०।७ आनन्दको पात्र दान

(आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्तवत्थु ^१)

त्यस समय आयुष्मान् आनन्दलाई अतिरिक्त पात्र (= भिक्षापात्र) लाभ भएको थियो । आयुष्मान् आनन्दले सो पात्र आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहनुभएको थियो । त्यस बखत आयुष्मान् सारिपुत्र साकेतमा हुनुहुन्थ्यो । अनि आयुष्मान् आनन्दलाई यस्तो लाग्यो—

“अतिरिक्त पात्र राख्न हुन्न भनी भगवान्‌ले नियम बनाउनु भएको छ । यो पात्र भने मलाई अतिरिक्त लाभ भएको छ । म भने यो पात्र आयुष्मान् सारिपुत्रलाई दिन चाहन्छु । बहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र भने अहिले साकेतमा बस्नु भएको छ । यस विषयमा मैले कस्तो व्यवहार गर्नु पर्ला ?” अनि आयुष्मान् आनन्दले यो कुरा भगवान्‌लाई सुनाउनु भयो ।

“आनन्द ! सारिपुत्र कहिले आउने छन्त ? ^१

“भन्ते ! नौ वा दश दिन पछि आउनु हुनेछ ।”

“अनि भगवान्‌ले यसै कारणमा यसै प्रसंगमा धार्मिक कथा

सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो - "भिक्षुहो ! दशदिन सम्म अतिरिक्त पात्र राख्न हुने अनुमति दिन्छु । " भिक्षुहो ! यसरी यो शिक्षापद (=नियम) अध्ययन गर्नु पर्छ - "दश दिन सम्म अतिरिक्त पात्र राख्न हुन्छ । त्यो भन्दा बढी राख्यो भने निस्संगिय पाचि-त्तिय (=दोष) लाग्ने छ । "

Dhamma.Digital

× × ×

मूल सूत्र--

१११।८ अनुप्रवर्तन गर्नसक्ख

(एकपुग्गल वग्गो^१)

“नाहं भिक्खवे, अञ्जं एकपुग्गलं पि समनुपस्सामि यो एवं तथा-
गतेन अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं सम्मदेव अनुप्पवत्तेति यथयिदं
भिक्खवे, सारिपुत्तो । सारिपुत्तो, भिक्खवे तथागतेन अनुत्तरं धम्मचक्कं
पवत्तितं सम्मदेव अनुप्पवत्तेती’ त्ति । ”

अर्थ --

“भिक्षुहो ! मैले त्यस्तो कुनै पुरुष देखिदन जसले तथागतले
प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई सम्यक् प्रकारले प्रवर्तन गर्नसक्छ जस्तै
सारिपुत्रले भिक्षुहो ! तथागतले प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई सारिपुत्रले
सम्यक् प्रकारले अनुप्रवर्तन गर्नसक्छ । ”

×

×

×

मूल सूत्र—

११२।९ एतदग्र

(एतदग्गसुत्तं^१)

“एतदग्गं , भिक्खवे, मस सावकानं भिक्खूनं महापञ्चानं यदिदं
सारिपुत्तो । ”

अर्थ - -

“ भिक्षुहो ! महाप्रज्ञाहुने मेरा श्रावक भिक्षुहरू मध्ये सारिपुत्र
अग्र छन् । ”

× × ×

मूल सूत्र—

११३।१० आयाचनगर्णे

(आयाचन वग्गो^१)

“भिक्षुहो ! श्रद्धालु भिक्षुले सम्यक् रूपले आयाचना गर्णे हो भने यसरी आयाचना गर्नु पर्छ — ‘त्यस्तो हुन सकूँ जस्तो सारिपुत्र, मौद्गल्यायन छन् । भिक्षुहो ! मेरा श्रावक भिक्षुहरू मध्ये सारिपुत्र, मौद्गल्यायन तुला-दण्ड तथा प्रमाणकरः हुन् ।’”

× × ×

---

1. अं. नि-१, पृ. ८१, अ. क. I. ३३४; अं. नि-४ पृ. १७४: आयाच-
नसुत्तं ।

मूल सूत्र—

११४।११ संक्षिप्त र विस्तारपूर्वक देशना

(सारिपुत्तसुत्तं^१)

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो ।
त्यहाँ पुगेपछि भगवान्लाई अभिवादनगरी एक छेउमा बस्नु भएका आयु-
ष्मान् सारिपुत्रलाई भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो—

“सारिपुत्र ! मैले संक्षेपमा धर्मदेशना गरेता पनि, सारिपुत्र !
मैले विस्तारपूर्वक धर्म देशना गरेता पनि—जान्नसक्ने (पुरुष) नै
दुर्लभ छ ।”

“भगवान् ! संक्षेपमा । भएपनि धर्मदेशना गर्नुहोस् । विस्तारपूर्वक
भएपनि धर्मदेशना गर्नुहोस् । संक्षेप र विस्तारपूर्वक भएपनि धर्मदेशना
गर्नुहोस्—धर्मलाई जान्नसक्ने पनि होलान् । भगवान् ! यही समयहो,
सुगत ! यही काल (= अवस्था) हो ।

---

1. अं. नि.—३. पृ. १२३: देवदूतवग्गो; अ. क. I. पृ. ३६३

“सारिपुत्र ! त्यसो भए यस्तो सिक--‘यो सविज्ञानिक कायमा अहङ्कार ममङ्कार माना^१नुशय^२ हुने छैन । बाहिरका सबै निमित्तहरूमा पनि अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुने छैन--जुन चित्तविमुक्ति,^३ र प्रज्ञाविमुक्तिमा समाधिष्ठ भई विहारगर्दा अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुँदैन--त्यही चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिमा समाधिष्ठ भई विहारगनेछौं’ । सारिपुत्र ! यही सिक्नु पर्दछ ।

“सारिपुत्र ! जुनबेला यो सविज्ञानिक कायमा भिक्षुहरूको अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुँदैन, बाहिरका सबै निमित्तहरूमा पनि अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हुँदैन जुन चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिमा

1. मान + अनुशय = मानानुशय । यहाँ नवविध ‘मान’ लाई ‘मान’ भनिएको हो । यी नवविध मान भनेका के के हुन् भन्ने बारेमा बु. प. भा-१ पृ. ४६७ को पादटिप्पणीमा लेखिएका मानहरूमध्येमा नौ नम्बर सम्मका ‘मान’ हेर्नु ।
2. ‘अनुशय’ भन्नाले सुतिरहेका क्लेशहरूलाई भनिएको हो । यी अनुशयन गरिरहेका क्लेशहरू सातवटा छन्-- (१) कामराग-अनुशय, (२) प्रतिघ-अनुशय, (३) मान-अनुशय, (४) दृष्टि-अनुशय (५) विचिकित्सा-अनुशय, (६) भवराग-अनुशय तथा (७) अविदद्या-अनुशय । वि. भं. पा. पृ. ४६०:सत्तमातिकानिद्देशो ।
3. चित्तविमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिको अर्थ बु. प. भा-१ पृ. ३२८ को पाद-टिप्पणीमा उल्लेख गरिसकेको छु ।

समाधिष्ठ हूँदा अहङ्कार ममङ्कार र मानानुशय हूँदैन — त्यही चित्तवि-
मुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिमा समाधिष्ठ भई विहार गर्छ । सारिपुत्र ! यसैलाई
'भिक्षुले तृष्णालाई छेदन गर्‍यो, संयोजन^१लाई उखेलिसक्यो, मानानुशय-
लाई सम्यक्प्रकारले अन्तगर्‍यो र दुःखको पनि अन्तगर्‍यो' भनी भन्द-
छन् ।

“सारिपुत्र ! यसै कारणलाई लिएर पारायनको^२ उदय प्रश्नमा
मैले यस्तो भनेको हुँ—

१- “पहानं कामसञ्जानं^३, दोमनस्सान चूमयं ।
थीनस्स^४ च पनूदं, कुक्कुच्चानं निवारणं ॥

२-“ उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मत्तवक्कपुरेजवं ।

अञ्जाविमोक्खं पन्नूमि, अविज्जाय पभेदनं' ति ॥”

अर्थ—

१-“ कामसंज्ञा र दौर्मनस्य—यी दुवैलाई छाड्नुपर्छ, आलस्यप-
नलाई हटाउनु पर्छ, शंकासन्देहलाई निवारण गर्नुपर्छ ।

२-“ पहिले नै धर्मकोतर्कना गरी उपेक्षा र स्मृतिलाई परिशुद्ध-
गरी, अविदधालाई चकनाचूरपारी विमोक्षलाई जान्नुपर्छ भनी भन्दछु ।”

× × ×

१. संयोजन दश छन् । यी कुराहरू बु. प. भा-१ पृ. २५१ को पादटिप्प-
णीमा उल्लेख गरिसकेको छ ।

२. सुत्तनिपातको पारायनवर्गको उदयमाणव प्रश्नमा । सुत्त. नि. पृ. ४३५

३. रोमनमा: 'कामच्छन्दानं

४. बर्मीमा; 'भिनस्स, ।

मूल सूत्र--

११५।१२ अनुरुद्धलाई तीन उपदेश (दुतिय अनुरुद्ध सुत्तं^१)

अनि आयुष्मान् अनुरुद्ध जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशल वार्ता गरिसक्नु भएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् अनुरुद्धले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो —

“आवुसो सारिपुत्र ! यहाँ मनुष्य चक्षुद्वारा देख्न नसकिने विशुद्ध दिव्यचक्षुद्वारा म सहस्र लोकलाई हेदछु । मेरो मनमा पूर्ण वीर्य छ आलस्यता छैन, स्मृति थातमा छ बेहोस छैन, काय शान्त छ चंचल छैन तथा समाहित भई चित्त एकाग्र छ । परन्तु उपादान^२ रहित भई आस्रवक्ष-

1. अं. नि- ३, पृ. १६२: कुसिनारवग्गो; अ. क. I. पृ. ४६०.

2. (१) काम उपादान, (२) दृष्टि उपादान, (३), शीलव्रत उपादान र (४) आत्मबाद उपादान । विभं. पा. पृ. ४४९.

यबाट चित्तविमुक्त हुनसकेको छैन । ”

(१) “ आवुसो अनुरुद्ध ! जो तिमीलाई यस्तो लाग्छ—‘म मनुष्यचक्षुद्वारा देख्न नसकिने विशुद्ध दिव्यचक्षुद्वारा सहस्रलोकलाई हेर्दछु -- यो तिम्रो मान हो । (२) जो तिमीलाई यस्तो लाग्छ -- ‘मेरो मनमा पूर्ण वीर्य छ आलसता छैन, स्मृति थातमा छ बेहोस छैन, शरीर शान्त छ चञ्चल छैन र समाहित भई चित्त एकाग्र छ ’-- यो तिम्रो चित्तविक्षेप (= चञ्चलपन) हो । आवुसो ! (३) जो तिमीलाई यस्तो लाग्छ -- ‘परन्तु मेरो चित्त उपादान रहित भई आस्रवहरूबाट चित्त विमुक्त हुनसकेको छैन’-- यो तिम्रो शंका- सन्देह हो । अतः आयुष्मान् अनुरुद्ध ! यी तीन कारणहरूलाई हटाई यी तीन कारणहरूलाई मनमा राखी अमृतधातुमा मन राख्नु भए बेश हुनेछ । ”

अनि आयुष्मान् अनुरुद्धले यी तीन कारणहरूलाई छाडी यी तीन कारणहरूमा मन नराखी अमृतधातुमा मन राख्नुभयो । यसरी एकलै एकान्तमा बसी आतप्तयुक्त मेहनतका साथ अप्रमत्त भई ध्यानगरिरहँदा आयुष्मान् अनुरुद्ध—जुन कारणको निमित्त कुलपुत्रहरू सबंप्रकारले घर-बार छाडी अनगारिक भई प्रव्रजित हुन्छन्-- त्यो अनुत्तर फल प्राप्तगरी ब्रह्मचर्यवास पूरागरी यसै जीवनमा अभिज्ञाद्वारा स्वयं साक्षात्कार गरी उपशान्त भई बस्नु भयो । अनि ‘जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्यवास पूरा भयो गर्नु पर्ने गरिसके, अब उप्रान्त केही गर्नुपर्ने बाँकी छैन’ भन्ने पनि स्वयं ज्ञात गर्नुभयो । आयुष्मान् अनुरुद्ध अरहन्तहरू मध्येमा एक हुनु भयो^१ ।

× × ×

१. अं. नि--८, पृ. ३३६ : अनुरुद्ध मद्भावितक्कसुत्तं मा पनि यस्तैगरी अरहत् भएको कुरा उल्लेख भएको छ ।

मूल सूत्र---

११६।१३ एकं व्यापारको नाना फल

(वणिज्जसुत्त^१)

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो ।
त्यहाँ पुगेपछि भगवान्लाई अभिवादनगरी एकछेउमा बस्नु भयो । एक
छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवान्लाई यस्तो भन्नुभयो-

“(१) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै
प्रकारकै व्यापार गर्दा पनि छेदगाभिनी हुन्छ ? (= हानी र नोक्सानी
इन्छ ?) (२) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै
प्रकारकै व्यापारगर्दा पनि यथाअभिप्राय हुन्न ? (= इच्छा गरेबमोजिं
हुन्न ?) (३) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै
प्रकारकै व्यापारगर्दा यथाअभिप्राय हुन्छ ? (= इच्छागरे बमोजिं हुन्छ ?)
(४) भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ कसैको त्यस्तै प्रकारकै

ब्यापारगर्दा परअभिप्राय हुन्छ ? (= इच्छा गरेकोभन्दा पनि बढता हुन्छ ?)”

१- “ सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई -- ‘ भन्ते ! के चाहानुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारैति) । तर उसले प्रार्थनागरे बमोजिं प्रदानगर्दैन । यदि उ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने -- उसले जुनसुकै ब्यापारगरेता पनि उसको हानीनोक्सानी (= छेदगामिनी) हुन्छ ।

२- “ सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई -- ‘ भन्ते ! के चाहनु हुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारैति) । उसले प्रार्थना गरेको भन्दा पनि कम प्रदान गर्छ । यदि उ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने--उसले जुनसुकै ब्यापार गरेता पनि उसको यथाभिप्राय (= इच्छा गरे बमोजिं) हुन्न ।

३- “ सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई -- ‘ भन्ते ! के चाहनुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थनागर्छ (पवारैति) । उसले प्रार्थना गरे बमोजिं प्रदान गर्छ । यदि उ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने -- उसले जुनसुकै ब्यापारगरेता पनि उसको यथाभिप्राय (= इच्छागरे बमोजिं) हुन्छ ।

४- “ सारिपुत्र ! यहाँ, कोही पुरुष श्रमण वा ब्राह्मणकहाँ गई -- ‘ भन्ते ! के चाहनुहुन्छ भन्नुहोस्’ भनी प्रार्थना गर्छ (पवारैति) । उसले प्रार्थना गरेको भन्दा पनि बढता प्रदान गर्छ । यदि उ त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आउँछ भने -- उसले जुनसुकै ब्यापार गरेता पनि पर-

[२६]   दुद्धकालिन श्रवक चरित-४

अभिप्राय (= इच्छा गरेको भन्दा पनि बढ्छता) हुन्छ ।

“ सारिपुत्र ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ त्यस्तै प्रकारकै ब्यापारगर्दा पनि छेदगामिनी (= हानीनोक्सानी) हुन्छ । सारिपुत्र ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ त्यस्तै प्रकारकै ब्यापारगर्दा पनि यथाभिप्राय हुन्छ । सारिपुत्र ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ त्यस्तै प्रकारकै ब्यापारगर्दा पनि पराभिप्राय हुन्छ । ”

×   ×   ×

मूल सूत्र—

११७।१४ परिहानी

(परिहानमुत्तं^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षुहो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्यु-
त्तर दिए ।

(अनि) आयुष्मान् सारिपुत्रले भन्नुभयो—

(क) “आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले चार कारणहरू
लाई आफूमा देख्छन् भने—अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि—‘कुशल
धर्महरूबाट परिहानी हुनेछु ।’ भगवान्‌ले पनि यसलाई परिहानी हो भनी
बताउनु भएको छ । कुन चार कारणले भने ?—(१) रागविपुलता,
(२) द्वेषविपुलता, (३) मोहविपुलता तथा (४) गम्भीर कारणाकारण-

ह्रूमा प्रज्ञा (= बुद्धि) चक्षु प्राप्त नहुनु । आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले यी चार कारणहरूलाई आफूमा देख्छन् भने—अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि—‘कुशलधर्महरूबाट परिहानी हुनेछु ।’ भगवान्ले पनि यसलाई परिहानी हो भनी बताउनु भएको छ ।

(ख) “आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले चार कारणहरू आफूमा देख्छन् भने—अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि—‘कुशल धर्महरूबाट परिहानी हुने छैन ।’ भगवान्ले पनि यसलाई परिहानी होइन भनी बताउनु भएको छ । कुन चार कारणले भने ?—(१) रागको कमी (२) द्वेषको कमी (३) मोहको कमी तथा (४) गम्भीर कारणाकारण-ह्रूमा प्रज्ञा (= बुद्धि) चक्षु प्राप्तहुनु । आवुसो ! जुनसुकै भिक्षु वा भिक्षुणीले यी चार कारणहरूलाई आफूमा देख्छन् भने—अवश्यमेव निश्चयमा पुग्नुपर्छ कि—‘कुशल धर्महरूबाट परिहानी हुने छैन ।’ भगवान्ले पनि यसलाई परिहानी होइन भनी बताउनु भएको छ ।”

×

×

×

|

मूल सूत्र—

११८।१५ चार प्रतिपद्हरू

(महामोगल्लानसुत्त^१)

आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ आयुष्मान् महामौद्गल्यायन हनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नु भए पछि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनसँग सम्मोदन गर्नु भयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिए पछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रले आयुष्मान् महामौद्गल्यायनलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आवुसो मौद्गल्यायन ! यी चार प्रतिपद्हरू छन् । कुन चार भने ?—(१) दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान^२ (दन्धाभिञ्जा),

१. अं. नि-४. पृ. १६३: पटिपदाग्रगो; अ. क. II. पृ. ५४१
२. 'दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान' भनेको मोक्ष प्राप्तिकोलागि गरिने प्रयत्नहरू पनि कष्टदायी र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफल पनि ढिलाई हुन्छ । यसको परिभाषा अभिधमं पिटकको विभङ्गपालि पृ. ३९४ मा

(२) दुःख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान^१ (खिप्पामिञ्जा), (३) सुख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान^२, (४) सुखप्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान^३ । आवुसो ! यो चार प्रतिपद्हरू छन् । यी चार प्रतिपद्हरूमध्ये कुन प्रतिपद्मा आई तपाइको चित्त उपादान रहित आस्रवहरूबाट विमुक्त भयो ?”

यस प्रकार समुल्लेख गरेको छ--

“किञ्छेन कसिरेन समाधि उप्पादेन्तस्स दन्धं तण्हानं अभि-
जानन्तस्स या उप्पज्जति पञ्जा पजानना...अमोहो धम्मविचयो
सम्मादिट्ठि- अयं वुच्चति ‘दुक्खापटिपदा दन्धाभिञ्जा पञ्जा’।”
अर्थात्--कठिनाइतापूर्वक समाधि लाभ गर्नेको र ढिलाईतापूर्वक
तृष्णादि अमोहलाई जान्नेको--जुन प्रज्ञा, =अमोह उत्पन्नहुन्छ
सोही धर्मविचयसम्यक्दृष्टिनै ‘दुःख प्रतिपदा र ढीलाई प्रतिफल’
हो । भनाइको तात्पर्य--लौकोत्तर समाधि लाभ हुनुमा पनि कठि-
नाईता तथा त्यसबाट पाइने आस्रवादिक्षय-ज्ञान पाउनुमा पनि
ढिलाई हुन्छ भनेको हो ।

1. दोश्रो प्रतिपद्मा--समाधि प्राप्त गर्नमा भने कठिनाई हुन्छ तर त्यसबाट प्राप्त गर्नुपर्ने आस्रवादिक्षय गर्नमा भने चाँडो हुन्छ भनी भनेकोहो ।
2. तेश्रो प्रतिपद्मा--समाधि प्राप्त गर्नमा भने सहज र सरल हुन्छ तर त्यसबाट प्राप्त गर्नुपर्ने आस्रवादिक्षय गर्नमा भने ढिलाई हुन्छ भनी भनेको हो ।

“आवुसो सारिपुत्र ! यी चार प्रतिपद्हरूछन् । कुन चार भने—
दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान, दुःख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान, सुख प्रति-
पदा ढीलो अभिज्ञान तथा सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान । आवुसो ! यी
चार प्रतिपद्हरू हुन् । आवुसो यी चार प्रतिपद्हरूमध्येमा जुन प्रतिपद्
दुःखछ तर चाँडै अभिज्ञान पाउने हो—सोही प्रतिपद्माआई मेरो चित्त
उपादान रहित आस्रवहरूबाट विमुक्त भएको थियो ।”

3. चौथो प्रतिपद्मा — समाधि इत्यादि प्राप्तगर्नुमा पनि सरलता
र सुगमता तथा त्यसबाट प्राप्तगर्नुपर्ने आस्रवादिक्षय गर्नुमा पनि
सरलता सुगमता हुन्छ भनी भनेको हो । यसको परिभाषा पनि उप-
रोक्त ग्रंथको पृ. ३९४ मा यसप्रकार समुल्लेख भएकोछ—

“अकिञ्छेन अकसिरेन समाधिं उप्पादेन्तस्स खिप्पं तण्हानं अभि-
जानन्तस्स या उप्पज्जति पञ्जा पजानना ... अमोहो धम्म-
विचयो सम्मादिट्ठि — अयं वुच्चति ‘सुखापटिपदाखिप्पा-
भिञ्जा’ ।” अर्थात् -- सरलतापूर्वक समाधि लाभगर्नेको, चाँडै नै
तृष्णादि अमोहलाई जान्नेको जुन प्रज्ञा = अमोह उत्पन्न
हुन्छ -- सोही धर्मविचय सम्यक्दृष्टिनै ‘सुख प्रतिपदा
तथा चाँडो अभिज्ञान हुन्छ’ ।

मूल सूत्र ---

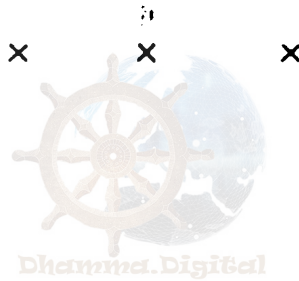
११९।१६ चाँडे अभिज्ञान पाएँ

(सारिपुत्तसुत्तं^१)

आयुष्मान् महामौद्गल्यायन जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नु भयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिए पछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यसो भन्नुभयो -

“आवुसो सारिपुत्र ! यी चार प्रतिपद्हरू छन्--कुन चार भने ? --(१) दुःख प्रतिपदा ढिलो अभिज्ञान, (२) दुःख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान (३) सुख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान तथा (४) सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान । आवुसो ! यी चार प्रतिपद्हरू मध्येमा कुन प्रतिपद्मा आई तपाइको चित्त उपादान रहित आस्रवहरूबाट विमुक्त भयो ? ”

“आवुसो मौद्गल्यायन ! यी चार प्रतिपद्हरू छन् । कुन चार भने ? — दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान, ... सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान । आवुसो ! यी चार प्रतिपद्हरूमध्येमा जुन प्रतिपद् सुखदछ र चाँडै अभिज्ञान पाउनेहो — सोही प्रतिपद्मा आई मेरो चित्त उपादान रहित आस्रवहरूबाट विमुक्त भएको थियो^१। ”

१. सारिपुत्र महास्यविर 'दीघनखसुत्त' को उपदेश सुनी अरहत् हुनु भएको थियो । श्री. बुद्ध लेखकका बुद्धकपालीन परिभाषक भा-१ पृष्ठ ३४९ मा 'अब महापदार्थ भन्ने शीर्षक अन्तर्गत उल्लेख भएको छ । सारिपुत्र महास्यविरले अरहत्त्व प्राप्त गर्नु भएको कुरा उसंग्रन्यको पृ ३६४ मा उल्लेख भएको छ ।

मूल सूत्र—

१२०।१७ चेतना

(चेतनासुत्त^१)

“(१) भिक्षुहो ! काय (= कायद्वार) रहेको खण्डमा काय सञ्चेतनाको हेतुद्वारा भित्री (अज्झत्त) सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षुहो ! अथवा वाचा (= वचीद्वार) रहेको खण्डमा वचीसंस्कारको हेतुद्वारा भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षुहो ! अथवा मन (मनःद्वार) रहेको खण्डमा मनः सञ्चेतनाको हेतुद्वारा भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ अथवा अविदचाकै हेतुद्वारा ।

१ - “(१) भिक्षुहो ! आफैले पनि त्यो कायसंस्कार^२ अभिसंस्करण गर्छ (= बनाउँछ)- जसको कारण द्वारा उसलाई त्यो

१. अं. नि-४. पृ. १६७; सञ्चेतनियवग्गो; अ. क. II पृ. ५४३.

२. ‘कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ’ भनेको कस्तो हो भन्ने बारेमा

विस्तार कुराहरू मनो. र.पू II पृ. ५४३ मा समुल्लेख भएको छ ।

भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षुहो ! अथवा अरूले पनि त्यो काय-संस्कार अभिसंस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षुहो ! अथवा जानेर (सम्पजानो) भए पनि त्यो कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (४) भिक्षुहो ! अथवा नजानेर (असम्प-जानो) भए पनि त्यो कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ-- जसको कारण-द्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ ।

२ - “ (१) भिक्षुहो ! आफैले पनि त्यो वचीसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षुहो ! अथवा अरूले भए पनि त्यो वचीसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षुहो ! अथवा जानेर भए पनि त्यो वचीसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (४) भिक्षुहो ! अथवा नजानेर भए पनि त्यो वचीसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ ।

३ - “ (१) भिक्षुहो ! आफैले पनि त्यो मनःसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (२) भिक्षुहो ! अथवा अरूले भए पनि त्यो मनःसंस्कार अभि-संस्करण गर्छ-- जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (३) भिक्षुहो ! अथवा जानेर भए पनि त्यो मनःसंस्कार अभि-

संस्करण गठं— जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुन्छ, (४) भिक्षुहो ! अथवा नजानेर भए पनि त्यो मनःसंस्कार अमि-
संस्करण गठं— जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न

“भिक्षुहो ! यी चेतनाहरूमा अविदया अनुपतितछ (= भिन्न छ) । त्यसो हुनाले अविदयाकै निरवशेष विराग, निरोध भएमा त्यो काय हुने छैन— जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख उत्पन्न हुने हो; त्यो वाचा हुनेछैन - जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख हुने हो; त्यो मन हुने छैन— जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख हुनेहो; त्यो क्षेत्र (= विपाक उत्पन्न हुने कर्मक्षेत्र) पनि हुने छैन .... त्यो वस्तु (= कर्मरहने ठाउँ) पनि हुने छैन, त्यो आयतन (= षडायतनहरू) पनि हुने छैन, .. त्यो कण्डा (= अधिकरण) पनि हुने छैन—जसको कारणद्वारा उसलाई त्यो भित्री सुखदुःख हुने हो ।”

चार आत्मभावहरू

“भिक्षुहो ! चार आत्मभाव (= देह) हरू छन् । कुन चार हुने ? — (१) भिक्षुहो ! त्यस्तो आत्मभाव छ — जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना (= आफूले चिन्ताए अनुसार) बहन गठं (कसति) तर परसञ्चेतना (= अर्कोले चिन्ताए अनुसार) बनेको । (२) भिक्षुहो ! त्यस्तो आत्मभाव पनि छ — जुन आत्मभावमा परसञ्चेतना (= अर्कोले चिन्ताए अनुसार) बहन गठं तर आत्मसञ्चेतना (= आफूले चिन्ताए

अनुसार) होइन । (३) भिक्षुहो त्यस्तो आत्मभाव पनि छ -- जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना पनि परसञ्चेतना पनि वहन गर्छ (कमति) ।
 (४) भिक्षुहो ! त्यस्तो पनि आत्मभाव छ -- जुन आत्मभावमा न आत्मसञ्चेतना वहन गर्छ, न परसञ्चेतना वहन गर्छ । भिक्षुहो ! यीन चार आत्मभावहरू हुन् ।”

यस्तो भन्नु हुँदाः आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवान्लाई यस्तो भन्नु भयो --

“ भन्ते ! भगवान्को यस संक्षिप्त कुराको अर्थ मैले यसरी विस्तारपूर्वक बुझें -- (१) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ -- जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना वहन गर्छ (कमति) तर परसञ्चेतना होइन -- ती सत्वहरू त्यस स्थानबाट आत्मसञ्चेतनाको कारणले च्युत हुन्छन् । (२) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ -- जुन आत्मभावमा परसञ्चेतना वहन गर्छ तर आत्मसञ्चेतना होइन--ती सत्वहरू त्यस

१. यहाँ उल्लिखित चार आत्मभावहरू मध्ये 'खिदापदोसिका देवताहरू, (= क्रोडाको दोषले पतन हुने देवताहरू) पहिलो आत्मभावमा, 'मनोपदोसिका देवताहरू') = क्रोधचित्त उत्पादनको कारणद्वारा च्युतहुने देवताहरू) दोश्रो आत्मभावमा, मनुष्यहरू तेश्रो आत्मभावमा तथा चौथो आत्मभावमा 'नैवसंज्ञानासंज्ञायतन देवताहरू' लाई लक्षित गरिएका हुन् ।
 मनो. र पू. II. पृ ५४४

स्थानबाट परसञ्चेतनाको कारणले च्युत हुन्छन् । (३) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ-- जुन आत्मभावमा आत्मसञ्चेतना पनि परसञ्चेतना पनि वहन गर्छ (कर्मति)-- ती सत्वहरू त्यसस्थानबाट आत्मसञ्चेतना को कारणले पनि परसञ्चेतनाको कारणले पनि च्युतहुन्छन् । (४) भन्ते ! त्यहाँ जुन आत्मभाव छ--जुन आत्मभावमा न आत्मसञ्चेतना वहन गर्छ न परसञ्चेतना वहन गर्छ -- यस कारणद्वारा कुन देवता भनी जान्ने ? ”

“सारिपुत्र ! यस कारणद्वारा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन पुग्ने देवता भनी जान्नुपर्छ । ”

आगामी र अनागामी हुने हेतु के हुन् ?

“ भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ (१) केही सत्व-हरू त्यसकायबाट च्युतभई आउने (आगामी) हुन्छन् र यस आत्मभावमा आउने हुन्छन् ? भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय होला जो कि यहाँ (२) केही सत्वहरू त्यस कायबाट च्युतभई न आउने (= अनागामी) हुन्छन् र यस आत्मभावमा नआउने हुन्छन् ? ”

“सारिपुत्र ! यहाँ (१) कोही पुद्गलको अधोभ.गीय संयोजन-हरू^१ प्रहीण भएका हुन्छन् । उ यसै जीवनमा (दिट्टेवधम्म) नैवसंज्ञ -

1. यसको अर्थ बु. ग. भा-१ पृ. ३१७ को पादटिप्पणीमा र बु. प. भा-१ पृ. ३२७ को पादटिप्पणीमा उल्लेख गरेको छ ।

नासंज्ञायतन ध्यान लाभी हुन्छ । उसले सोही ध्यानको रसास्वाद लिन्छ, त्यसलाई रुचाउँछ, त्यसैमा प्रमुदित भएर बस्दछ; त्यसैमा (ध्यानमा) बसी, त्यसैमा आनन्दित भई, त्यसैमा बारम्बार समधिष्ठ भई (त्यस ध्यानबाट) परीहानी नभई कन मृत्यु हुँदा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन पुग्ने देवताहरूका साथमा उत्पन्न हुन्छ । उ त्यहाँबाट च्युत भई आउने (आगामी) हुन्छ र यस आत्मभावमा आउने हुन्छ ।

“सारिपुत्र ! यहाँ (२) कोही पुद्गलको अधोभागीय संयोजन-हरू प्रहीण भएकाहुन्छन् । उ यसै जीवनमा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन ध्यान लाभी हुन्छ । उसले सोही ध्यानको रसास्वाद लिन्छ, त्यसलाई रुचाउँछ, त्यसैमा प्रमुदित भएर बस्छ; त्यसै (= ध्यान) मा बसी, त्यसैमा आनन्दित भई, त्यसैमा बारम्बार समाधिष्ठभई (त्यस ध्यानबाट) परिहानी नभईकन मृत्युहुँदा नैवसंज्ञानासंज्ञायतन पुग्ने देवताहरूका साथमा उत्पन्न हुन्छ । उ त्यहाँबाट च्युतभई न आउने (अनागामी) हुन्छ र यस आत्मभावमा नआउने हुन्छ ।

“सारिपुत्र ! यही हेतु, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ केही सत्त्वहरू त्यस कायबाट च्युतभई आउने हुन्छन् र यस आत्मभावमा आउने हुन्छन् (आगन्तारो इत्थत्तं) । सारिपुत्र ! यही हेतु, यही प्रत्यय हो जो कि यहाँ केही सत्त्वहरू त्यस कायबाट च्युत भई नआउने हुन्छन् र यस आत्मभावमा नआउने हुन्छन् (अनागन्तारो इत्थत्तं) ।”

× × ×

मूल सूत्र--

१२१।१८ प्रतिसम्भदालाभको घोषणा

(विभत्तिसुत्^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--
“आवुसो भिक्षुहो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई
प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

१ - “आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले अर्थ-
प्रतिसम्भदा^२ प्राप्तगरेँ -- कारण सहित, ब्यञ्जन सहित^३ । त्यसलाई

1. अं. नि-४ पृ. १७०; सञ्चेतनियवग्गो; अ. क. II पृ. ५४५

2. प्रतिसम्भदा भनेको के हो भन्ने वारेमा बु.म. भा-१ पृ. २०९ को पाद-
टिप्पणीमा समुल्लेख गरिसकेको छु ।

म अनेक प्रकारले बताउंछु, देशनागछु, प्रज्ञापन गछु, प्रतिस्थापना गछु, विवृत्त पाछु, विभाजन गछु तथा प्रष्ट पाछु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ - उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ—जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनुहुन्छ ।

२-“आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले धर्मप्रतिसम्भवा प्राप्त गरें— कारण सहित, व्यञ्जन सहित । त्यसलाई म अनेक प्रकारले बताउंछु,... तथा प्रष्ट पाछु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ— उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ— जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनुहुन्छ ।

३- “आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले निरुक्ति प्रतिसम्भवा प्राप्त गरें— कारण सहित, व्यञ्जन सहित । त्यसलाई म अनेक प्रकारले बताउंछु.. तथा प्रष्ट पाछु । जसलाई शंका लाग्छ अथवा विमति हुन्छ— उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हुनुहुन्छ— जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनुहुन्छ ।

४ - “आवुसो ! दुइहप्ता उपसम्पदा भइसकेपछि मैले प्रतिभाषण

3. सारिपुत्र महास्थविरले कहाँ र कुनबेलामा अरहत्व प्राप्त गर्नु भयो भन्ने बारेमा बु. प. भा-१ पृ. ३५५ र ३६४ मा हेर्नु ।

[४२]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

प्रतिसम्भवा प्राप्त करें-- कारण सहित, ब्यञ्जन सहित । त्यसलाई म
अनेक प्रकारले बताउँछु, . तथा प्रष्टपार्छु । जसलाई शङ्का लाग्छ अथवा
विमति हुन्छ-- उसले मसँग प्रश्न सोधोस् । मैले उत्तर दिनेछु । हाम्रा
सामुन्ने हाम्रा शास्ता पनि हनुहुन्छ-- जो यी धर्महरूमा सु-कुशल हुनु-
हुन्छ ।”

Dhamma.Digital

×

×

×

मूल सूत्र--

१२२।१९ आयुष्मान् महाकोट्टिकको प्रश्न

(महाकोट्टिकसुत्त^१)

आयुष्मान् महाकोट्टिक जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो^२ । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गरे । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् महाकोट्टिकले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो--

१ - "आवुसो ! छवटै स्पर्शयितनहरूको^३ निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू पनि केही छ के ?"

1. स्याम र रोमनमा: 'महाकोट्टित' ।

2. अं. नि-४ पृ. १७१: सञ्चेतनिकवग्गो; अ. क. II पृ. ५४६.

3. चक्षु, स्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय तथा मन । यी छ आयतनलाई 'स्पर्शयितन' भनिएको हो ।

“आवुसो यस्तो नभन ।”

२ - “आवुसो ! छवटै स्पशयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही छैन के ?”

‘आवुसो ! यस्तो नभन ।’

३ - “आवुसो ! छवटै स्पशयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही छ, पनि, छैन पनि के ?”

“आवुसो ? यस्तो नभन ।”

४ - “आवुसो ! छवटै स्पशयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही पनि न छैन, न छके ?”

“आवुसो ! यस्तो नभन ।”

“आवुसो ! छवटै स्पशयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू पनि केही छ के ?” भनी सोछ्दा— ‘आवुसो ! यस्तो नभन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो ! छवटै स्पशयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही छैन के ?’ भनी सोछ्दा— ‘आवुसो ! यस्तो नभन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो ! छवटै स्पशयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही छ पनि, छैन पनि के ?’ भनी सोछ्दा— ‘आवुसो ! यस्तो नभन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो ! छवटै

स्पर्शयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि अरू केही पनि नछैन, नछके ?' भनी सोध्दा— 'आवुसो ! यस्तो नभन' भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो ! त्यसो भए यी कुराहरू कसरी बुझ्ने त ?"

“(१) आवुसो ! छवटै स्पर्शयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि 'केही छ' भनी भन्दा निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च गठं (अप्पपञ्चं पपञ्चेति) । (२) आवुसो ! छवटै स्पर्शयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि 'केही छैन' भन्दा पनि निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च नै गठं । (३) आवुसो ! छवटै स्पर्शयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि 'न केही छ, न केही छैन' भन्दा पनि निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च नै गठं । (४) आवुसो ! छवटै स्पर्शयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध भएपछि 'न केही छ, न केही छैन' भन्दा पनि निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च नै गठं (अप्पपञ्चं पपञ्चेत्ति) । आवुसो ! जतिसम्म छवटै स्पर्शयितनहरूको गति (=जाने मार्ग) हो उतिनै प्रपञ्चको गति हो; जतिसम्म प्रपञ्चको गति हो उतिनै छवटै स्पर्शयितनहरूको गति हो । आवुसो ! छवटै स्पर्शयितनहरूको निरवशेष विराग, निरोध हुनुनै प्रपञ्चको निरोध हो, प्रपञ्चको उपशम हो ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१२३।२० आयुष्मान् उपवाणको प्रश्न

(उपवाणसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् उपवाण जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो याहाँ जानु भयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नुभयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एकछेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् उपवाणले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो - -

१-“ आवुसो सारिपुत्र ! ‘के विदचाले’ (सांसारिक दुःख तो) अन्त हुन्छ ? ”

“आवुसो ! यसो होइन ।”

२-“ आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘चरणले’ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ? ”

“आवुसो ! यसो होइन । ”

३-“ आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘विद्ययाचरणले’^१ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ? ”

“ आवुसो ! यसो पनि होइन । ”

४- “ आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘विद्ययाचरण बाहेकले’ (सांसारिक दुःखको) अन्त हुन्छ ? ”

“आवुसो ! यसो पनि होइन । ”

“ आवुसो सारिपुत्र ! के त विद्ययाले अन्तहुन्छ ? ” भनी सोध्दा -- ‘आवुसो ! यसो होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो सारिपुत्र ! के त चरणले अन्त हुन्छ ? ’ भनी सोध्दा --- ‘आवुसो सारिपुत्र ! यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘ आवुसो सारिपुत्र ! के त विद्ययाचरणले अन्त हुन्छ ? ’ भनी सोध्दा---‘आवुसो यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । ‘आवुसो सारिपुत्र ! के त विद्ययाचरण बाहेकले अन्त हुन्छ ? ’ भनी सोध्दा-- ‘आवुसो ! यसो पनि होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो !

१. विद्ययाचरण’ भनेको केही भन्ने बारेमा बु. ब्रा. भा-१ .पृ. ३०० मा

र बु. गृ. भ-१. पृ. २५९ मा उल्लेख भएको छ ?

[४८]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

त्यसो भए कसरी अन्त हुन्छ त ? ”

“ (१) आवुसो ! यदि विदघाले मात्र अन्त हुने भए-- सउपा-
दात्री भएर नै अन्त भएको हुनेछ । (२) आवुसो ! यदि चरणले मात्र
अन्त हुने भए पनि - सउपादानी भएर नै अन्त भएको हुनेछ । (३) आवुसो !
विदघाचरणले मात्र अन्त हुने भए पनि-- सउपादानी भएर नै अन्त
भएको हुनेछ । (४) आवुसो ! विदघाचरण बाहेकले मात्र अन्त हुने भए
मात्र पृथक्जन पति (न आर्यमार्गमा तपुग्ने) अन्त गर्नु हुनेछ । आवुसो !
विदघाचरण बाहेकले भनेको नै पृथक्जनहरू हुन् । आवुसो ! चरण अस-
म्पन्न हुनेले यथार्थत जान्दैन, देख्दैन । चरण सम्पन्न हुनेले यथार्थत
जान्दछ, देख्दछ । यथार्थत जान्ने देख्ने (सांसारिक दुःखको) अन्तकर
हुन्छ । ”

x x x

मूल सूत्र —

१२४।२१ यसं जन्ममा परिनिर्वाण हुन्न

(निब्बानसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् आनन्द जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग तम्मोदन गर्नु-भयो । सम्मोदनीय कुशलवाताँ गरिसकेपछि एकछेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोघ्नु भयो- -

“आवुसो सारिपुत्र ! केहेतु, के प्रत्यय हो जो कि यहाँ केही प्राणी-हरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्तन् ? ”

“आवुसो आनन्द ! यहाँ केही प्राणीहरू (१) यो हानभागीय-

1. अं. नि- ४. पृ. १७८: सञ्चेतनियवग्गो; अ. क. II. पृ. ५५०.

[५०]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-५

संज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन्, (२) यो स्थितिभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन्, (३) यो विशेषभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन् । (४) यो निर्वेदभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दैनन् । आवुसो आनन्द ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जसले गर्दा यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्तन् । ”

“ आवुसो सारिपुत्र ! के हेतु, के प्रत्यय हो त जो कि यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्छन् ? ”

“आवुसो आनन्द ! यहाँ केही प्राणीहरू (१) यो हानभागीय-संज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन्, (२) यो स्थितिभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन्, (३) यो विशेषभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन्, (४) यो निर्वेदभागीयसंज्ञा हो भनी यथार्थतः जान्दछन् । आवुसो आनन्द ! यही हेतु हो, यही प्रत्यय हो जसले गर्दा यहाँ केही प्राणीहरू यसै जनममा परिनिर्वाण हुन्छन् । ”

× × ×

मूल सूत्र --

१२५।२२ सारिपुत्रले अनुप्रवर्तनं गर्नं सक्छन्
(द्वितीय चक्कानुवत्तनमुत्त^१)

“भिक्षुहो ! पञ्चाङ्गले युक्त हुने चक्रवर्ति राजाका जेठा छोरोले बाबुद्वारा प्रवर्तित चक्रलाई धर्मपूर्वक अनुप्रवर्तनं गर्नं सक्छन् । जुन चक्र कुनै शत्रु मनुष्यले प्रवर्तनं गर्नं सक्दैन । कुन पाँच अङ्गले युक्त हुन्छ ?

“भिक्षुहो ! यहाँ चक्रवर्तिका जेठा छोरा (१) अयंज हुन्छन्, (२) धर्मज हुन्छन् (३) मात्राज हुन्छन्, (४) कालज हुन्छन् र (५) परिषदज हुन्छन् । भिक्षुहो ! यी पाँच अङ्गले युक्त हुने चक्रवर्ति राजाका जेठा छोरोले बाबुले प्रवर्तित चक्रलाई धर्मपूर्वक अनुप्रवर्तनं गर्नं सक्छन् । जुन चक्र कुनै शत्रु मनुष्यले प्रवर्तनं गर्नं सक्दैन ।

1. अं. नि- ५, पृ. ४०२: राजवग्गो; अ. क. II. पृ. ६१९

[५२]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

“भिक्षुहो ! यस्तैगरी पाँच अङ्गले युक्त भएका सारिपुत्रले तथागतद्वारा प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई सम्यक् रूपले अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् जुन चक्र श्रमण, ब्राह्मण, देव, मार तथा ब्रह्मा अथवा कसैले पनि यो लोकमा प्रवर्तन गर्न सक्दैन । कुन पाँच अङ्गले युक्त हुन्छ ?

“भिक्षुहो ! यहाँ सारिपुत्र (१) अर्थज्ञ छन्, (२) धर्मज्ञ छन्, (३) मात्राज्ञ छन्, (४) कालज्ञ छन् र (५) परिषदज्ञ छन् । भिक्षुहो ! यी पाँच अङ्गले युक्त भएका सारिपुत्रले तथागतद्वारा प्रवर्तित अनुत्तर धर्मचक्रलाई अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् । जुन चक्र श्रमण, ब्राह्मण, देव, मार र ब्रह्मा अथवा कसैले पनि यो लोकमा प्रवर्तन गर्न सक्दैन ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१२६।२३ आघात हटाउने तथा मैत्री गर्ने उपाय

(द्वितीय आघात पटिविनयसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो भिक्षुहो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! पाँच ठाउँमा आघातहरू हटाउन सक्नुपर्छ । जुन ठाउँमा भिक्षुहरूलाई आघातहरू उत्पन्न हुन्छन्-- ती सबै हटाउन सक्नुपर्छ । कुन पाँच ?

(१) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण अपरिशुद्ध

हुन्छ तर वाचिक आचरण परिशुद्ध हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात^१ पनि हटाउन सक्नु पर्छ ।

(२) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको वाचिक आचरण अपरिशुद्ध हुन्छ तर कायिक आचरण परिशुद्ध हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नुपर्छ ।

(३) “आवुसो यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण पनि अपरिशुद्ध हुन्छ वाचिक आचरण पनि अपरिशुद्ध हुन्छ । तर समय समयमा (उसको) चित्तमा विवर^२ तथा प्रसन्नता^३ पैदा हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नुपर्छ ।

(४) “आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण पनि

Dhamma.Digital

१. द्वेषभाव अप्रियभाव तथा घृणाभाव तथा अमैत्रीभाव आदिलाई यहाँ आघात भनिएको हो ।
२. समय समयमा समथविषयनादि ध्यान गर्ने इच्छा हुने लाई यहाँ ‘विवर’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२६: दुतिय आघात पटिविनय सुत्तवण्णना ।
३. कहिले कहिले श्रद्धादि प्रसन्नता पनि पैदा हुन्छ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२६.

अपरिशुद्ध हुन्छ वाचिक आचरण पनि अपरिशुद्ध हुन्छ । समय समयमा (उसको) चित्तमा विवर तथा प्रसन्नता पनि पैदा हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नु पर्छ ।

(५) "आवुसो ! यहाँ, कुनै पुरुषको कायिक आचरण पनि परिशुद्ध हुन्छ, वाचिक आचरण पनि परिशुद्ध हुन्छ । समय समयमा (उसको) चित्तमा विवर तथा प्रसन्नता पनि पैदा हुन्छ । आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रतिको आघात पनि हटाउन सक्नु पर्छ ।

१- "आवुसो ! त्यहाँ जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र परिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! जस्तै बाटामा पयाकीराखेको कुनै कूत्रो कपडा देख्दा कुनै पासुकूलिक भिक्षुने^१ त्यसलाई देखे खुट्टाले कुल्ची दाहिने खुट्टाले फिजाई जो त्यसमा बलियो र न फाटेको भागही त्यसलाई च्यातेर लैजान्छ । आवुसो ! त्यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण हुन्छ र परिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ त्यसबेला जो त्यसका अपरिशुद्ध कायिक आचरण हो त्यसमा ध्यान नदिई त्यसबेला जो त्यसको परिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमाथि ध्यानदिनु पर्छ । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको

-
१. पांसुकूलिक भिक्षु भनी कस्तालाई भनिएको हो भन्ने कुरा लेखकको बु. गृ भा-१ तथा पृ. ३८८ को पादटिप्पणीमा तथा बु.प. भा१ पृ. - ४३६ को पादटिप्पणीहरूमा उल्लेख भएका छन् ।

आघातलाई हटाउन सक्नु पर्छ^१ ।

२-“आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण

१. यस सूत्रमा मैत्री भावना बढाउने तरिका सम्बन्धीका कुराहरू बताइँदै छन् । एक पुरुष अर्को पुरुषको कायिक वा वाचिक व्यवहार देखेर प्रसन्न वा अप्रसन्न हुनसक्छ । अतएव अप्रसन्न हुने कारण मनमा आउँदा मैत्री-चित्त राख्नु गहारो पर्छ । त्यसैले मैत्री-विहारीले प्रसन्न हुने कारणलाई मात्र ध्यानमा राखी मैत्री बढाउन सक्नुपर्छ । माथि सूत्रमा उल्लिखित उपमाको अर्थ यस प्रकार बुझिनु पर्छ --

पांसुकूलिक भिक्षुलाई मैत्री-विहारी पुरुष भन्ने सम्झनु पर्छ । बाटामा प्याकी राखेको कूत्रो कपडा जस्तै आफूलाई मन नपर्ने पुरुष सम्झनु पर्छ । च्यातिएको कपडा जस्तै त्यो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक वा वाचिक-कर्मलाई सम्झनु पर्छ । नच्यातिएको भाग जस्तै त्यो पुरुषको परिशुद्ध कायिक वा वाचिक कर्मलाई सम्झनु पर्छ । च्यातिएको भागलाई छाडी नच्यातिएको भाग लिई चीवर सिई सुखपूर्वक लगाउने कैं जो व्यक्तिको जुन व्यवहारमा मन पर्दैन त्यसमा ध्यान नदिई जुन व्यवहारमा मनपर्छ त्यसमा मात्रै ध्यान दिई आफ्नो चित्तबाट द्वेषभावलाई हटाई आफ्नो चित्तलाई हल्का पारी मैत्री (= मित्रता) बढाउने पुरुष सम्झनु पर्छ । अ. नि. अ. क. II. पृ.

६२७: दुतिय आघात पटिबिनब सुत्तबण्णना ।

र परिशुद्ध कायिक आचरण हुन्छ त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! भनौ कि पात पतिङ्गरं तथा ज्याउहरूले छोपिएको एक पोखरी छ । अनि घाममा तातिएको घाममा परेर थाकेको तीर्खाएको कुनै पुरुष पानी प्युन आउँछ । उ पोखरीमा ओल्हीं दुबै हातले पातपतिङ्गर तथा ज्याउहरू पन्छाई अँजुलीका अँजुली पानी पिई फर्केर जान्छ । आवुसो ! यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण र परिशुद्ध कायिक आचरण हुन्छ त्यसबेला जो त्यसको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमा ध्यान नदिई त्यस बेला जो त्यसको परिशुद्ध कायिक आचरण हो त्यसमाथि ध्यानदिनु पर्छ । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नु पर्छ^१ ।

३ - “आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ तर समय समयमा उसको चित्तमा

1. घाममा परेको पुरुषलाई मैत्री-विहारी पुरुष भन्ने सम्झनु पर्छ । पात पतिङ्गर तथा ज्याउहरू कै अपरिशुद्ध वाचिक आचरणलाई सम्झनु पर्छ । शुद्ध पानी जस्तै परिशुद्ध कायिक आचरणलाई सम्झनु पर्छ । पात पतिङ्गर तथा ज्याउहरू हटाई शुद्ध पानी पिई जाने पुरुष कै अपरिशुद्ध वाचिक आचरण माथि ध्यान नराखी आफ्नो मनबाट द्वेष भाव (= अमित्रता) हटाई मनलाई हल्का पारी मैत्री (= मित्रता) बढाउने पुरुष सम्झनु पर्छ । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२७.

विवर (= विदर्शनादि ध्यान) र प्रसन्नता उत्पन्न हुन्छ त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! भनी कि एक स्थानमा खुर जत्रै खाल्टोमा पानी हुन्छ (= गोपदे उदक) । अनि घामले तातिएको, घाममा परी थाकेको, पानीको प्यास लागेको कुनै पुरुष आउँछ । अनि उसको मनमा यस्तो लाग्छ-- 'यदि मैले यो पानी अँजुलीमा लिई पिऊँ वा कुनै भाँडोमा लेऊँ भने यो पानी धमिलो हुने छ, पिउन लायक हुने छैन । अतः किन मैले दुइ घुँडा र दुइ हातले भुइँमा टेकी गाइले लिए जस्तैगरी पानी न पिउँ' । यति सोची उ दुइ घुँडा र दुइ हातले भुइँमा टेकी गाइले जस्तैगरी पानी पिई फर्केरजान्छ । आवुसो ! यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण तथा जो उसको चित्तमा समय समयमा विवर तथा प्रसन्नता पैदा हुन्छ त्यसबेला जो त्यसको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमा ध्यान नदिई, त्यसबेला जो त्यसको अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो त्यसमा पनि ध्यान नदिई त्यसबेला जो त्यसको चित्तमा समय समयमा पैदा हुने विवर र प्रसन्नता हो त्यसमाथि ध्यानदिनु पर्छ । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नु पर्छ^१ ।

1. घाममा परेको पुरुष जस्तै मैत्री-विहारी पुरुष सम्झनु पर्छ । गोपद (= खुर) जस्तै मन नपर्ने पुरुषलाई सम्झनु पर्छ । खुरभित्र भएको पानी कै त्यस पुरुषमा कहीले कहीले उत्पन्न हुने विवर अर्थात् ध्यानादि गर्ने गुणलाई सम्झनु पर्छ । गाईले जस्तै दुइ घुँडा र दुइ हातले टेकी पानी लिएर जाने कै त्यस पुरुषको अपरिशुद्धतामा ध्यान नदिई उसको मनमा कहीले कहीले उत्पन्न हुने थोरै गुण माथि ध्यान राखी आफ्नो चित्तलाई हल्का पारी मैत्री बढाउने पुरुष सम्झनु पर्छ । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२७.

४-“ आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण र अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ समय समयमा उसको चित्तमा विवर तथा प्रसन्नता पनि उत्पन्न हुन्न त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई कसरी हटाउने ? आवुसो ! भनौ कि यहाँ कुनै पुरुष व्याघ्रिस्त सारं विरामीको कारणले दुःखी भई लामो बाटोमा गइरहेको हुन्छ । उता अगाडि पनि गाउँ टाढाछ, पछाडि पनि गाउँ टाढा छ । उसले अनुकूल भोजन पनि पाउँदैन, अनुकूल औषधीहरू पनि पाउँदैन, अनुकूल उपस्थाक पनि पाउँदैन; गाउँको अन्तसम्म पुन्याइदिने नायक पनि पाउँदैन । लामो बाटोमा गइरहेको कुनै अर्को एक पुरुषले उसलाई देख्छ । उसले त्यो पुरुष प्रति करुणाभाव नै राख्छ, अनुदया नै राख्छ, अनुकम्पा नै राख्छ । ‘हरे !! यो पुरुषले अनुकूल भोजनहरू पाए कति हुन्थ्यो, अनुकूल औषधीहरू पाए कति हुन्थ्यो, अनुकूल उपस्थाक पाए कति हुन्थ्यो, गाउँको अन्तसम्म पुन्याइदिने नायक पाए कति हुन्थ्यो ।’ किन भने ? यो पुरुषको यही नै विनाश नहोस् भन्ने हेतुले । आवुसो ! त्यस्तै जो पुरुषको अपरिशुद्ध कायिक आचरण हो अपरिशुद्ध वाचिक आचरण हो तथा उसको चित्तमा समय समयमा विवर र प्रसन्नता पनि उत्पन्न हुन्न आवुसो ! यस्तो पुरुष प्रति पनि करुणा नै राख्नु पर्छ, अनुदया नै राख्नु पर्छ, अनुकम्पा नै राख्नु पर्छ । ‘हरे ! यी आयुष्मान्ले कायदुश्चरितलाई छाडी कायसुचरितलाई भाविता गरे कति हुन्थ्यो। वचनदुश्चरितलाई छाडी वचनसुचरितलाई भाविता गरे कति हुन्थ्यो !’ किन भने ? यी आयुष्मान् काय छाडी मृत्यु पछि अपाय दुर्गति विनिपात नर्कमा न

जाउन् ! यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नु पर्छ^१ ।

५ - “आवुसो ! त्यहाँ, जो पुरुषको परिशुद्ध कायिक आचरण, परिशुद्ध वाचिक आचरण हुन्छ तथा समय समयमा उसको चित्तमा विवर र प्रसन्नता पनि उत्पन्न हुन्छ, कसरी त्यस्तो पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउने ? आवुसो ! भनौ कि यहाँ, स्वच्छ, स्वादिलो, शीतल तथा नीर्मल-पानी भएको; रमणीय राम्रो तीर्थस्थान भएको तथा अनेक रुखहरूले आच्छादित एक पोखरी हुन्छ । अनि त्यहाँ, घाममा तातिएको घाममा

१. यो रोगी भई अनाथ हुने पुरुषलाई सबैतिरबाट अशुद्ध हुने पुरुष सम्झनु पर्छ । लामो बाटो कै अनादि संसारलाई टाक्नु पर्छ । अघाडि पछाडि गाउँहरू टाढा भएको जस्तै उसको निमित्त निर्वाण टाढा परेको सम्झनु पर्छ । अनुकूल भोजनहरू नपाएको जस्तै सामञ्जसल-हरू नपाएको सम्झनु पर्छ । अनुकूल औषधीहरू नपाएको जस्तै समथ-विषयनादि ध्यान नभएको सम्झनु पर्छ । अनुकूल उपस्थाक नपाएको जस्तै अतिवृद्धिदिने कल्याणमित्र नपाएको अथवा क्लेशरूपी रोगलाई चिकित्सक नपाएको जस्तो सम्झनु पर्छ । गाउँको अन्तसम्म पुऱ्याइदिने नायक नभेटिएको जस्तै निर्वाणमा पुऱ्याइदिने तथागत वा तथागतका श्रावकहरू नभेटिएको सम्झनु पर्छ । कुनै पुरुषले देखेर दया राख्ने जस्तै त्यस पुरुष प्रति करुणा राख्ने मैत्री बढाउने पुरुष सम्झनु पर्छ । अं.

परेर थाकेको, पानीको तीर्खा लागेको कुनै एक पुरुष आउँछ । उ त्यो पोखरीमा ओल्हीं नुहाई पानो पिई माथि आई त्यसै रुखको छायामा बस्छ पनि सुत्छ पनि । आवुसो ! त्यस्तै जो पुरुषको परिशुद्ध कायिक आचरण हो, परिशुद्ध वाचिक आचरण हो, जो उसको चित्तमा समय समयमा विवर र प्रसन्नता उत्पन्न हुने हो, त्यसबेला जो त्यसको परिशुद्ध कायिक आचरण हो, जो त्यसको परिशुद्ध वाचिक आचरण हो ती दुबैमा ध्यानराखी जो उसको चित्तमा समय समयमा विवर र प्रसन्नता उत्पन्न हुन्छ, त्यसमा पनि ध्यान राख्नु । यसरी त्यस पुरुष प्रतिको आघातलाई हटाउन सक्नु पर्छ^१ । आवुसो ! सबैतिरबाट प्रसन्न हुने पुरुषलाई भेटिदा चित्त प्रसन्न हुन्छ ।

‘आवुसो ! पाँच आघातहरूलाई हटाउने उपाय यी नै पाँच हुन् । जसमा उत्पन्न भएका आघातहरूलाई भिक्षुहरूले सर्वप्रकारले हटाउन सक्नु पर्छ । ’

×   ×   ×

१. घाममा तातिएर आएको पुरुष कै मैत्री बढाउने पुरुषलाई सम्झ्नु पर्छ । शुद्ध पोखरी कै सबैद्वारहरू परिशुद्ध भएको पुरुष सम्झ्नु पर्छ । नुहाई धुवाई गरी जाने पुरुष कै ती परिशुद्ध द्वारहरूमध्येमा जुनसुकै द्वारमा पनि ध्यान राखी आफ्नो चित्त प्रसन्न पारी, चित्त हल्का पारी आनन्दपूर्वक मैत्री बढाउने पुरुष सम्झ्नु पर्छ । अं. नि. अ. क. II
पृ. ६२८ : दुत्तिय आघात पटिविनयसुत्तवण्णना ।

मूल सूत्र--

१२७।२४ साकच्छायोग्य भिक्षु

(साकच्छसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--
 “आवुसो भिक्षुहो ! ”

“आवुसो” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर
 दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! पाँच कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु सब्रह्मचारीहरूसँग
 साकच्छा (= छलफल) गर्न योग्य हुन्छ । कुन पाँचले भने ? - -

“(१) आवुसो ! यहाँ, भिक्षु आफू पनि शीलसम्पन्न हुन्छ,
 शीलसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ ।
 (२) आफू पनि समाधि सम्पन्न हुन्छ समाधिसम्पदा-कथाहरूमा आउने

प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ । (३) आफू पनि प्रज्ञा सम्पन्न हुन्छ प्रज्ञासम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ (४) । आफू पनि विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ विमुक्तिसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ । (५) आफू पनि विमुक्ति-ज्ञानदर्शन सम्पन्नहुन्छ विमुक्तिज्ञानदर्शनसम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्न-हरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ ।

Dhamma.Digital

“आवुसो! यी नै पाँच कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु, सब्रह्यचारीहरूसँग साकच्छा (= छलफल) गर्न योग्य हुन्छ । ”

×

×

×

मूल सूत्र—

१२८।२५ सहजांवि भई बस्नयोग्य भिक्षु

(साजीवसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
“आवुसो भिक्षुहो ! ”

“आवुसो ! ” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई
प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो —

“आवुसो ! पाँच कारणहरूले युक्त हुने भिक्षु सबद्वाचारीहरूसँग
सहजांवि भई बस्न योग्य छ । कुन पाँचले भने ? -

‘ (१) भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू पनि शील सम्पन्न हुन्छ
शील सम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि

हुन्छ । (२) आफू पनि समाधि सम्पन्न हुन्छ समाधि सम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ । (३) आफू पनि प्रज्ञा सम्पन्न हुन्छ प्रज्ञासम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तर दिने अभ्यास पनि हुन्छ । (४) आफू पनि विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ विमुक्ति-सम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ । (५) आफू पनि विमुक्तिज्ञानदर्शन सम्पन्न हुन्छ । विमुक्तिज्ञानदर्शन सम्पदा-कथाहरूमा आउने प्रश्नहरूको उत्तरदिने अभ्यास पनि हुन्छ ।

“आवुसो ! यी नै पाँच कारणहरूले युक्त हुने भिक्षु सब्रह्मचारी-हरूसँग सहजोविभई बस्न योग्य छ । ”

×

×

×

मूल सूत्र--

१२९।२६ प्रश्न सोधिने कारणहरू

(पञ्चपुच्छासुत्त^१)

त्यही आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--
“आवुसो भिक्षुहो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई
प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! यहाँ, जोसुकैले अर्कासँग प्रश्न सोधेता पनि निम्न
सबै पाँचकारणहरूद्वारा वा यी मध्ये कुनै एक कारणद्वारा प्रश्न सोध्ने छ ।
कुन पाँचकारणले भने ?--

“(१) मन्दताको कारणले र मूढताको कारणले-- अर्कासँग

प्रश्न सोध्छ, (२) क्रुभावनाको कारणद्वारा इच्छाको बशमा बसी— अर्कासँग प्रश्न सोध्छ (३) उपहास गर्ने विचारले— अर्कासँग प्रश्न सोध्छ, (४) जान्ने विचारले— अर्कासँग प्रश्न सोध्छ अथवा (५) यस्तो चित्तराखी— अर्कासँग प्रश्न सोध्छ— ‘यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग बताउँछ भने राम्रै भयो, यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग बताउँदैन भने मैले नै उसलाई राम्रोसँग बताइदिनेछु ।’

“आवुसो ! जोसुकैले अर्कासँग प्रश्न सोध्नेता पनि यी नै सबै पाँच कारणहरूद्वारा वा यी मध्ये कुनै एक कारणद्वारा प्रश्न सोध्ने छ । आवुसो ! मैले त यस्तो चित्तराखी प्रश्न सोध्छु— ‘यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग बताउँछ भने राम्रै भयो, यदि मेरो प्रश्नको उत्तर राम्रोसँग नबताएमा मैले नै राम्रोसँग बताइदिनेछु ।’”

× × ×

मूल सूत्र—

१३०।२७ निरोधका कुराहरू

(निरोधसुत्त^१)

त्यहा आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
 “आवुसो ! यहाँ, शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न
 भिक्षु संज्ञावेदयितनिरोध (= संज्ञापनि वेदना पनि निरोध^२ भएको
 समाधि) समापत्तिमा वस्न पनि सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ ।
 यदि यसै जीवनमा (= दिट्ठेय धम्म) अरहत्व (= अञ्ज) प्राप्त गर्न
 नसकेमा उ कबलीकार आहार भक्ष देवताहरू (= कामावचर देवताहरू)को
 सहवास लाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-काय^३मा उत्पन्न भई संज्ञा-

१. अं. नि- ५. पृ. ४४०: आघातवग्गो; अ. क. II. पृ. ६२८.

२. पटि. म. अ. क. पृ. २१७.

३. ‘मनोमय-काय’ भनी शुद्धावास ब्रह्मलोकलाई भनिएको हो । अं. नि.

अ. क. II. पृ. ६२८: निरोधसुत्तवण्णता । शुद्धावास ब्रह्मलोकम

वेदयित निरोध (= समापत्ति) मा समाधिष्ठ पनि हुनसक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ । ”

कसैले पनि अनुमोदन गरेनन्

यस्तो भन्नुहुँदा आयुष्मान् उदायी (लाल)ले आयुष्मान् सारिपु-
त्रलाई यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो सारिपुत्र ! ‘जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष
देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न
भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुन सक्छ उठ्न पनि सक्छ’
भन्ने कारण हुन सक्दैन । ”

दोश्रोपटक पनि,.....तेश्रोपटक पनि आयुष्मान् सारिपुत्रसै
भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

चतुर्थध्यानको प्रभावद्वारा उत्पन्न हुनसक्ने माथिल्लो भूमि हो ।
यस भूमिलाई रूपावचर भूमि अथवा रूपावचर लोक पनि भन्दछन् ।

अविहा, अतप्पा, सुदस्सा, सुदस्सी तथा अकनिट्ट-- यी पाँच
लोकलाई ‘शुद्धावास भूमि’ भनी भन्दछन् । अभि. घ. सं. पञ्चमप-
रिच्छेदो । बु.श्रा.च.भा-३ को पृ. २३८ को ‘निर्वाणसुख’ शीर्षकमा
उल्लिखित पादटिप्पणीहरू पनि हेर्न योग्य हुने छ ।

“आवुसो ! यहाँ, शीलसम्पन्न समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्नं भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ । यदि यसै जीवनमा अरहत्व प्राप्त गर्न न सकेमा उ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुन सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ ।”

दोश्रो पटक पनि, ... तेश्रो पटक पनि आयुष्मान् उदायीले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो -

“आवुसो सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुन सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण हुन सक्दैन ।”

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो- “तीन तीन पटक-सम्म आयुष्मान् उदायीले मलाई प्रत्याक्रोश गर्नुभयो (परिक्कोसति), कुनै पनि भिक्षु मेरो अनुमोदन गर्दैनन् । अतः किन म भगवान्कहाँ नजाउँ ।” यति सोच्नु भई आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगे पछि भगवान्लाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो -

‘आवुसो ! यहाँ शील सम्पन्न समाधि सम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा पनि बस्न सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ । यदि यसै जीवनमा अरहत्व प्राप्त गर्न नसकेमा उ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुन सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ ।”

यस्तो भन्नु हुँदा आयुष्मान् उदायोले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नु भयो -

“आवुसो सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षु कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुन सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण हुन सक्दैन ।”

दोश्रो पटक पनि, ... तेस्रो पटक पनि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो -

‘आवुसो ! यहाँ शीलसम्पन्न, समाधि सम्पन्न तथा प्रज्ञा सम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ उठ्न पनि सक्छ भन्ने कारण छ । यदि यसै जीवनमा अहंत्व प्राप्त गर्न नसकेमा उ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुन

सकच्छ उठ्ठन् पनि सकच्छ भन्ने कारणछ ।”

बौश्रो पटक पनि.... तेश्रो पटक पनि आयुष्मान् उदायीले
आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो -

“आवुसो सारिपुत्र ! ‘जो त्यो भिक्षु कबलिकार आहारभक्ष
देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न
भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुनसकछ उठ्ठन् पनि सकच्छ’
भन्ने कारण हुन सक्दैन ।

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो- “भगवान्को
सामुन्ने पनि आयुष्मान् उदायीले तीन तीन पटकसम्म मलाई आक्रोश
गर्नुभयो । कुनै भिक्षुले पनि मेरो अनुमोदन गरेनन् । अतः किन म
तूष्णी नहूँ ।” यति सोचनुभई आयुष्मान् सारिपुत्र तूष्णी हुनुभयो ।

अनि भगवान्ले आयुष्मान् उदायीलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“उदायी ! ‘मनोमय-काय’ भनी तिमी केलाले सम्झन्छौ ?”

“भन्ते ! जो ती संज्ञामय अरूपी देवता हुन् (त्यसैलाई
सम्झन्छु) ।”

“उदायी ! तिमी जस्ता मूर्ख तथा अव्यक्तले भनेका कुराको के
मूल्य हुनसकछ र ! तिमी जस्ताले पनि बोल्न सुहाउँछ र !”

आनन्द स्थविरको चिन्ता

अनि भगवान्‌ले आयुष्मान्‌ आनन्दलाई आमन्त्रण गर्नुभयो -

“आनन्द ! स्थविर (सारिपुत्र) भिक्षुलाई कष्ट दिएको देखेर तिमी कसरी उपेक्षित भई बस्न सकेको ! आनन्द ! स्थविर भिक्षुलाई कष्ट दिएको देखेर पनि तिमीमा कस्तो करुणा पनि उत्पन्न नभएको !”

अनि भगवान्‌ले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“भिक्षुहो ! यहाँ शीलसम्पन्न, समाधिसम्पन्न तथा प्रज्ञासम्पन्न भिक्षु संज्ञावेदयित निरोध समापत्तिमा बस्न पनि सक्छ उठ्न पनि सक्छ - यो सम्भव छ । यदि यसै जीवनमा अरहत्व प्राप्त गर्न सक्दैन भने उ कबलीकार आहारभक्ष देवताहरूको सहवासलाई अतिक्रम गरी कुनै एक मनोमय-कायमा उत्पन्न भई संज्ञावेदयित निरोधमा समाधिष्ठ पनि हुनसक्छ उठ्न पनि सक्छ-- यो सम्भव छ ।”

भगवान्‌ले यति भन्नुभयो । यति भन्नु भई शास्ता आसनबाट उठि विहारभित्र जानुभयो अनि भगवान्‌ गएको केहीछिन् पछि आयुष्मान्‌ आनन्द जहाँ आयुष्मान्‌ उपवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान्‌ उपवानलाई यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो उपवान ! अर्को भिक्षुहरूले स्थविरलाई कष्टदिन्छन् ;

तपनि म त्यसबाट मुक्त छैन । आवुसो उपवान ! संध्या समयमा ध्यान-
बाट उठ्नुभई यदि भगवान्ले तपाइसँग यसै कुराको कारणमा केही कुरा
गर्नुभएमा यसमा कुनै आश्चर्य लाग्ने छैन । अनि त्यसबेला तपाइँले नै
सो कुरा बुझ्नु नै हुनेछ अहिले त हामीलाई चिन्ता लागेको छ ।”

पाँच कारणले स्थविर भिक्षुहरू गौरवान्वित हुन्छन्

अनि संध्यासमयमा भगवान् ध्यानबाट उठ्नु भई जहाँ उपस्थान-
शाला हो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभएपछि बिच्छ्याइ राखेको
आसनमा बस्नुभयो । आसनमा बस्नुभएपछि आयुष्मान् उपवानलाई
पस्ती भन्नुभयो—

“उपवान ! कति कारणले युक्त स्थविर भिक्षु सब्रह्मचारी
भिक्षुहरूको निम्ति प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य हुन्छ ?”

“भन्ते ! पाँच कारणले युक्त हुने स्थविर भिक्षु सब्रह्मचारी
भिक्षुहरूको निम्ति प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य हुन्छ ।
कुन पाँच भने ?—

१ - ‘भन्ते ! यहाँ स्थविर भिक्षु शीलवान् हुन्छ— प्रातिमोक्ष
शीलद्वारा संयमित भई आचार-गोचर सम्पन्न भई शिक्षापदहरूलाई
राम्ररी पालन गरी अणुमात्र दोषमा पनि मयदशी हुन्छ ।

२ - 'बहुश्रुत हुन्छ-- श्रुतधर, श्रुतसन्निचय (= सुनेको कुरालाई नबिसीकन सम्झिराख्ने) हुन्छ । जो ती आदिकल्याण, मध्य-कल्याण, पर्यवसानकल्याण हुने तथा सार्थक, सब्यञ्जन केवल परिपूर्ण, परिशुद्ध ब्रह्मचर्य (= श्रेष्ठधर्म) हुन्-- त्यसको अभिनन्दन गर्छ । फेरि त्यस्तै धर्महरू धेरै सुनेको हुन्छ । सुनेको धर्मलाई धारण पनि गरेको हुन्छ वचनद्वारा परिचित हुन्छ । मनले राम्ररी विचार गरी प्रज्ञाद्वारा सुप्रतिबेध पनि गरेको हुन्छ ।

३ - 'कल्याण-भाषी कल्याणकारी बोलिले बोल्ने हुन्छ-- परिपूर्ण वचनले, प्रष्ट शब्दले, निर्दोष शब्दद्वारा व्यक्त गर्न सक्ने आदि गुणले पनि युक्त हुन्छ ।

४ - 'चतुर्थध्यानको परिशुद्ध समाधिचित्तलाई सरलपूर्वक सुख-पूर्वक तथा इच्छानुसार लाभ गरी विहार गर्ने हुन्छ ।

५ - 'आत्मवहरू क्षय गरौ अनात्मवी भई--चित्तविमुक्ति प्रज्ञा-विमुक्तिलाई यसै जीवनमै स्वयं अभिजात गरी तथा साक्षात्कार गरी विहार गर्ने हुन्छ ।'

"भन्ते ! यी नै पाँच कारणले युक्त हुने स्थविर भिक्षु सब्रम्हचारी भिक्षुहरूको निम्ति प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य पनि हुन्छ ।"

[७६]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

“उपवान ! साधु, साधु !! उपवान ! यी नै पाँच कारणले युक्त हुने स्थविर भिक्षु सब्रम्हचारी भिक्षुहरूको निमित्त प्रियकर, मनपर्ने, गौरवनीय तथा सत्कृत्य पनि हुन्छ । उपवान ! यदि स्थविर हुने भिक्षुमा यी पाँच गुणहरू विद्यमान छैन भने— दाँत झर्दैमा, कपाल फूल्दैमा तथा छाला खुम्चिदैमा— सब्रम्हचारी भिक्षुहरूले उसलाई सत्कार गर्ने छैन गौरव राख्ने छैन मान राख्ने छैन न त पूजा नै गर्नेछ ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१३१।२८ दोषारोपणगर्न चाहने भिक्षुमा हुनुपर्नेगुण

(चोदनासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो-

“आवुसो ! दोषारोपक (= चोदक^२) भिक्षुले अर्कालाई दोषारोपण गर्न चाहनेले आफूलाई पाँच गुणहरूमा राखी दोषारोपण गर्न सक्नु पर्छ । कुन पाँच ? (१) उचित समयमा भन्नेछु अतुचित समयमा होइन, (२) सत्य नै भन्ने छु असत्य होइन, (३) कोमल वचनले भन्ने छु, कठोर वचनले होइन, (४) अर्थकामना गरी भन्ने छु अनर्थ कामना गरी होइन, (५) मंत्री चित्तले (= प्रेम पूर्वक) भन्ने छु अमंत्री-चित्तले (= द्वेष

१. अं. नि-५. पृ. ४४३: आघात वग्गो; अ. क. II. पृ. ६२९.

२. हेर चुल्ल. व. पा. पृ. ३६९: चोदकेन उपट्टापेतब्बद्धम्मा, पातिमोक्ख-ट्टपनक्खन्धकं ।

भावले) होइन । आवुसो ! दोषारोपक (= चोदक) भिक्षुले अर्कालाई दोषारोपण गर्न चाहनेले आफूलाई यी पाँच गुणहरूमा राखी दोषारोपण गर्न सक्नु पर्छ^१ ।

“(१) आवुसो ! यहाँ उचित समयमा होइन अनुचित समयमा^२ दोषारोपण^३ गर्दा केही पुरुषहरू रिसाएको म देख्दछु (२) सत्यले होइन असत्यले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्द छु (३) कोमल वचनले होइन कठोर वचनले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्द, छु, (४) अर्थ कामनाले होइन अनर्थ कामनाले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु (५) मैत्री-चित्तले होइन अमैत्री-चित्तले दोषारोपण गर्दा रिसाएको देख्दछु ।

Dhamma.Digital

1. यस्तै कुराहरू परि. वा. पा. पृ. २८५: चोदकादिपटिपत्तिमा पनि समुल्लेख भएका पाइन्छन् । यसको अतिरिक्त चोदकले (= दोषारोपकले) अर्कालाई दोष देखाउन चाहनेले आफूमा अर्का पनि पाँच गुणहरू छन् कि छैनन् भन्ने कुराहरू पनि विचार गर्नुपर्छ । परि. वा. पा. पृ. ३३१: अत्तादान वग्ग ।

2. अनुचित समय भनेको—परिपक्वो बीचमा उपोसथ पवारणादि गर्ने समयमा भोजन शालामा दोषारोपण (= चोदना) गर्नु ठीक छैन; यो उचित समय होइन । दिवा स्थानमा अथवा कतै बसिरहेको ठाउँमा; त्यो पनि दोषारोपण पाउने पुरुषसँग अनुमतिलिई मैत्री

“आवुसो ! अधमंपूर्वक^१ चोदना (= दोषारोपण) पाउने भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसार (अपश्चात्ताप) हुनु पर्ने कारणहरू देखाई दिनुपर्छ--“(१) आवुसो ! तपाइलाई समयमा होइन असमयमा चोदना गरेको छ । अतः तपाइँले यसमा चित्त-खिन्न (= विपपटिसार^२) गर्नु पर्दैन; (२) आवुसो ! तपाइँलाई सत्यले होइन असत्यले चोदना गरेकोछ । अतः तपाइँले यसमा

पूर्वक दोषारोपण गर्न सक्नु पर्छ । व्यक्ति परीक्षण गरी दोषारोपण गर्न सक्नु पर्छ । यदि विनाकारण भिक्षुहरूमा ढगडा गराउने तथा भिक्षुहरूको उपहास गराउने भिक्षु हो भने--त्यस्तालाई पूर्वस्वीकृति विना दोषारोपण गरे पनि आपत्ति छैन । अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२९: चोदनामुत्तवण्णता ।

३. चार प्रकारबाट दोषारोपण गर्न सकिन्छ । जस्तै--वस्तु देखाउने, आपत्ति देखाउने, सहवासबाट प्रतिकोप गर्ने तथा स्वागतबाट प्रतिकोप गर्ने । परि. वा. पा. पृ. २२८; अं. नि. अ. क. II. पृ. ६२९.

१. अधमंपूर्वक भनेका कस्ता हुन् भन्ने बारेका कुराहरू महा. व. पा. पृ. ११६: अधम्मकम्म पटिक्कोसनादि भन्ने शीर्षकमा चुल्ल. व. पा. पृ. ४९: अधम्मकम्मद्वादसकं भन्ने शीर्षकमा तथा उहीं पृ. ३६९ मा हेर्नु ।

चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन; (३) आवुसो ! तपाइँलाई कोमल वचनले होइन कठोर वचनले चोदना गरेकोछ । अतः तपाइँले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन; (४) आवुसो तपाइँलाई अर्थकामनागरी होइन अनर्थ कामनागरी चोदना गरेको छ । अतः तपाइँले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन; (५) आवुसो ! तपाइँलाई मैत्री-चित्तले होइन अमैत्री चित्रले चोदना गरेको छ । अतः तपाइँले यसमा चित्त खिन्न गर्नु पर्दैन ।'

“आवुसो! अधर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसारको कारणहरू देखाइ दिनुपर्छ ।

“आवुसो ! अधर्मपूर्वक चोदना गर्ने (= दोषारोपण गर्ने) भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसार (= पश्चात्ताप)को कारणहरू देखाइ दिनुपर्छ (१) आवुसो ! तपाइँले समयमा होइन असमयमा चोदना गर्नुभयो यसमा तपाइँले पश्चात्ताप (विष्पटिसार) गर्नुपर्छ; (२) आवुसो ! तपाइँले सत्यले होइन असत्यले चोदना गर्नुभयो यसमा तपाइँले पश्चात्ताप गर्नु पर्छ; (३) आवुसो ! तपाइँले कोमल वचनले होइन कठोर वचनले चोदना गर्नु भयो यसमा

-
1. विष्पटिसार भनेको- पश्चात्ताप हुनु, चित्त खिन्न हुनु, अपशोच हुनु आदि हो । अविष्पटिसार भनेको--त्यस्तो न हुनु, त्यस्तो हुनु नपर्ने हो ।

तपाइँले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ; (४) आवुसो ! तपाइँले अर्थ कामना गरी होइन अनर्थ कामना गरी चोदना गर्नु भयो यसमा तपाइँले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ; (५) आवुसो ! तपाइँले मैत्रीचित्तले होइन अमैत्री चित्तले चोदना गर्नु भयो यसमा तपाइँले पश्चात्ताप गर्नुपर्छ ।'

“आवुसो ! अधर्मपूर्वक चोदना गर्ने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसारको कारणहरू देखाइदिनुपर्छ । किन भने ? ताकि अरू भिक्षुले असत्यपूर्वक चोदना गर्नु नसकोस् ।

“(१) आवुसो ! यहाँ असमयमा होइन समयमै दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको म देख्दछु; (२) असत्यले होइन सत्यले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्दछु; (३) कठोर वचनले होइन कोमल वचनले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्दछु; (४) अनर्थ कामनाले होइन, अर्थ कामनाले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्दछु; (५) अमैत्री चित्तले होइन मैत्री-चित्तले दोषारोपण गर्दा पनि केही पुरुषहरू रिसाएको देख्द छु ।

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसार (=पश्चात्ताप) हुनु पर्ने कारणहरू देखाइदिनु पर्छ—
‘(१) आवुसो ! तपाइँलाई असमयमा होइन समयमै चोदना गरेको छ अतः तपाइँले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ; (२) आवुसो !

तपाईंलाई असत्यले होइन सत्यले चोदना गरेको छ अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ; (३) आवुसो ! तपाईंलाई कठोर वचनले होइन कोमल वचनले चोदना गरेको छ अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नु पर्छ; (४) आवुसो ! तपाईंलाई अनर्थ कामनागरी होइन अर्थ कामनागरी चोदना गरेको छ । अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ; (५) आवुसो ! तपाईंलाई अमैत्री चित्तले होइन मैत्री-चित्तले चोदना गरेको छ अतः तपाईंले यसमा पश्चात्ताप गर्न सक्नु पर्छ ।'

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई यी नौ पाँच कारणहरूद्वारा विप्रतिसार हुनु पर्ने कारणहरू देखाइदिनु पर्छ ।

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना गर्ने भिक्षुलाई पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसारको कारणहरू देखाइदिनु पर्छ—'(१) आवुसो ! तपाईंले असमयमा होइन समयमै चोदना गर्नु भएको छ यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नु पर्ने कारण छैन; (२) आवुसो ! तपाईंले असत्यले होइन सत्यले चोदना गर्नु भएको छ यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नु पर्ने कारण छैन; (३) आवुसो ! तपाईंले कठोर वचनले होइन कोमल वचनले चोदना गर्नु भएको छ यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नु पर्ने कारण छैन; (४) आवुसो ! तपाईंले अनर्थ कामना गरी होइन अर्थ कामना गरी चोदना गर्नु भएको छ यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन; (५) आवुसो ! तपाईंले

अमैत्री-चित्तले होइन मैत्री-चित्तले चोदना गर्नु भएको छ यसमा तपाईंले पश्चात्ताप गर्नु पर्ने कारण छैन ।'

“आवुसो ! धर्मपूर्वक चोदना गर्ने भिक्षुलाई यी नै पाँच कारणहरूद्वारा अविप्रतिसारको कारणहरू देखाइदिनुपर्छ । किन भने ? ताकि अरू भिक्षुले पनि सत्यपूर्वक चोदना गर्न सकोस् ।

“आवुसो ! चोदना पाउने (= दोष पाउने) पुरुष दुइ धर्ममा (गुणमा) बस्न सक्नु पर्छ । (१) सत्यमा र (२) अक्रोधमा^१। आवुसो ! यदि मलाई अरूले समयमा वा असमयमा सत्यले वा असत्यले कोमल वचनले वा कठोर वचनले अर्थ कामना गरी वा अनर्थ कामना गरी मैत्री-चित्तले वा अमैत्री चित्तले चोदना गर्छन् भने-- म चाहीं दुइ धर्ममा बस्ने छु-- सत्यमा र अक्रोधमा । यदि ममा त्यो कारण छ भन्ने कुरा थाहा पाएमा मैले 'त्यो कारण ममा छ' भनी भन्नेछु । यदि ममा त्यो कारण छैन भन्ने कुरा थाहा पाएमा मैले 'ममा त्यो कारण छैन' भनी भन्ने छु ।

(यस बीच भगवान्‌ले यस्तो भन्नुभयो--)

“सारिपुत्र ! तिमीले यसो भनेता पनि केही मूर्ख पुरुषहरू

1. हेर चुल्ल. व. पा. पृ. ३७१: पातिमोक्खट्टपनखन्धकं; परि. वा. पा. पृ. २८५

प्रदक्षिणा ग्राही हुन्नन् ।”

“भन्ते ! जो ती पुरुषहरू अश्रद्धालु, जीविकार्थी (= केवल पेटको लागी), अश्रद्धापूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्; जो शठी मायावी (= छली) कपटी घमण्डी अहंकारी चपल मुखर गफाडी इन्द्रिय असंयमी भोजनमा मात्राज्ञान न हुने; जाग्रततामा मन न लगाउने श्रमणत्वमा वेवःस्ता गर्ने शिक्षामा विशेषध्यान नदिने; लोभी (= बाहुलिका) शिथिल शील हुने पतनोन्मुख हुने एकान्त वासमा मन न लगाउने अलछी वीर्यरहित स्मृति रहित असम्प्रज्ञानी समाधिष्ठ न हुने तथा भ्रान्तचित्तहुने हुन्; जो मूर्ख हुन् बहिरा र काना हुन् - उनीहरू मैले यस्तो भन्दा पनि प्रदक्षिणा-ग्राही हुन्नन् ।

“भन्ते ! जो ती कुलपुत्रहरू श्रद्धापूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्— ती असठी अमायावी अकपटी अघमण्डी निरहंकारी अचपल अमुखर गफ नगर्ने इन्द्रियसंयमी भोजनमा मात्रा ज्ञान हुने; जाग्रततामा मन लगाउने श्रमणत्वमा वास्ता राख्ने शिक्षामा विशेष ध्यानदिने; अलोभी बलियो शीलहुने पतनोन्मुख न हुने एकान्त वासमा मन लगाउने निरालसी वीर्यवान् स्मृतिमान् सम्प्रज्ञानी समाधिष्ठ हुने तथा एकाग्रचित्त हुने हुन्; जो प्रज्ञावान् हुन् अबहिरा र चक्षुमान् हुन्— उनीहरू मैले यस्तो भन्दा प्रदक्षिणा-ग्राही हुन्छन् ।”

सारिपुत्र ! अतिदेउ

“सारिपुत्र ! जो ती पुरुषहरू अश्रद्धालु जीविकार्थी अश्रद्धा-

पूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्; जो शठी मायावी (= छली) कपटी ... ; जो मूर्ख हुन् बहिरा र काना हुन्; उनीहरूलाई छाडिदेऊ । सारिपुत्र ! जो ती कुलपुत्रहरू श्रद्धापूर्वक घरछाडी अनगारिक भई प्रव्रजित भएका हुन्-- ती असठी अमायावी अकपटी ... तथा एकाग्र चित्त हुने हुन्; जो प्रज्ञावान् हुन् अबहिरा र चक्षुमान् हुन् सारिपुत्र ! उनीहरूलाई तिमीले भन । 'सब्रह्मचारीहरूलाई असद्धर्मबाट उठाई सद्धर्ममा प्रतिष्ठापित गर्नेछु' भन्ने विचारगरी सारिपुत्र ! सब्रह्मचारीहरूलाई अववाद देऊ ! सारिपुत्र ! सब्रह्मचारीहरूलाई अनुशासन गर !! सारिपुत्र ! (यी कुराहरूलाई) यस्तै गरी तिमीले सिक्नु पर्छ ।"

Dhamma.Digital

×

×

×

मल सूत्र--

१३२।२९ शील विना समाधि हुन सक्दैन

(सीलसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो ! दुःशील शीलबाट पराङ्मुख हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुनसक्दैन; सम्यक्समाधि न हुनेको सम्यक्समाधिबाट पराङ्मुख हुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्दैन; यथार्थज्ञानदर्शन नहुनेको यथार्थज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख हुनेको निर्वेद-वैराग्यको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्दैन; निर्वेद-वैराग्य न हुनेको निर्वेद-वैराग्यबाट पराङ्मुख हुनेको विमुक्तिज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुनसक्दैन । आवुसो ! जस्तै-- शाखा र पातहरू रहित रुख । जसको पपटिका (= बाक्लो बोक्रा) पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । छाला (= बो-

क्राको भित्री भाग) पनि परिपूर्ण भएकोहुन्न । फल्गु पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । सार (= स्कन्ध) पनि परिपूर्ण भएको हुन्न । आवुसो ! त्यस्तै दुबशील शीलबाट पराङ्मुख हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्दैन; ¹... निर्वेद-वैराग्य न हुनेको निर्वेद-वैराग्यबाट पराङ्मुख हुनेको विमुक्तिज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय पनि हुन सक्दैन ।

“आवुसो ! शीलवान् शीलसम्पन्न हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । सम्यक्समाधि हुनेको सम्यक्समाधि सम्पन्न हुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । यथार्थज्ञानदर्शन हुनेको यथार्थज्ञानदर्शन सम्पन्न हुनेको निर्वेद-वैराग्यको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । निर्वेद-वैराग्य हुनेको निर्वेद वैराग्य सम्पन्न हुनेको विमुक्ति-ज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन सक्छ । आवुसो ! जस्तै— शाखा र पातहरू सम्पन्न रुख । जसको पपटिका पनि परिपूर्ण छ । छाला पनि परिपूर्ण छ । फल्गु पनि परिपूर्ण छ । सार पनि परिपूर्ण छ । आवुसो ! त्यस्तै— शीलवान् शीलसम्पन्न हुनेको सम्यक्समाधिको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ । सम्यक्समाधि हुनेको सम्यक्समाधि सम्पन्न हुनेको यथार्थज्ञान-दर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ । यथार्थज्ञानदर्शन हुनेको यथार्थज्ञानदर्शन सम्पन्न हुनेको निर्वेद-वैराग्यको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ । निर्वेद-वैराग्य हुनेको निर्वेद-वैराग्य सम्पन्न हुनेको विमुक्तिज्ञानदर्शनको हेतु-उपनिश्रय हुन्छ ।”

× × ×

मूल सूत्र—

१३३।३० कहिले अर्थकुशल हुन सकिन्छ ?

(खिप्पनिसन्त्तिसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् आनन्द जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगे पछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नु भयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिए पछि एक छेउमा बस्नु भयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आबुसो सारिपुत्र ! कहिले सम्ममा भिक्षु चाँडे बुझ्न सक्ने । कुशल धर्महललाई राम्ररी ग्रहण गर्न सक्ने धेरै पनि ग्रहण गर्न सक्ने तथा ग्रहण गरेकालाई पनि न बिसँने हुन सक्छ ? ”

“आयुष्मान् आनन्द बहुश्रुत हनुहुन्छ (अतः) आयुष्मान् आनन्दले नै भन्नुहोस् ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! त्यसोभए सुन्नुहोस्; राम्ररी मनमा राख्नुहोस् भन्ने छु ।”

“हुन्छ, आवुसो” भनी आयुष्मान् सारिपुत्रले आयुष्मान् आनन्दलाई प्रत्युत्तर दिनुभयो । अनि आयुष्मान् आनन्दले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्र ! भिक्षु अर्थकुशल^१ हुन्छ, धर्मकुशल^२ हुन्छ, व्यञ्जन कुशल^३ हुन्छ, निरुक्तिकुशल^४ हुन्छ तथा पूर्वापर कुशल^५ हुन्छ ।

- १ अर्थकथाहरूमा दक्ष हुनेलाई ‘अर्थकुशल’ भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२९: खिप्पनिसन्तिसुत्तवण्णना ।
- २ मूल सुत्रहरूमा कुराहरूमा दक्ष हुनेलाई ‘धर्मकुशल’ भनिएको हो । अं. अ. क. II. ६२९.
- ३ अक्षरप्रभेदहरूलाई जान्न सक्ने ‘व्यञ्जनकुशल’ भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६२९.
- ४ निरुक्ति अर्थलाई बुझ्नमा दक्ष हुनेलाई ‘निरुक्तिकुशल’ भनिएको हो अर्थात् शब्दार्थलाई बुझ्न सक्ने । अं. अ. क. II. पृ. ६२९.
- ५ ‘पूर्वापर कुशल’ भन्नाले कुनै कुराको अर्थ बुझ्नको निमित्त त्यसको अगाडि र पछाडिको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने भनी भनिएको हो ।

आवुसो सारिपुत्र ! यति सम्ममा भिक्षु चाँडै बुक्ने कुशल धर्महरूलाई राम्ररी ग्रहण गर्ने धेरै पनि ग्रहण गर्ने तथा ग्रहण गरेकोलाई पनि नबिसर्ने हुनसक्छ ।”

“आश्चर्य हो आनन्द ! अद्भूत हो आनन्द ! आयुष्मान् आनन्दले कति सुभाषित भन्नु भएको हो । आयुष्मान् आनन्द यि नै पाँच गुणहरूले सुसम्पन्न हुनुहुन्छ भन्ने हामी विश्वास गर्दछौं । आयुष्मान् आनन्द अर्थकुशल हुनुहुन्छ, धर्म कुशल हुनुहुन्छ, व्यञ्जन कुशल हुनुहुन्छ, निरुक्ति कुशल हुनुहुन्छ तथा पूर्वापर कुशल पनि हुनुहुन्छ ।”

× × ×

यसमा पनि -- (१) अर्थ-पूर्वापर (२) धर्म-पूर्वापर (३) पद-पूर्वापर, (४) अक्षर-पूर्वापर तथा (५) अनुसन्धि-पूर्वापर भन्ने छन् । यी पाँच प्रकारका पूर्वापर (= अगाडि पछाडि) कारणहरूलाई बुझ्न सक्नेलाई ‘पूर्वापर कुशल’ भनिएको हो । ‘अर्थ-पूर्वापर’ भनेको पहिले भनिसकेको कुरालाई बुझी पछि भनिने कुरालाई बुझ्न सक्ने र पछि भनेको कुरालाई बुझी पहिले न भनेको कुरालाई बुझ्न सक्ने । अथवा पछिल्लो पदको कुरा सुनी अघिल्लो पदको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने तथा अघिल्लो पदको कुरा सुनी पछिल्लो पदको कुरालाई पनि बुझ्न सक्ने । त्यस्तै बीचको कुरा सुनी अघिल्लो र पछिल्ला का कुराहरू बुझ्न सक्ने । अघिल्ला र पछिल्लाका कुराहरू सुनी बीचका कुराहरू पनि बुझ्न सक्ने । अरू पदहरूका अर्थहरू पनि यस्तै प्रकारले बुझिनु पर्छ । विशेष कुराको लागि अं. अ. क. II. पृ. ६२९ मा हेर्नु ।

मूल सूत्र--

१३४।३१ भद्राभद्र मरण हुने भिक्षु

(भद्रकसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो भिक्षुहो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो ! भिक्षु त्यसरी विहार गर्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ । आवुसो ! कसरी भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गर्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ ?

१. अं. नि-६. पृ. १५: सारणीयवग्गो; अ. क. II. पृ. ६५७.

‘आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) कर्मराम^१, कर्मरत, कर्मराममा अनुयुक्त हुन्छ । (२) भाषणाराम^२, भाषणरत, भाषणाराममा अनुयुक्त, हुन्छ, (३) निद्राराम^३, निद्रारत, निद्राराममा अनुयुक्त हुन्छ (४) सङ्गणिकाराम^४, सङ्गणिकारत, सङ्गणिकाराममा अनुयुक्त हुन्छ, (५) संसर्गाराम^५, संसर्गरत, संसर्गाराममा अनुयुक्त हुन्छ तथा (६) प्रपञ्चाराम^६ प्रपञ्चरत, प्रपञ्चाराममा अनुयुक्त हुन्छ । आवुसो ! भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गर्छ जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक भरण हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— ‘सम्यक् रूपले दुःखक्षय गर्नको निमित्त सत्कायलाई नछोडी सत्काय (दृष्टि)मा अभिरत भई बस्ने भिक्षु’ ।

1. निर्माण कार्यहरूमा अभिरत भई बस्ने । अं. अ. क. II पृ. ६५७ : भद्रकसुत्तवण्णना ।
2. कुराकानी गरी बस्नुमा मात्र अभिरमण गर्ने, गफ गर्नुमा मनलगाउने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
3. निदाइ रहनुमा अभिरत हुने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
4. दुई तीन जना भेला भई कुराकानी गर्दै दिन बिताउनुमा अभिरत हुने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
5. गृहस्थीहरूसँग अनेक कुराकानी गरी, गृहस्थीहरूको अनेक काम-काजमा साथ दिई उनीहरूसँग गृहीस्वभावको सम्बन्ध जोरी रहने भिक्षु । अं. अ. क. II. पृ. ६५७.
6. अनेक प्रकारका सृष्ट्यादि प्रपञ्चमा भुलिरहने । अं. अ. क. II. पृ. ६५७ .

“आवुसो ! भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गच्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ । आवुसो ! कसरी भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गच्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ ?

“आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) कर्मराम, कर्मरत, कर्मराममा अनुयुक्त हुन् । (२) भाषणाराम, भाषणरत, भाषणाराममा अनुयुक्त हुन् । (३) निद्राराम, निद्रारत, निद्राराममा अनुयुक्त हुन् । (४) सङ्गणिकाराम, सङ्गणिकारत, सङ्गणिकाराममा अनुयुक्त हुन् । (५) संसर्गाराम, संसर्गरत, संसर्गाराममा अनुयुक्त हुन् तथा (६) प्रपञ्चाराम, प्रपञ्चरत, प्रपञ्चाराममा अनुयुक्त हुन् । आवुसो ! भिक्षु त्यसरी त्यसरी विहार गच्छं जसरी जसरी विहार गर्दा भद्रक मरण हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— ‘सम्यक् रूपले दुःखक्षय गर्नको निम्ति सत्काय (दृष्टि)लाई छोडी निर्वाणमा अभिरत भई बस्ने भिक्षु ।’”

१— “यो पपञ्चमनुयुक्तो, पपञ्चाभिरतो मगो ।

विराधयी सो निब्बानं, योगक्खेमं अनुत्तरं ॥”

२— “यो च पपञ्चं हित्वान, निप्पपञ्चपदे रतो ।

आराधयी सो निब्बानं, योगक्खेमं अनुत्तरं’ति ॥”

अर्थ—

१— “जो पपञ्चमा अनुयुक्त भई पपञ्चमा अभिरत हुने बाटो लाग्छ

[४९]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

उ योगक्षेम भएको निर्वाणबाट दूर रहन्छ ।

२-“जसले प्रपञ्चलाई त्यागी निष्प्रपञ्च भएको बाटो लाग्छ-
उसले योगक्षेम भएको अनुत्तर निर्वाण पाउँछ ।”

Dhamma.Digital

×

×

×

मूल सूत्र --

१३५।३२ सारिपुत्र प्रतिसम्भदालाभी हुन्

(द्वुतियपटिसम्भदामुत्त^१)

“भिक्षुहो ! सात धर्म (= कारण) द्वारा सुसम्पन्न सारिपुत्रल चार प्रतिसम्भदालाई स्वयं ज्ञात गरी साक्षात्कार गरी प्राप्तगरी विहारगच्छ^२ । कुन सात भने ? --

(१) “भिक्षुहो ! यहाँ, सारिपुत्रले चित्तकोलीनता^३ (= दबी

1. अं. नि- द. पृ. १७८: देवतावगो ।
2. प्रतिसम्भदा भनेको केहो भन्ने बारेका कुराहरू लेखकको बु.म.भा-१ पृ. २०९ को पादटिप्पणीमा र बु. श्रा. च.भा.१ पृ. २२९ को पाद-टिप्पणीमा उल्लेख भएका छन् ।
3. चित्तको लीनता भन्नाले चित्तको निष्क्रीयता, अलङ्घीयता, शिथिलपन-लाई भनिको हो । यसको परिभाषा तथा अर्थहरू विभं. पा. पृ. ४१८

रहेको चित्त, लुकी रहेको चित्तलाई) 'यो मेरोचित्त लीन छ' भनी जान्द छ ।

(२) "आफू भित्र भएको संक्षिप्त^१ चित्तलाई 'मेरो भित्री चित्त संक्षिप्त छ' भनी जान्द छ ।

(३) "बाहिरी विक्षिप्त चित्तलाई^२ 'मेरो चित्त बाहिर विक्षिप्त छ' भनी जान्दछ ।

(४) "जानिकन उसको वेदना उत्पन्न हुन्छ, जानिकन उसको वेदना उपस्थित रहन्छ, जानिकन उसको वेदना अन्त हुन्छ ।

(५) "जानिकन उसको संज्ञा उत्पन्न हुन्छ, जानिकन उसको

Dhamma.Digital

मा समुल्लेख भएको पाइन्छ तथा पटि. म. पा. पृ. १९३ मा र अं. नि. अ. क. II. पृ. ७११ मा पनि पाइन्छन् ।

1. संक्षिप्त-चित्त भनेको आलस्य स्वभावको चित्तलाई भनेको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७२१; पपं. सू. I. पृ. २५२; पटि. म. अ. क. पृ. २४२
2. विक्षिप्त-चित्त भनी पञ्चकामविषयहरूमा लागेको चित्तलाई भनेको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७११; अश्वल स्वभावको तथा शान्त न भएको चित्तलाई पनि विक्षिप्तचित्त भन्दछन् पटि. म. अ. क. पृ. २४२;

संज्ञा उपस्थित रहन्छ जानिकन उसको संज्ञा अस्त हुन्छ ।

(६) “जानिकन उसको वितर्कना उत्पन्न हुन्छ जानिकन उसको वितर्कना उपस्थित रहन्छ जानिकन उसको वितर्कना अन्त हुन्छ ।

(७) “उसले अनुकूल प्रतिकूल धर्महरूलाई कमसल-असल धर्म-हरूलाई कृष्ण-शुक्ल सप्रतिभागनिमित्त (= ध्यानको गोचर, विषय) लाई प्रज्ञाद्वारा राम्ररी ग्रहण गर्छ राम्ररी मनमा राख्छ राम्ररी धारण गर्छ तथा राम्ररी प्रतिविद्ध गर्छ ।

“भिक्षुहो ! यी सात कारणहरूद्वारा सुसम्पन्न सारिपुत्रले चार प्रतिसम्भिदालाई स्वयं ज्ञातगरी साक्षात्कार गरी प्राप्तगरी विहार गर्छ।”

× × ×

मूल सूत्र—

१३६।३३ चित्तवशीभूत-सारिपुत्र

(दुतियवससुत्त^१)

“भिक्षुहो ! सात कारणहरूले सुसम्पन्न सारिपुत्रले चित्तलाई वशमा राख्छ । चित्तको वशमा सारिपुत्र बस्दैन । कुन सात भने ?—

“भिक्षुहो ! यहां सारिपुत्र (१) समाधि कुशल छ, (२) समाधि-समापत्ति कुशल^२ छ (३) समाधि-स्थिति कुशल^३ छ, (४) समाधिबाट उठ्न

1. अं. नि-७. पृ. १७९: देवतावग्गो ।
2. समाधि-समापत्ति कुशल भनी अनुकूल आहार अनुकूल ऋतु आदि विचार गरी समापत्ति ध्यानमा बस्न जान्नेलाई भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०: हिमवन्तमुत्तवण्णना ।
3. समाधिलाई स्थिरगरी चाहेसम्म राख्न सक्नेलाई 'समाधि-स्थिति कुशल' भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०

कुशल^४ छ. (५) समाधि-कल्प कुशल^५ छ, (६) समाधि-गोचर कुशल^६ छ, (७) समाधिबाट उत्तरोत्तर समाधिमा जान कुशल^७ (= अभिनिहार कुशल) छ ।

‘भिक्षुहो ! यी नै सात कारणहरूले सुसम्पन्न सारिपुत्रले चित्त-लाई वशमा राख्छ । चित्तको वशमा सारिपुत्र बस्दैन ।’

× × ×

4. समाधिमा बस्न अगाडि आफूले निश्चित गरेको समयमा समाधिबाट उठ्न सक्नेलाई ‘समाधिबाट उठ्न कुशल’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०
5. आफूलाई चाहे अनुसार समाधिलाई अनुकूल पार्न सक्नेलाई ‘समाधि-कल्प कुशल’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०.
6. समाधिकोनिमित्त प्रतिकूल तथा अपकार धर्महरूलाई त्यागी अनुकूल उपकार धर्महरूलाई सेवन गरी— यस लक्षणले यस्तो हुन्छ यस लक्षणले यस्तो हुन्छ भन्ने कुरालाई बुझ्न सक्नेलाई ‘समाधि-गोचर कुशल’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६०-६१.
7. एक समाधिबाट अर्को समाधिमा गई उत्तरोत्तर माथिका समाधि-हरूमा जानसक्नेलाई ‘उत्तरोत्तर समाधिमा जान कुशल’ भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II. पृ. ६६१: हिमवन्तमुत्तवण्णना ।

मूल सूत्र--

१३७।३४ कसको आश्रय लिदा कुशल बढ्छ ?

(सक्कच्चसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र एकान्त ध्यानमा बसिरहनु भएको बेलामा वहाँको चित्तमा यस्तो परिवर्तकना उठ्यो-- “कसको सत्कार गरी कसको गौरवगरी कसको आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ?”

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्ता लाग्यो--

“(१) शास्ताको सत्कार गरी गौरव गरी आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (२) धर्मको सत्कार गरी... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ । (३) सङ्घको सत्कार गरी आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल

बद्ध । (४) शिक्षाको सत्कार गरी... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बद्ध । (५) समाधिको सत्कार गरी आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बद्ध । (६) अप्रमादको सत्कार गरी...आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बद्ध । (७) मैत्रीपूर्ण व्यवहारको सत्कार गरी...आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बद्ध ।”

अनि फेरि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो लाग्यो -

“यी धर्महरू (= गुणहरू) ममा स्वच्छ तथा परिशुद्ध छन् । अतः यस सम्बन्धमा भगवान्कहाँ गई किन मैले नबताऊँ । यसरी मेरा यी धर्महरू अधिक परिशुद्ध तथा अधिक परिशुद्धसम्मत पनि हुनेछन् । जस्तै कुनै पुरुषले खारेको असल र परिशुद्ध सुन पाउँछ उस्तै हुनेछ । अझ उसलाई यस्तो लाग्छ कि-- यो मेरो खारेको असल र परिशुद्ध सुन हो तैपनि यो सुन सुनारकहाँ लगी किन नजँचाऊँ । यसरी सुनारकहाँ गई जँचाउँदा यो मेरो सुन असल र परिशुद्ध नै रहने छ र अधिक शुद्ध-सम्मत पनि । यस्तै गरी यी धर्महरू ममा स्वच्छ तथा परिशुद्ध छन् । तैपनि भगवान्कहाँ गई यस सम्बन्धमा मैले किन नबताऊँ । यसरी मेरा यी धर्महरू अधिक परिशुद्ध तथा अधिक परिशुद्धसम्मत पनि हुने छन् ।”

अनि सन्ध्या समयमा आयुष्मान् सारिपुत्र ध्यानबाट उठी जहाँ

भगवान् हनुहन्थ्यो त्थहाँ जानुभयो । त्थहाँ पुगे पछि भगवान्लाई अभि-
वादन गरी एक छेउमा बस्नु भयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान्
सारिपुत्रले भगवान्लाई यस्तो विन्ति गर्नुभयो--

“भन्ते ! यहाँ म, एकान्त ध्यानमा बसिरहँदा मेरो मनमा यस्तो
वितर्कना उठ्यो--‘कसको सत्कार गर्दा गौरव गर्दा तथा आश्रयलिई
बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ?’ भन्ते ! अनि मलाई
यस्तो लाग्यो --‘शास्ताको सत्कार गरी... आश्रय लिई बस्दा भिक्षुको
अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ’..... ।

“साधु साधु! सारिपुत्र ! शास्ताकै सत्कार गरी बस्दा गौरव
गरी बस्दा तथा आश्रयलिई बस्दा भिक्षुको अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ
सारिपुत्र ! धर्मकै -- सङ्घकै... शिक्षाकै -- समाधिकै... अप्रमादकै...
तथा मैत्रीपूर्ण व्यवहारकै सत्कार गरी बस्दा,... आश्रयलिई बस्दा
अकुशल छुट्छ र कुशल बढ्छ ।”

यस्तो भन्नुहुँदा आयुष्मान् सारिपुत्रले भगवान्लाई यस्तो विन्ति
गर्नु भयो--

(क) “भन्ते ! भगवान्ले संक्षेपरूपमा भन्नु भएको यस कुराको
विस्तृत अर्थ यसरी म बुझ्द छु । भन्ते ! शास्ता प्रति अगौरव हुने त्यो
भिक्षुको धर्म प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन ।

भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति अगौरव रहन्छ-- धर्म प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति अगौरव तथा धर्म प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको सङ्घ प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति तथा धर्म प्रति अगौरव रहन्छ-- सङ्घ प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति अगौरव धर्म प्रति अगौरव तथा सङ्घ प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको शिक्षा प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति धर्म प्रति तथा सङ्घ प्रति अगौरव रहन्छ-- शिक्षा प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको समाधि प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति अगौरव रहन्छ-- समाधि प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको अप्रमाद प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता

प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति अगौरव रहन्छ--अप्रमाद प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति अगौरव हुने त्यो भिक्षुको मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति सगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति अगौरव रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

(ख) “भन्ते ! शास्ता प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ-- धर्म प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति तथा धर्म प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको सङ्घ प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति तथा धर्म प्रति सगौरव रहन्छ-- सङ्घ प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति तथा सङ्घ प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको शिक्षा प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुन सक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति तथा सङ्घ

प्रति सगौरव रहन्छ— शिक्षा प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको समाधि प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति तथा शिक्षा प्रति सगौरव रहन्छ-- समाधि प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको अप्रमाद प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति तथा समाधि प्रति सगौरव रहन्छ-- अप्रमाद प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति अगौरव रहन सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घ प्रति, शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति सगौरव रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

(ग) “भन्ते ! शास्ता प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति पनि सगौरव नै हुन सक्ला भनी भन्ने कारण हुन सक्छ । भन्ते ! जो

त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ-- धर्म प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! शास्ता प्रति...अप्रमाद प्रति सगौरव हुने त्यो भिक्षुको मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि सगौरव नै हुन सक्ला भनी भन्ने कारण छ । भन्ते ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति...अप्रमाद प्रति सगौरव रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“भन्ते ! भगवान्ले संक्षेपरूपमा भन्नु भएको यस कुराको विस्तृत अर्थ यसरी म बुझ्दछु ।”

A. “साधु साधु ! सारिपुत्र ! साधु सारिपुत्र ! तिमिले मैले संक्षेपरूपमा बताएको यस कुराको विस्तृत अर्थ बुझिलियौ । सारिपुत्र ! शास्ता प्रति अगौरव राख्ने त्यो भिक्षुले धर्मप्रति सगौरव राख्न सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन ।...सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति अगौरव रहन्छ, धर्म प्रति अगौरव रहन्छ, सङ्घ प्रति अगौरव रहन्छ, शिक्षा प्रति अगौरव रहन्छ, समाधि प्रति अगौरव रहन्छ - अप्रमाद प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

“सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति, सङ्घप्रति शिक्षा प्रति, समाधि प्रति तथा अप्रमाद प्रति अगौरव रहन्छ-- उसले मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति सगौरव राख्न सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्दैन । सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति, धर्म प्रति...तथा

अप्रमाद प्रति अगौरव रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको अगौरव नै रहन्छ ।

B. “सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव राख्ने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति अगौरव हुन सक्ला भनी भन्ने कुनै कारण हुनसक्दैन ।... सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ-- धर्म प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।...

“सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव राख्ने, धर्म प्रति सगौरव राख्ने...अप्रमाद प्रति सगौरव राख्ने त्यो भिक्षुको मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति अगौरव हुन सक्ला भनी भन्ने कुनै कारण हुनसक्दैन । जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव रहन्छ...अप्रमाद प्रति सगौरव रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

C. “सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव राख्ने त्यो भिक्षुको धर्म प्रति पनि सगौरव राख्न सक्ला भनी भन्ने कारण हुनसक्छ । सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति सगौरव हुन्छ । उसको धर्म प्रति पनि सगौरव नै रहन्छ ।

“सारिपुत्र ! शास्ता प्रति सगौरव हुने भिक्षुको...अप्रमाद प्रति पनि सगौरव नै तथा मैत्रीपूर्ण व्यवहार प्रति पनि सगौरव नै रहन्छ भनी भन्ने कारण हुनसक्छ । सारिपुत्र ! जो त्यो भिक्षुको शास्ता प्रति

[१०८]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

सगौरव रहन्छ...अप्रमाद प्रति पनि सगौरव नै रहन्छ-- मैत्रीपूर्ण
व्यवहार प्रति पनि उसको सगौरव नै रहन्छ ।

“सारिपुत्र ! संक्षेपरूपमा मैले बताएको यस कुराको विस्तृत अर्थ
यसरी नै बुझ्नु पर्छ ।”

× × ×

मूल सूत्र--

१३८।३५ दूत बनाउन योग्य

(दूतेय्यसुत्त^१)

“भिक्षुहो ! आठ गुण युक्त भिक्षुलाई दूतको काम गराउनु योग्य छ । कुन आठ गुणले ?

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु सुन्ने पनि हुन्छ सुनाउने पनि, सिक्ने पनि हुन्छ धारण गर्ने पनि, बुझ्ने पनि हुन्छ बुझाउने पनि, घर्माघर्ममा कुशल हुन्छ र कलह पनि गर्दैन ।

“भिक्षुहो ! यीनै आठ गुणले युक्त भिक्षुलाई दूतको काम गराउनु योग्य छ ।

“आवुस ! आठ गुणले युक्त सारिपुत्रलाई दूतको काम गराउनु

[११०]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

योग्य छ । कुन आठ गुणले ? भिक्षुहो ! यहाँ सारिपुत्र सुन्ने पनि हुन्छ
सुनाउने पनि, सिक्ने पनि हुन्छ धारण पनि गर्ने, बुक्ने पनि बुकाउने
पनि, धर्माधर्ममा कुशल पनि छन् कलह पनि गर्दैन । भिक्षुहो ! यी
आठ गुण युक्त सारिपुत्रलाई दूतको काम गराउनु योग्य छ ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१४९।३६ अरहन्तहरूको आठ बल
(द्वितीय बलसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानु भयो । त्यहाँ पुगेपछि भगवान्लाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नु भयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् सारिपुत्रलाई भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो -

“सारिपुत्र ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको कति बलहरू छन् ? जुन बलहरूले युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्’ भनी जनाउन सक्छन् ?”

“भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूका आठ बलहरू छन्— जुन बलहरूले युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भई सकेका छन्’ भनी जनाउन सक्छन् । कुन आठ भने ? -

(१) ‘भन्ते ! यहाँ क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले अनित्यको दृष्टिद्वारा सबै संस्कारहरूलाई सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथा स्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन अनित्यको दृष्टिद्वारा सबै संस्कारहरूलाई सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथा स्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बलहो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।

(२) ‘भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले सबै कामविषयहरूलाई आगोको दृष्टिद्वारा सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथास्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन अनित्यको दृष्टिद्वारा सबै काम विषयहरूलाई सम्यक्प्रज्ञाद्वारा यथास्वभावतः राम्ररी देखिसकेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भईसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।

(३) भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको चित्त विवेक (= फलसमापत्ति) तिरै ढल्केको हुन्छ विवेकतिरै ओइरिएको हुन्छ विवेकतिरै प्राग्भार भएको हुन्छ तथा विवेकार्थ (= फलसमापत्तिको निमित्त) नै नैष्कर्म्याभिरत (= प्रव्रज्याभिरत) नै भई सबै प्रकारका आस्रव-कारणहरूबाट निर्लिप्त भईसकेको हुन्छ । भन्ते ! जुन क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको चित्त विवेकतिरै ढल्किएको विवेकतिरै ओइरिएको विवेकतिरै प्राग्भार

भएको हुन्छ तथा विवेकार्थ र नैष्कर्म्याभिरत नै भई सबै प्रकारका आस्रव-कारणहरूबाट निर्लिप्त भइसकेको हुन्छ-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।

(४) "भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले चारसतिपट्टान^१हरू भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन चार सतिपट्टानहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।

(५) "भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले चार-ऋद्धिपाद^२ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन चार-ऋद्धिपादहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्-- भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।

१. चार-सतिपट्टान भनेको के हो भन्ने बारेका कुराहरू लेखकको बु.प.भा-१ पृ. ४६ र पृ. ३१८ को पादटिप्पणीमा र पृ. ४४३ मा हेर्नु ।

२. चार-ऋद्धिपाद भनेको के हो भन्ने सम्बन्धमा पनि बु. प. भा-१ पृ. ३१८ र पृ. ४४५ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

(६) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले पाँच-इन्द्रियहरू^१ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन पाँच-इन्द्रियहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्— भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।

(७) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले सप्तबोध्यङ्गहरू^२ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन सप्तबोध्यङ्गहरूलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन्— भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्’ भनी जनाउँन सक्छन् ।

(८) “भन्ते ! फेरि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले आर्य-अष्टाङ्गिक-मार्ग^३ भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले जुन आर्य-अष्टाङ्गिक-मार्गलाई भावित र सुभावित गरेका हुन्छन् —

१. पाँच-इन्द्रियहरू भनेका के हुन् भन्ने बारेका कुराहरू बु.प.भा-१ पृ. ३१९ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

२. सप्तबोध्यङ्गहरू भनेका के हुन् भन्ने बारेका कुराहरू पनि बु.प. भा १ पृ. ४६ र ३१९ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

३. आर्य-अष्टाङ्गिक-मार्ग भनेको के हो भन्ने बारेका कुराहरू बु. प. भा-१ पृ. ४४८ मा हेर्नु ।

भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो जुन बलमा आई
क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइसकेका छन्' भनी जना-
उँन सक्छन् ।

“भन्ते ! यी नै आठ हुन् क्षीणास्रवीहरूका बलहरू-- जुन
बलहरूले युक्त भई क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले 'मेरा आस्रवहरू क्षीण भइ-
सकेका छन्' भनी जनाउँन सक्छन् ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१४०।३७ लाभो र अलाभो आठ पुरुषहरू

(इच्छासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो, भिक्षु हो !”

Dhamma.Digital

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो ! यी आठ प्रकारका पुरुषहरू लोकमा विदग्धमान छन् । कुन आठ भने ?

१- ‘आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त (=पविवेक) विहारी,

विदर्शना^१ ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उड्छ यत्न गर्छ कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा पनि कोशिस गर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्न । अनि उ अलाभको कारणले शोक गर्छ दुःखी हुन्छ रुन्छ छाती पिटेर रुन्छ तथा सम्मोहित पनि हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने लाभको निमित्त उठ्ने यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तर अलाभी शोकी रोदन गर्ने सद्धर्मबाट^२ पनि च्युत हुने भिक्षु ।

२- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उड्छ यत्न गर्छ कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा कोशिस गर्दा उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । उ त्यो लाभद्वारा मत्त हुन्छ प्रमत्त हुन्छ तथा प्रमादी हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- लाभको निमित्त इच्छागरी विहार गर्ने लाभको निमित्त उठ्ने यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तथा लाभी भएर मत्त प्रमत्त तथा प्रमादी हुने सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु ।

३ . 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी

१. विदर्शना ध्यान भनेको-- अनित्य, दुःख तथा अनात्माको ध्यान गर्नु हो ।

२. विदर्शना ध्यानबाट । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७७९: इच्छासुत्त ।

बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । तर उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्दैन यत्न गर्दैन कोशिस गर्दैन । पाउनको निमित्त नउठनाले यत्न नगर्नाले कोशिस नगर्नाले उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । अनि उ त्यस अलाभको कारणले शोक गर्छ दुःखी हुन्छ रुन्छ छाती पिटी रुन्छ तथा सम्मोहित पनि हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने तर लाभको निमित्त नउठ्ने यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तथा अलानी शोकी रोदन गर्ने सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु ।

४- 'आवुसो ! यहाँ, भिक्षु प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । तर उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त नउठ्दा पनि यत्न नगर्दा पनि कोशिस नगर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । उ त्यो लाभद्वारा मत्त हुन्छ प्रमत्त हुन्छ तथा प्रमादी हुन्छ । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने तर लाभको निमित्त नउठ्ने यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तर लाभी भएर मत्त प्रमत्त तथा प्रमादी हुने— सद्धर्मबाट पनि च्युत हुने भिक्षु ।

५- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्छ यत्न गर्छ कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा कोशिस गर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । उ

अलाभको कारणले शोक गर्दै दुःखी हुन्न रुन्न छाती पिटेर पनि रुन्न तथा सम्मोहित पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने लाभको निमित्त उठ्ने यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तर अलाभी अशोकी रोदन नगर्ने— सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।

६- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । अनि उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्छ यत्न गर्छ कोशिस गर्छ । पाउनको निमित्त उठेर यत्न गर्दा कोशिस गर्दा उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । उ त्यो लाभद्वारा मत्त हुन्न प्रमत्त हुन्न तथा प्रमादी पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार गर्ने, लाभको निमित्त उठ्ने यत्न गर्ने कोशिस गर्ने तथा लाभी भएर मत्त नहुने प्रमत्त नहुने तथा प्रमादी पनि नहुने— सद्धर्मबाट च्युत पनि नहुने भिक्षु ।

७- 'आवुसो ! यहाँ, प्रविविक्त विहारी विदर्शना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । तर उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्दैन यत्न गर्दैन कोशिस गर्दैन । पाउनको निमित्त नउठ्नाले यत्न नगर्नाले कोशिस नगर्नाले उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्न । उ त्यस अलाभको कारणले शोक गर्दै दुःखी हुन्न रुन्न छाती पिटेर रुन्न तथा सम्मोहित पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्— लाभको निमित्त इच्छागरी विहार गर्ने तर लाभको निमित्त नउठ्ने यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तथा लाभ पनि नहुने शोक पनि नगर्ने रोदन पनि नगर्ने— सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।

८- 'आवुसो ! यहाँ, भिक्षु प्रविविक्त विहारी विदशंना ध्यान गरी बस्ने भिक्षुको कुनै वस्तु पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ । तर उ (त्यो वस्तु) पाउनको निमित्त उठ्दैन यत्न गर्दैन कोशिस पनि गर्दैन । पाउनको निमित्त नउठ्दा पनि यत्न नगर्दा पनि कोशिस नगर्दा पनि उसलाई (त्यो वस्तु) लाभ हुन्छ । उ त्यो लाभद्वारा मत्तहुन्न प्रमत्त हुन्न तथा प्रमादी पनि हुन्न । आवुसो ! यस्तालाई भन्दछन्-- लाभको निमित्त इच्छागरी विहार गर्ने तर लाभको निमित्त नउठ्ने यत्न नगर्ने कोशिस नगर्ने तर लाभी हुन्छ किन्तु मत्त प्रमत्त तथा प्रमादी नहुने-- सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु ।'

“आवुसो ! यी नै आठ प्रकारका पुरुषहरू लोकमा विद्यमान छन् ।”

×

×

×

मूल सूत्र-

१४१।३८ आपनो र अर्काको हित कसरी हुनसक्छ ?
(अलंमुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नु भयो...--

१- “आवुसो ! छ गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आपनो पनि अर्काको पनि हितगर्न समर्थ हुन्छ । कुन छ भने ? (१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु, कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ^२; (२) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने अर्थात् स्मरण गरी राख्न सक्ने हुन्छ; (३) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ; (४) अर्थ बुझेर, धर्म बुझेर^३, धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ; (५) हितैषी

1. अं. नि- द. पृ. ४१३: यमकवग्गो; अ. क. II. पृ. ७७९
2. स्कन्ध, धातु, आयतनादि जुनसुकै विषयमा बताएका कुराहरूलाई पनि तुरन्तै बुझ्न सक्ने हुन्छ । अं. अ. क. II. पृ. ७७९.
3. अर्थकथाका तथा मूल पालिका कुराहरूलाई राम्ररी बुझ्ने भनी भनिएको हो । अं. अ. क. II पृ. ५७७.

तथा हितैषी बोली बोल्ने प्रियवचन युक्त विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने हुन्छ; (६) आफना सन्नह्यचारीहरूलाई मार्गदेखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्नेहुन्छ । आवुसो ! यी नै छ गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हित गर्न समर्थ हुन्छ ।

२-“आवुसो ! पाँच गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हितगर्न समर्थ हुन्छ । कुन पाँच भने ?-- आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ तर (१) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ; (२) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ; (३) अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ; (४) हितैषी तथा हितैषीबोली बोल्ने प्रियवचनयुक्त विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थ बोध गराउने बोली बोल्ने हुन्छ तथा (५) आफना सन्नह्यचारीहरूलाई मार्ग देखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने हुन्छ । आवुसो ! यी नै पाँच गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो पनि अर्काको पनि हितगर्न समर्थहुन्छ ।

३-“आवुसो ! चार गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हितगर्न समर्थहुन्न । कुन चार भने ?-- आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ; (२) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ;

(३) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्छ तथा (४) अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ; किन्तु हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने हुन्न प्रियवचन युक्त हुन्न विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने हुन्न तथा आफ्ना सब्रह्यचारीहरूलाई मार्गदेखाउने हुन्न स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने र सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने पनि हुन्न । आवुसो ! यी नै चार कारणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न ।

४- “आवुसो ! चार गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ परन्तु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन चार भने?— आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ; (२) सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ; तर (३) धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने हुन्न न त अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण गर्छ; न त हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने हुन्छ; न प्रियवचनयुक्त विश्वासदायी निर्दोषयुक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने हुन्छ; (४) आफ्ना सब्रह्यचारीहरूलाई मार्गदेखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित पार्ने र सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने हुन्छ । आवुसो ! यी नै चार गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ परन्तु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न ।

५- “आवुसो ! तीन गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन तीन भने ?—

आवुसो ! यहाँ भिक्षु (१) न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ किन्तु सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ; (२) धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्ने पनि हुन्छ; अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गर्छ तर (३) हितैषी तथा हितैषीबोली बोल्ने हुन्न प्रियवचनयुक्त विश्वासदायी निर्दोष युक्त अर्थबोध गराउने बोली बोल्ने पनि हुन्न; आफ्ना सब्रह्मचारीहरूलाई मार्गदेखाउने स्वीकार गराउने समुत्साहित गराउने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने पनि हुन्न । आवुसो ! यी नै तीन गुणहरूले युक्तहुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हितगर्न समर्थ हुन्न ।

६- “आवुसो ! तीन गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ तर आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन तीन भने ?-- (१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्छ तर सुनेका धर्मका कुराहरूलाई भने धारण गर्न सक्ने हुन्छ; परन्तु धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षण गर्न सक्दैन न त अर्थ बुझेर... धर्मानुकूल आचरण नै गर्छ; (२) हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने भने - हुन्छ (३) सब्रह्मचारीहरूलाई मार्गदेखाउने... तथा सम्प्रहर्षित पार्ने पनि हुन्छ । आवुसो ! यी नै तीन गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ तर आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्न ।

७- “आवुसो ! दुई गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ तर अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न । कुन दुई भने ?--

(१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने हुन्छ न त सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्ने हुन्छ किन्तु धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षा गर्न सक्ने हुन्छ; (२) अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण पनि गछ तर हितैषी तथा हितैषी बोली भने बोल्ने... हुन्छ; सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने... तथा सम्प्र-
हर्षित पार्ने पनि हुन्छ । आवुसो ! यी नै दुइ गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ किन्तु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ ।

— “आवुसो ! दुइ गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ किन्तु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ । कुन दुइ भने ?— (१) आवुसो ! यहाँ भिक्षु न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्छ न त सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण गर्न सक्छ न धारण गरेका धर्मका कुराहरूको अर्थ परीक्षा गर्न सक्छ न अर्थ बुझेर धर्म बुझेर धर्मानुकूल आचरण नै गछ किन्तु हितैषी तथा हितैषी बोली बोल्ने भने... हुन्छ; (२) सब्रह्मचारीहरूलाई मार्ग देखाउने तथा सम्प्रहर्षित पार्ने हुन्छ ! आवुसो ! यी नै दुइ गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ किन्तु आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१४२।३९ सेवनीय र असेवनीय वस्तुहरू

(सेवनासुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नु भयो--

“(१) आवुसो ! व्यक्तिलाई पनि दुइ प्रकारले बुक्नु पर्छ--
सेवनीय र असेवनीय । (२) आवुसो ! चीवरलाई पनि दुइप्रकारले
बुक्नुपर्छ--सेवनीय र असेवनीय । (३) आवुसो ! भोजनलाई पनि दुइ-
प्रकारले बुक्नु पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय । (४) आवुसो ! शयनासन-
लाई पनि दुइप्रकारले बुक्नु पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय । (५)
आवुसो ! ग्रामनिगमलाई पनि दुइप्रकारले बुक्नु पर्छ-- सेवनीय र
असेवनीय । (६) आवुसो ! जनपद प्रदेशलाई पनि दुइप्रकारले बुक्नु
पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय ।

१-“आवुसो ! ‘व्यक्तिलाई पनि बुझ्नु पर्छ— सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुनकुरा भनियो -- त्यो कुन अर्थले भनिएको हो भने-- त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिको सेवन गर्दा मेरा अकुशलधर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशलधर्महरू परिहानीहुन्छन्; (ख) जुन प्रब्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर भोजन शयनासन ग्लानप्रत्यय भ्रंषज्यपरिष्कारादिहरू हुन्-- ती पनि मेरोनिमित्त कष्टपूर्वक प्राप्तहुन्छ; (ग) जसकोनिमित्त घरछाडी अनगारिक भई प्रब्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य^१ प्राप्तिकोनिमित्त भावनादि परिपूर्ण पनि हुँदैन’ भन्ने कुरा जब थाहाहुन्छ आवुसो ! तब त्यस व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जानेरनै रातमा भए पनि दिनमा भए पनि न सोधिकन भए पनि छाडेर जानुपर्छ’ उसको पछि लाग्नु हुन ।

२- ‘त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानीहुन्छन्; (ख) जुन प्रब्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर भोजन शयनासन ग्लानप्रत्यय भ्रंषज्य परिष्कारादिहरू हुन्-- ती भने बिना कष्टपूर्वक पाइन्छन्; (ग) तर जसकोनिमित्त घरछाडी अनगारिकभई प्रब्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य प्राप्तिकोनिमित्त भावनादि परिपूर्ण पनि हुँदैन’ भन्ने कुरा जब थाहाहुन्छ आवुसो ! तब त्यस व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जानेरनै

1. ‘सामञ्जस्य’ भनेको कस्ता हो भन्ने सम्बन्धमा लेखकको बु. प.

भा. १ पृ. ३६ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

रातमाभए पनि दिनमाभए पनि न सोधिकनभए पनि छाडेर जानुपर्छ
उसको पछि लाग्नु हुन्न ।

३- “त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिको सेवन गर्दा मेरा अकुशल
धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्; (ख) जुन
प्रव्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर भोजन ... परिष्कारहरूहुन्— ती
पनि विना कष्टपूर्वक उपलब्ध हुन्छन्; (ग) जसकोनिमित्त घरछाडी
अनगारिक भई प्रव्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य प्राप्तिकोनिमित्त भाव-
नादि पनि परिपूर्ण हुन्छ’ भन्ने कुरा जब थाहाहुन्छ आवुसो ! तब त्यस
व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जानेरनै उसको पछिलाग्नू पर्छ छाड्नु हुन्न ।

४- “त्यहाँ (क) ‘यस व्यक्तिको सेवन गर्दा मेरा अकुशल
धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्; (ख) जुन
प्रव्रजितहरूकानिमित्त चाहिने चीवर भोजन ... परिष्कारहरू हुन्— ती
पनि विना कष्टपूर्वक उपलब्ध हुन्छन्; (ग) जसकोनिमित्त घरछाडी
अनगारिक भई प्रव्रजित भइन्छ त्यो सामञ्जस्य प्राप्तिकोनिमित्त भाव-
नादि पनि परिपूर्ण हुन्छ’ भन्ने कुरा जब थाहा हुन्छ आवुसो ! तब
त्यस व्यक्तिलाई त्यस पुरुषले जीवनभर भए पनि उसको पछिलाग्नू पर्छ
र निकाले पनि उसलाई छाडेर जानुहुन्न ।

“आवुस ! ‘व्यक्तिलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ— सेवनीय
र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो— त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।

५- “आवुसो ! ‘चीवरलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ—
सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो— त्यो के अर्थले भनिएको
हो भने— त्यहाँ (क) ‘यो चीवर सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू
अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ
तब यसप्रकारको चीवर सेवन गर्नु हुन्न । त्यहाँ (ख) ‘यो चीवर सेवन
गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि
हुन्छन्’ भनी जब थाहाहुन्छ तब यस प्रकारको चीवर सेवन गर्नु पर्छ ।

“आवुसो ! ‘चीवरलाई पनि दुइप्रकारले बुझ्नु पर्छ— सेवनीय
र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो— त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।

६- “आवुसो ! ‘भोजनलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ—
सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो— त्यो के अर्थले भनिएको
हो भने— त्यहाँ (क) ‘यो भोजन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू
अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ
तब यस प्रकारको भोजन सेवन गर्नु हुन्न । त्यहाँ (ख) ‘यो भोजन
सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू पनि
अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहाहुन्छ तब यसप्रकारको भोजन सेवन
गर्नु पर्छ ।

“आवुसो ! ‘भोजनलाई पनि दुइप्रकारले बुझ्नु पर्छ— सेवनीय
र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो— त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।

७- “आवुसो ! ‘शयनासनलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ’ सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो-- त्यो के अर्थले भनिएको हो भने-- त्यहाँ (क) ‘यो शयनासन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको शयनासनलाई सेवन गर्नु हुन्न । त्यहाँ (ख) ‘यो शयनासन सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको शयनासनलाई सेवन गर्नु पर्छ ।

“आवुसो ! ‘शयनासनलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो-- त्यो यस अर्थले भनिएको हो ।

८- “आवुसो ! ‘ग्राम निगमलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय’ भनी जुन कुरा भनियो--त्यो के अर्थले भनिएको हो भने-- त्यहाँ (क) ‘यो ग्राम निगमको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको ग्राम निगमको सेवन गर्नु हुन्न । त्यहाँ (ख) ‘यो ग्राम निगमको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्, कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्’ भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको ग्राम निगमको सेवन गर्नुपर्छ ।

“आवुसो ! ‘ग्राम निगमलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ--

सेवनीय र असेवनीय' भनी जुन कुरा भनियो-- त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।

९- "आवुसो ! 'जनपदप्रदेशलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय' भनी जुन कुरा भनियो-- त्यो के अर्थले भनिएको हो भने-- त्यहाँ (क) 'यो जनपदप्रदेशको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन् कुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन्' भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको जनपदप्रदेशको सेवन गर्नु हुन्न । त्यहाँ (ख) 'यो जनपदप्रदेशको सेवन गर्दा मेरा अकुशल धर्महरू परिहानी हुन्छन् कुशल धर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्' भनी जब थाहा हुन्छ तब यस प्रकारको जनपदप्रदेशको सेवन गर्नु पर्छ ।

"आवुसो ! 'जनपद प्रदेशलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु पर्छ-- सेवनीय र असेवनीय' भनी जुन कुरा भनियो-- त्यो यसै अर्थले भनिएको हो ।"

×

×

×

मूल सूत्र—

१४३।४० किं ब्रह्मचर्यं पालनं गने ?

(कोट्टिकसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् महाकोट्टिक जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नु भएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नु भयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता सिद्धिएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् महाकोट्टिकले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

१—“ आवुसो सारिपुत्र ! के ‘जो दृष्टधर्मवेदनीय (= यमै जन्ममा भोग गर्नु पर्ने) कर्म हो त्यो मेरो कर्म सम्परायिक-वेदनीय (= परजन्ममा भोग्नु पर्ने) होस्’ भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यं वास गरिन्छ ?”

“आवुसो ! होइन ।”

२- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो सम्परायिक-वेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दृष्टधर्म-वेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

३- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो सुखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दुःखवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

४- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो दुःखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म सुखवेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

५- “आवुसो सारिपुत्र ! के त ‘जो परिपक्ववेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म अपरिपक्ववेदनीय होस्’ भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

६- “आवुसो सारिपुत्र ! के त 'जो अपरिपक्ववेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म परिपक्व वेदनीय होस्' भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्य-वास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

७- “आवुसो सारिपुत्र ! के त 'जो बहुवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म अल्पवेदनीय होस्' भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

८- “आवुसो सारिपुत्र ! के त 'जो अल्पवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म बहुवेदनीय होस्' भन्ने हेतुले भगवान् कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

९- “आवुसो सारिपुत्र ! के त 'जो वेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म अवेदनीय होस्' भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

१०- “आवुसो सारिपुत्र ! के त 'जो अवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म वेदनीय कर्म होस्' भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास

गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! होइन ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो दृष्टधर्मवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म सम्परायिक-वेदनीय होस् भनी भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो सम्परायिकवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दृष्टधर्म-वेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो सुखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म दुःखवेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो ! सारिपुत्र ! किन नि जो दुःखवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म सुखवेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नु हुन्छ । आवुसो सारिपुत्र ! किन नि जो परिपक्व-वेदनीय कर्म हो.. जो अपरिपक्व कर्म हो...जो बहुवेदनीय कर्म हो...जो अल्पवेदनीय कर्म हो... जो वेदनीय कर्म हो...जो अवेदनीय कर्म हो त्यो मेरो कर्म वेदनीय होस् भन्ने हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो कि भनी सोध्दा ‘आवुसो ! होइन’ भनी भन्नुहुन्छ । आवुसो ! त्यसो भए यहाँ के हेतुले भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यबास गरिन्छ त ?”

“आवुसो ! जुन (कुरा) जानेको छैन देखेको छैन प्राप्त गरेको छैन

साक्षात्कार गरेको छैन तथा राम्ररी अवबोध गरेको छैन-- सोही कुरालाई जान्नको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्त गर्नको निम्ति साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्य-वास गरिन्छ ।”

“आवुसो! के कुरा नजानेको नदेखेको प्राप्त नगरेको साक्षात्कार नगरेको तथा राम्ररी अवबोध नगरेकोलाई जान्नको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्त गर्नको निम्ति, साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्ने हो त ?”

“आवुसो ! ‘यो दुःख हो’ भनी जानेको हुन्न देखेको हुन्न प्राप्त गरेको हुन्न साक्षात्कार गरेको हुन्न तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई जान्नको निम्ति देख्नको निम्ति प्राप्त गर्नको निम्ति साक्षात्कार गर्नको निम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ । आवुसो ! ‘यो दुःख समुदय हो’ भनी जानेको हुन्न... तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई जान्नको निम्ति..... तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ । आवुसो! ‘यो दुःख निरोध हो’ भनी जानेको हुन्न ... तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई जान्नको निम्ति..., तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ । आवुसो ! ‘यो दुःख निरोधको मार्ग हो’ भनी जानेको हुन्न... तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसैलाई जान्नको निम्ति ... तथा राम्ररी अवबोध गर्नको निम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ ।

“आवुसो ! यही नै जानेको हुन्न देखेको हुन्न प्राप्त गरेको हुन्न साक्षात्कार गरेको हुन्न तथा राम्ररी अवबोध गरेको हुन्न । त्यसै-लाई जान्नकोनिम्ति देख्नकोनिम्ति प्राप्तगर्नकोनिम्ति साक्षात्कार गर्नकोनिम्ति तथा राम्ररी अवबोध गर्नकोनिम्ति भगवान्कहाँ ब्रह्मचर्यवास गरिन्छ ।”

X X X

मूल सूत्र--

१४४।४१ के प्रत्ययद्वारा संकल्प हुन्छ ?

(समिद्धिसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् समिद्धि जहाँ आष्युमान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुननुभएपछि आष्युमान् सारिपुत्रलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् समिद्धिलाई आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

१- “समिद्धि ! के आरम्भण (= प्रत्यय) द्वारा पुरुषको संकल्प र वितर्कनाहरू उत्पन्न हुन्छन् ?”

“भन्ते ! नाम-रूप^२को आरम्भणद्वारा ।”

1. अं. नि- १. पृ. ३०: सीहनादवग्गो; अ. क. II. पृ. ७९९
2. नाम-रूप भनेको केहो भन्ने बारेको कुराहरू लेखकको बु. श्रा. च. भा- १ को पृ. ७९ को पादटिप्पणीमा सविस्तर उल्लेख भएका छन् । ‘नाम’ लाई अरूपस्कन्ध र ‘रूप’ लाई रूपस्कन्ध पनि भन्दछन् । नाम-- रूपको आरम्भण अर्थात् प्रत्ययद्वारा संकल्प र वितर्कनाहरू उत्पन्न हुन्छन् । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९९.

२-“समिद्धि ! तिनीहरू (=संकल्प र वितर्कनाहरू) को नानात्व केमा हुन्छ त ?”

“भन्ते ! धातुहरूमा^१ ।”

३-“समिद्धि ! तिनीहरूको समुदय (=उत्पन्न) के प्रत्यय-द्वारा हुन्छ त ?”

“भन्ते ! स्पर्श प्रत्ययद्वारा ।”

४-“समिद्धि ! तिनीहरूको (=स्पर्शहरूको) एकत्रित (=समोसरना) केमा हुन्छ त ?”

“भन्ते ! वेदनामा^२ एकत्रित हुन्छ ।”

1. रूप शब्दादि धातु अनुसार संकल्प र वितर्कनाहरूको नानात्व हुन्छ । रूप धातुको प्रत्ययद्वारा उत्पन्न हुने संकल्प र वितर्कना शब्द धातुको प्रत्ययद्वारा उत्पन्न हुने संकल्प र वितर्कनाबाट भिन्नता हुने भएकोले यहाँ ‘नानात्व’ भनिएको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९९.

2. स्पर्शद्वारा मात्र वेदना (=अनुभव) हुनसक्ने भएकोले स्पर्शहरूको एकत्रित वेदनामा हुन्छ भनी भनिएको हो । स्पर्शको सम्बन्ध विना

५-“समिद्धि ! तिनीहरू (= वेदनाहरू) को प्रमुख के हुन्छ त ?”

भन्ते ! समाधि प्रमुख^१ हुन्छ ।”

६-समिद्धि ! तिनीहरू (= समाधिहरू) को आधिपत्य के हुन्छ त ?”

“भन्ते ! स्मृति आधिपत्य हुन्छ ।”

७-“समिद्धि ! तिनीहरू (= समाधिहरू) को उत्तर (सर्व-श्रेष्ठ) के हुन्छ त ?”

“भन्ते ? प्रज्ञोत्तर^२ हुन्छ ।”

वेदना हुन सक्दैन भनी भनिएको हो । वेदनाहरू-- सुख-वेदना, दुःख-वेदना तथा न सुख न दुःख-वेदना गरी तीन प्रकारका वेदनाहरू हुन्छन् । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९९

1. समाधिको लक्षण अविक्षिप्तता भएको हुनाले वेदनाहरूको प्रमुख समाधि हो भनी भनिएको हो । अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९०. र ७९९.
2. समाधिबाट नै प्रज्ञा हुने भएकोले अथवा समाधि पछि प्रज्ञा हुने भएकोले तथा समाधि भन्दा प्रज्ञा नै श्रेष्ठ हुने भएकोले समाधि

८-“समिद्धि ! तिनीहरूको सार के हुन् त ?”

“भन्ते ! तिनीहरूको सार विमुक्ति हो ।”

९-“समिद्धि ! तिनीहरू (= विमुक्तिहरू) केमा अन्तर्गत (= ओगधा) छन् त ?”

“भन्ते ! अमृतमा अन्तर्गत छन् ।”

“समिद्धि ! के आरम्भणद्वारा पुरुषको संकल्प र वितर्कनाहरू उत्पन्न हुन्छन् भनी सोध्दा ‘भन्ते ! नाम-रूपको आरम्भणद्वारा’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनीहरूको नानात्व केमा हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! धातुहरूमा’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनीहरूको समुदय के प्रत्ययद्वारा हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! स्पर्श प्रत्ययद्वारा’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनीहरूको एकत्रित केमा हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! वेदनामा एकत्रित हुन्छ’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनीहरूको प्रमुख के हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! समाधि प्रमुख हुन्छ’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनीहरूको आधिपत्य के हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! स्पृति आधिपत्य हुन्छ’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनीहरूको उत्तर के हुन्छ त भनी सोध्दा ‘भन्ते ! प्रज्ञोत्तर हुन्छ’ भनी भन्नु भयो । समिद्धि ! तिनी-

---

पछिको श्रेष्ठ कारण (= उत्तर) प्रज्ञा हो भनी भनिएको हो ।

अं. नि. अ. क. II. पृ. ७९०. र ७९९.

हरूको सार के हुन् त भनी सोध्दा 'भन्ते ! तिनीहरूको सार विमुक्ति हो' भनी भन्नुभयो । समिद्धि ! तिनीहरू केमा अन्तर्गत छन् त भनी सोध्दा 'भन्ते ! अमृतमा अन्तर्गत छन्' भनी भन्नुभयो^१ ।

“समिद्धि! धन्य हो, धन्य हो !! धन्यहो समिद्धि तपाईंलाई । सोधे सोधेकोलाई जवाफ दिनुभयो । त्यसद्वारा अहंकार न गर्नुहोस् ।”

× × ×

-
१. भनवान्ले पनि यस्तैप्रकारको उपदेश अं. नि-द. पृ. ४२० को मूलकसुत्तमा समुल्लेख गर्नुभएको पाइन्छ ।

मूल सूत्र--

१४५।४२ शील नहुनेको विमुक्ति हुन्न

(द्वुतिय उपनिसमुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो--
 आतुसो ! (१) शीलबाट पराङ्मुख भई दुष्शील हुनेको मन सन्तोष गर्ने
 (अविप्पटिसार) हेतु हुन्न (२) मनसन्तोषबाट पराङ्मुख भई मन-
 सन्तोष नहुनेको प्रामोदघको हेतु हुन्न (३) प्रामोदघबाट पराङ्मुख भई
 प्रमोद नहुनेको प्रीतिको हेतु हुन्न (४) प्रीतिबाट पराङ्मुख भई प्रीति
 नहुनेको प्रशब्धि (शान्तपन)को हेतु हुन्न (५) प्रशब्धिबाट पराङ्मुख
 भई प्रशब्धि नहुनेको सुखको हेतु हुन्न (६) सुखबाट पराङ्मुख भई सुख
 (= मानसिक सुख) नहुनेको सम्यक्समाधिको हेतु हुन्न (७) सम्यक्
 समाधिबाट पराङ्मुख भई सम्यक्समाधि नहुनेको यथार्थज्ञानदर्शनको
 हेतु हुन्न (८) यथार्थज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख भई यथार्थज्ञानदर्शन नहुनेको

१. अं. नि-१०. पृ. १०२: आनिसंसवग्गो ।

[१४४]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

निर्वेद वैराग्यको हेतु हुन्न (९) निर्वेदवैराग्यबाट पराङ्मुख भई निर्वेद-
वैराग्य नहुनेको विमुक्तिज्ञानदर्शनको हेतु हुन्न ।

“आवुसो ! जस्तै— हाँगा पात र शाखा नभएको रुखको
अङ्कुर, बोक्रा, छाला तथा सारत्व सप्रिदेन । आवुसो ! यस्तै गरी
शीलबाट पराङ्मुख भई दुःशील हुनेको मन सन्तोष गर्ने हेतु हुन्न
निर्वेदवैराग्यबाट पराङ्मुख भई निर्वेदवैराग्य नहुनेको विमुक्तिज्ञान-
दर्शनको हेतु हुन्न ।”

×

×

×

मूल सूत्र—

१४६।४३ पृथ्वी संज्ञा भई म बसिन
(सारिपुत्तसुत्त^१)

अनि आयुष्मान् आनन्द जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्छ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गर्नु-भयो । सम्मोदनीय कुशलवार्ता गरिसक्नु भएपछि एक छेउमा बस्नुभयो । एक छेउमा बस्नु भएका आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोध्नु भयो -

“आवुसो सारिपुत्र ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन सक्छ के ? जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (३) तेजसाईं तेज भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (४) वायुलाई वायु भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (५) आकाशानन्त्यायतनलाई आकाशानन्त्यायतन भन्ने

संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई विज्ञानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (७) आकिञ्चन्यायतनलाई आकिञ्चन्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्, (८) नेवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई नेवसंज्ञाना-संज्ञायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (९) यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् तथा (१०) परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् । तर संज्ञा (= होश = चेतना) भने रहि रहोस् ?”

“आवुसो आनन्द ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभहुनसक्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ, ...तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! कसरी भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभहुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ? ...”

“आवुसो आनन्द ! एक समय म यसै श्रावस्तीको अन्धबनमा बसिरहेको थिएँ । अनि त्यहाँ म त्यस्तो समाधिमा तल्लीन भई बसेँ जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा ममा भएन, (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा ममा भएन, (३) तेजलाई तेज भन्ने संज्ञा ममा भएन, (४) वायुलाई वायु भन्ने संज्ञा ममा भएन, (५) आकाशानन्त्यायतनलाई आकाशानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई विज्ञानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (७) आकिञ्चन्यायतनलाई आकिञ्चन्यायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (८) नेवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई

नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भन्ने संज्ञा ममा भएन, (९) यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा ममा भएन तथा (१०) परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा पनि ममा भएन । किन्तु म संज्ञी नै थिएँ ।”

“त्यस बखत आयुष्मान् सारिपुत्रले के संज्ञा लिनु भएको थियो त ?”

“आवुसो आनन्द ! त्यस बखत ममा ‘भवनिरोध निर्वाण, भवनिरोध निर्वाण’ भन्ने एउटा संज्ञा उत्पन्न भई अर्को संज्ञा निरुद्ध हुन्थ्यो । जस्तै—छ्द्यकनको आगो बल्दा एउटा ज्वाला (अचि) उठ्छ अर्को ज्वाला निरुद्ध हुन्छ । आवुसो आनन्द ! त्यस्तैगरी ‘भवनिरोध निर्वाण, भवनिरोध निर्वाण’ भन्ने एउटा संज्ञा उत्पन्न भई अर्को संज्ञा निरुद्ध हुन्छ । आवुसो आनन्द ! त्यस समय ममा ‘भवनिरोध निर्वाण, भवनिरोध निर्वाण’ भन्ने संज्ञा मात्र थियो ।”

× × ×

मूल सूत्र - -

१४७।४४ आपनो चित्त चिन्न सक्नुपछं

(सारिपुत्तसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
 “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान्
 सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नु-
 भयो—

“आवुसो ! यदि भिक्षु अर्काको चित्त चिन्न कुशल हुन सक्दैन भने
 ‘आपनै चित्त चिन्न कुशल हुनेछु’ भन्ने सिक्नुपछं ।

“आवुसो ! कसरी भिक्षु आपनो चित्त चिन्नमा कुशल हुन
 सक्छ त ? आवुसो ! जस्तै कुनै सिंगानो स्वभावकी युवती वा युवकले
 ऐनामा वा परिशुद्ध स्वच्छ निर्मल पानीको भाँडामा आफ्नो अनुहार

1. अं. नि-१०. पृ. १७४: सचित्तवग्गो ।

हेदा कुनै धूलो वा दाग देख्दा त्यसलाई पुछ्ने प्रयत्न गर्छ । यदि कुनै धूलो वा दाग नदेखेमा 'यो भलो हो, म परिशुद्ध छु' भनी उ खुशी हुन्छ । आवुसो ! यस्तै गरी कुशल धर्महरूमा प्रत्यवेक्षणा गर्नु भिक्षुको निमित्त हितकर हो— '(१) लोभयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि अलोभ युक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (२) द्वेषयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि अद्वेष (= मैत्री) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (३) आलस्य-निद्रा (धीनमिद) युक्ताचित्तलिई धेरै बस्छु कि आलस्य-निद्रा रहित भई धेरै बस्छु ? (४) विक्षिप्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि अविक्षिप्त (= स्थिर) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (५) सन्देह चित्त लिई धेरै बस्छु कि निःसन्देह चित्त लिई धेरै बस्छु ? (६) क्रोधयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि क्रोधरहित (= करुणा) चित्त लिई धेरै बस्छु ? (७) संक्लिष्टयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि असंक्लिष्टयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (८) उत्साहयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि निरुत्साहयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (९) आलस्ययुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु कि निरालस्ययुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु ? (१०) समाहित चित्त लिई धेरै बस्छु कि असमाहित चित्त लिई धेरै बस्छु ?'

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षु देख्छ कि— 'लोभयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु...असमाहितयुक्त चित्त लिई धेरै बस्छु' । तब सो भिक्षुले सोही पापक अकुशल धर्महरूलाई हटाउनको निमित्त तीव्र इच्छा, कोशिस, उत्साह, अधिक उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता (= ज्ञान = प्रज्ञा) राख्नु पर्छ । आवुसो ! जस्तै कुनै कपडा आथव

[१५०]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

श्रीरमा आगो लाग्यो भने सो आगो निभाउनको निमित्त मानिस तीव्र इच्छा, कोशिस, उत्साह, अधिक उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्छ। आवुसो ! त्यस्तैगरी सो भिक्षुले ती पापक अकुशल धर्महरूलाई हटाउनको निमित्त तीव्र इच्छा, कोशिस, उत्साह, अधिक उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्नु पर्छ ।

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षु जान्दछ कि— ‘अलोभ-युक्त चित्त लिई धेरै बस्छु, ... समाहित चित्त लिई धेरै बस्छु ।’ तब सोही कुशल धर्ममा बसी उत्तरोत्तर आलसवहरू क्षय गर्नको निमित्त सो भिक्षुले प्रयास गर्नुपर्छ ।”

×

×

×

मूल सूत्र—

१४८।४५ अवनति शील पुरुष

(परिहानसुत्त^१)

त्यह्नां आयुष्मान् सारिपुत्रले “आवुसो भिक्षुहो !” भनी भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो । “आवुसो” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो ! ‘अवनतिशील अवनतिशील पुरुष’ (परिहान धम्मो पुग्गलो) भनी भन्दछन् । आवुसो ! ‘उन्नतिशील उन्नतशील पुरुष’ (अपरिहान धम्मो पुग्गलो) भनी भन्दछन् । आवुसो ! कस्तालाई भगवान् ले अवनतिशील पुरुष भन्नु भएकोछ र कस्तालाई भगवान् ले उन्नतिशील पुरुष भनी भन्नु भएको छ ?”

“आवुसो ! यस कुराको अर्थ बुझ्नको निमित्त आयुष्मान् सारिपुत्रकहाँ टाढाबाट भए पनि हामी आउने छौं । यसको अर्थ तपाईं

1. अं. नि- १०, पृ. १८०: सचित्तवगो ।

आयुष्यान् सारिपुत्रले नै प्रष्ट पारिदिनु बेश हुनेछ । तपाईं आयुष्मान् सारिपुत्रबाट सुनी भिक्षुहरूले धारण गर्ने छन् ।”

“आवुसो ! त्यसोभए सुन, राम्ररी मनमा राख, बताउने छु ।”
 “हुन्छ आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रले यत्ता भन्नुभयो—

“आवुसो ! कस्तालाई भगवान्ले अवनतिशील पुरुष भन्नु भएको छ त ? आवुसो ! यहाँ भिक्षुले नसुनेको धर्म सुन्दैन सुनेको धर्म बिर्सिन्छ । जुन धर्महरूलाई अघि चित्तले स्पर्श गरेको थिएन ती धर्महरूलाई चित्तमा उत्पन्न गर्दैन र नजानेको धर्म पनि जान्दैन । आवुसो ! यस्तालाई भगवान्ले अवनतिशील पुरुष भनी भन्नु भएको छ ।

“आवुसो ! कस्तालाई भगवान्ले उन्नतिशील पुरुष भन्नु भएको छ त ? आवुसो ! यहाँ भिक्षुले नसुनेको धर्म पनि सुन्छ र सुनेको धर्म पनि बिर्सिन्दैन । जुन धर्महरूलाई अघि चित्तले स्पर्श गरेको थिएन ती धर्महरूलाई चित्तमा उत्पन्न गर्छ र नजानेको धर्मलाई पनि जान्दछ । आवुसो ! यस्तालाई भगवान्ले उन्नतिशील पुरुष भनी भन्नु भएको छ ।

“आवुसो ! यदि परचित्त जान्नामा कुशल हुन सक्दैनो भने ‘आफ्नै चित्त जान्नामा कुशल हुनेछु’ भनी सिक्नुपर्छ ।

“आवुसो ! कसरी भिक्षु आफ्नो चित्त जान्नामा कुशल हुन्छ ?

आवुसो ! जस्तै कुनै सिगाने स्वभावकी युवती वा युवकले...^१ यदि कुनै धुलो वा दाग नदेखेमा 'यो भलो हो म परिशुद्ध छु' भनी उ खुशी हुन्छ । आवुसो ! यस्तै गरी कुशल धर्महरूमा प्रत्यवेक्षणा गर्नु भिक्षुको निमित्त हितकर हो-- '(१) के म अलोभ्युक्त चित्त लिई धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (२) के म द्वेषरहित चित्तलिई धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (३) के म अलक्षीपनलाई दूरगरी धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (४) के म शान्तचित्त लिई धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (५) के म शंकादूरगरी धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (६) के म अक्रोधी भई धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (७) के म शुद्धचित्त लिई धेरै बसेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (८) के म भित्री प्रामोदघको लाभी छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (९) के मैले भित्री शान्तचित्त पाएको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ? (१०) के मैले विपश्यनाद्वारा विशेष प्रज्ञा लाभ गरेको छु ? ममा यो गुण छकि छैन ?

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षुले यी सबै गुणहरू आफूमा देख्दैन भने आवुसो ! उसले यी सबै कुशलधर्म लाभगर्नको निमित्त तीव्र इच्छा कोशिस उत्साह अति उत्साह लिई पछि नहट्टी स्मृति र सम्प्रजन्यता (= ज्ञान = प्रज्ञा = होस) राख्नु पर्छ । आवुसो ! जस्तै

1. यहाँका बाँकी कुराहरू माथि पृ. १४८ मा उल्लेख भए जस्तै दोहन्याई पढ्नु ।

[१५४]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

कुनै कपडा अथवा शीरमा आगो लाग्यो भने सो आगो निभाउनको निमित्त मानिस तीव्र इच्छा... अति उत्साह लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्छ । आवुसो त्यस्तैगरी उसले सबै कुशलधर्म लाभगर्नको निमित्त तीव्र इच्छा... अति इच्छा लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्नु पर्छ ।

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षुले कुनै कुशलधर्म पाउँछ कुनै कुशलधर्म आफूमा पाउँदैन भने आवुसो ! अनि उसले जुन कुशलधर्म आफूमा पाउँछ त्यसमा बसेर जुन कुशलधर्म आफूमा पाउँदैन ती कुशलधर्म प्राप्तिको निमित्त तीव्र इच्छा... अति इच्छा लिई पछि नहटी स्मृति र सम्प्रजन्यता राख्नुपर्छ । आवुसो ! जस्तै.. ।

“आवुसो ! प्रत्यवेक्षणा गर्दा यदि भिक्षुले यी सबै कुशलधर्महरू आफूमा पाउँछन् भने आवुसो ! उसले यी सबै कुशलधर्महरूमा बसी उत्तरोत्तर आस्रवहरूको क्षय गर्नको निमित्त प्रयत्न गर्नुपर्छ ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१४९।४६ क्षीणास्रवीको बल

(क्षीणास्रबलमुत्त^१)

अनि आयुष्मान् सारिपुत्र जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानु-
भयो । त्यहाँ पुगेपछि भगवान्लाई अभिवादन गरी एक छेउमा बस्नुभयो ।
एक छेउमा बस्नुभएका आयुष्मान् सारिपुत्रसँग भगवान्ले यसो भन्नुभयो--

“सारिपुत्र ! क्षीणास्रवी भिक्षुका कति प्रकारका बल छन् ?
जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी
स्वीकार गर्छ ?

“भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुका दश प्रकारका बल हुन्छन् । जुन
बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार

1. अं. नि- १०, पृ. २३९: थेरवगो; अ. क. II. पृ. ८५३.

गछं । कुन दश प्रकार भने-- (१) “भन्ते ! यहाँ क्षीणास्रवी भिक्षुले अनित्यताद्वारा सबै संस्कारलाई यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाको आधारमा राम्ररी देखेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो अनित्यताद्वारा सबै संस्कारलाई यथार्थतः सम्यक् प्रज्ञाको आधारमा राम्ररी देखेको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गछं ।

(२) “फेरि भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले यी कामविषयहरूलाई आगोको खाडल (अङ्गारकासूपमा) जस्तै हो भनी यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाद्वारा राम्ररी देखेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो आगोको खाडल जस्तै हो भनी यी कामविषयहरूलाई यथार्थतः सम्यक्प्रज्ञाद्वारा राम्ररी देखेको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवी भिक्षुको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गछं ।

(३) “फेरी भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुको चित्त विवेकतिरै (=निर्वाणतिरै) ढल्केको हुन्छ विवेकतिरै आइरहेको हुन्छ विवेकतिरै प्रागभार भएको हुन्छ क्लेश रहित भएको हुन्छ नैष्कर्म्यतिर अभिरमण गरेको हुन्छ र सबै आस्रवहरूबाट निर्लिप्त भएको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुको जो चित्त विवेकतिर ढल्केको हुन्छ... र सबै आस्रवहरूबाट निर्लिप्त भएको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवीको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षीणभए’ भनी स्वीकार गछं ।

(४) “फेरि भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले चार सतिपट्टानलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो चारसति-पट्टानलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवीको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।

(५) “फेरि भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले चार सम्यक्प्रधानलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (६) चार ऋद्धिपादलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (७) पञ्चेन्द्रियलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (८) पञ्च बललाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, . (९) सप्तबोध्य-ङ्गलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ, ... (१०) आर्यअष्टाङ्गिक मार्गलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ । भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुले जो आर्य-अष्टाङ्गिक मार्गलाई राम्ररी भाविता गरेको हुन्छ भन्ते ! यो पनि क्षीणास्रवीको बल हो जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।

“भन्ते ! क्षीणास्रवी भिक्षुका यी नै दश प्रकारका बल हुन् जुन बलले युक्तभई क्षीणास्रवी भिक्षुले ‘मेरा आस्रवहरू क्षयभए’ भनी स्वीकार गर्छ ।”

×

×

×

मूल सूत्र--

१५०।४७ दुःशील मुक्त हुन्न

(द्वितीयजपनिसमुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--
 “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारि-
 पुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो--

“आवुसो ! (१) शीलबाट पराङ्गमुख भई दुःशील हुनेको मन सन्तोष गर्ने (अविप्रतिसार) हेतु हुन्न, (२) मन सन्तोषबाट पराङ्गमुख भई मन सन्तोष नहुनेको प्रामोद्यको हेतु हुन्न, (३) प्रामोद्यबाट पराङ्गमुख भई प्रामोद्य नहुनेको प्रीतिको हेतु हुन्न, (४) प्रीतिबाट पराङ्गमुख भई प्रीति नहुनेको प्रशब्धि (= शान्तपन)को हेतु हुन्न, (५) प्रशब्धिबाट पराङ्गमुख भई प्रशब्धि नहुनेको सुखको हेतु हुन्न, (६) सुखबाट पराङ्ग-
 मुख भई सुख (= मानसिक सुख) नहुनेको सम्यक्समाधिको हेतु हुन्न,

१ अं. नि-११, पृ. ३६१: निस्सववग्गो ।

(७) सम्यक्समाधिबाट पराङ्मुख भई सम्यक्समाधि नहुनेको यथार्थ ज्ञानदर्शनको हेतुहुन्न, (८) यथार्थ ज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख भई यथार्थ ज्ञानदर्शन नहुनेको निर्वेदको हेतु हुन्न, (९) निर्वेदबाट पराङ्मुख भई निर्वेद नहुनेको वैराग्यको हेतु हुन्न र (१०) वैराग्यबाट पराङ्मुख भई वैराग्य नहुनेको विमुक्तिज्ञान दर्शनको हेतु हुन्न ।

“आवुसो ! जस्तै हाँगा पात शाखा नभएको रुखको अडकुर बोक्रा, छाला तथा सारत्व सप्रिदैन आवुसो ! त्यस्तैगरी शीलबाट पराङ्मुख भई दुश्शील हुनेको मन सन्तोष गर्ने हेतु हुन्न... ।”

×

×

मूल सूत्र--

१५१।४८ पृथ्वीना पृथ्वी संज्ञा हुन्न

(ततियसमाधिसुत्त^१)

अनि केही भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहा पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रसँग सम्मोदन गरे । सम्मोदनीय कुशलवार्ता गरिसकेपछि एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रसँग यस्तो सोधे--

“आहुसो सारिपुत्र ! भिक्षुलाई यहाँ त्यस्तो समाधि लाभहुन सक्छ के जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (३) तेजलाई तेज भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (४) वायुलाई वायु भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (५) आकाशानन्त्यायतनलाई आकाशानन्त्यायतन भन्ने

1. अं. नि-११, पृ. ३९५: अनुस्सत्तिवग्गो ।

संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई विज्ञानन्त्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (७) आकिञ्चन्यायतनलाई आकिञ्चन्यायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (८) नैवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (९) यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (१०) परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (११) जो देखेको सुनेको छुएको ज्ञात गरेको प्राप्त गरेको खोजेको मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्न सकोस् । तर संज्ञा (= होश = चेतना) भने रहिरहोस् ?”

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभहुन सक्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ...^१ जो देखेको सुनेको ... मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्छ तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।

“आवुसो सारिपुत्र ! कसरी भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभहुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ? ...”

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुले यस्तो संज्ञालिई बस्छ -- ‘यो शान्त हो यो प्रणीत हो जस्तै -- सबैसंस्कार नभएको सबै उपधि (= पञ्च-

---

१. यहाँका बाँकी कुराहरू सबै माथि उल्लेख भए जस्तै जम्मै दोहन्याउनु ।

[१६२]

बुद्धकालीन श्रावक चरित--४

पादानस्कन्ध) न भएको तूष्णा क्षय भएको विराग भएको निरोध भएको निर्वाण हो ।' आवुसो ! भिक्षुलाई यस्तो समाधि प्राप्त भएको हुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ... जो देखेको सुनेको... मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा नलिई बस्छ । तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

· X X X

मूल सूत्र—

१५२।४९ पृथ्वीलाई पृथ्वी नसम्झने समाधि छु के ?

(चतुर्थसमाधिसुत्त^१)

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
 “आवुसो ! भिक्षुलाई यहाँ त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ के जसद्वारा
 (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (२) पानीलाई
 पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस् (३) तेजलाई... (४) वायुलाई...
 (५) आकाशानन्त्यायतनलाई... (६) विज्ञानन्त्यायतनलाई .. (७)
 आकिञ्चन्यायतनलाई... (८) नैवसंज्ञानासंज्ञायतनलाई... (९) यो लोक-
 लाई... (१०) परलोकलाई... (११) जो देखेको सुनेको छुएको ज्ञात
 गरेको प्राप्त गरेको खोजेको मनले विचार गरेको हो त्यसमा पनि संज्ञा
 नलिई बस्न सकोस् तर संज्ञा (= होश = चेतना) भने रहि रहोस् ?”

1. अं. नि-११, पृ. ३९६: अनुस्सतिवग्गो ।

“आवुसो ! यस कुराको अर्थ बुझ्नको निमित्त टाढाबाट भए पनि हामी आयुष्मान् सारिपुत्रकहाँ आउनेछौं । यसको अर्थ तपाईं आयुष्मान् सारिपुत्रले नै प्रष्ट पार्नु भए बेशहुने छ । आयुष्मान् सारिपुत्र-सँग सुनेर भिक्षुहरूले धारण गर्ने छन् ।”

“आवुसो ! त्यसोभए सुन राम्ररी मनमा राख बनाउने छु ।

“हुन्छ, आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिएपछि आयुष्मान् सारिपुत्रले यसो भन्नुभयो—

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभहुन्छ, जसद्वारा (१) पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ (२) पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ।”

“आवुसो सारिपुत्र ! कसरी भिक्षुलाई त्यस्तो समाधि लाभ हुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ ?...”

“आवुसो ! यहाँ भिक्षुले त्यस्तो संज्ञा लिई बस्छ— ‘यो शान्त हो यो प्रणीत हो जस्तै— सबै संस्कार नभएको’^१ निर्वाण हो । आवुसो ! भिक्षुलाई यस्तो समाधि प्राप्त भएको हुन्छ जसद्वारा पृथ्वीलाई पृथ्वी भन्ने संज्ञा नलिई बस्छ— तर संज्ञा भने रहिनै रहन्छ ।”

× × ×

1. माथि जस्तै (११) तकका कुराहरू दोहऱ्याई पढ्नु ।
2. यहाँका बाँकी कुराहरू १०० लाथि पृ. १६१ मा सूत्रमा उल्लेख भए जस्तै दोहऱ्याई पढ्नु

मूल सूत्र--

१५३।५० शोक र सन्ताप छैन

(उपतिस्ससुत्त^१)

श्रावस्तीमा ।

त्यहाँ आयुष्मान् सारिपुत्रले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो--

“आवुसो भिक्षुहो !”

“आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई प्रत्युत्तर दिए । अनि आयुष्मान् सारिपुत्रले यस्तो भन्नुभयो--

“आवुसो ! यहाँ एकान्त ध्यानमा बसिरहँदा मेरो चित्तमा यस्तो तर्कना उठ्यो--

‘मेरो चित्तमा कुनै विपरिणाम-अन्यथाभावको कारणले मलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास उत्पन्न हुन सक्ने त्यस्तो केही कारण यो लोकमा छ के ?’

“आवुसो ! अनि मलाई यस्तो लाग्यो—

‘यो लोकमा त्यस्तो केही कारण छैन जसले मेरो मनमा कुनै विपरिणाम-अन्यथाभावको कारणले मलाई शोक परिदेव दुःखदौर्मनस्य उपायास उत्पन्न हुन सकोस् ।’

यस्तो भन्नुहुँदा आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यस्तो भन्नुभयो—

“आवुसो ! शास्ताको विपरिणाम-अन्यथाभाव भए पनि तपाईंलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास हुने छैन त ?”

“आवुसो ! शास्ता नै विपरिणाम-अन्यथाभाव भए पनि मलाई शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास हुने छैन । बरू मलाई यस्तो हुन सक्छ— ‘वहाँ शास्ता महाप्रतापी हुनुहुन्थ्यो । महर्द्धिक महानुभावसम्पन्न हुनु भएका वहाँ अन्तर्धान हुनुभयो । यदि भगवान् चिरकालसम्म रहनु भएको भए— त्यसबाट बहुजनहित, बहुजनसुख, लोकवासीका निम्ति अनुकम्पा हुने थियो र उनीहरूको अर्थको निम्ति हितको निम्ति पनि हुने थियो तथा देवसहित मनुष्यहरूका निम्ति सुख पनि हुनेथियो ।’”

“आयुष्मान् सारिपुत्रको अहङ्कार ममङ्कार मानानुशय^१ धेरै समय अगाडि देखिनै राम्रैसँग समुच्छेद भइसकेको रहेछ— त्यसैले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई ‘शास्ताको विपरिणाम अन्यथाभाव’ भए पनि त्यसबाट कुनै शोक परिदेव दुःखदोर्मनस्य उपायास नहुने भएको ।”

× × ×

-
1. ‘मानानुशय’ भनेको के हो भन्ने बारेमा माथि ‘संक्षिप्त र विस्तार-पूर्वक देशना’ भन्ने शीर्षक पृ... २०को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

मूल सूत्र--

१५४।५१ नकुलपितालाइ उपदेश

(नकुलपितुसुत्तं^१)

अनि नकुलपित, गृहपति भगवान्को उपदेश भाषणलाई अभिनन्दन तथा अनुमोदन गरी आसनबाट उठी भगवान्लाई अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी जहाँ आयुष्मान् सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि आयुष्मान् सारिपुत्रलाई अभिवादन गरी एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका नकुलपिता गृहपतिसँग आयुष्मान् सारिपुत्रले निम्न कुरा सोध्नु भयो--

“गृहपति ! तिम्रो मुख प्रसन्न छ, इन्द्रियहरू पनि प्रफुल्लित छन्, मुखवर्ण निर्मल तथा परिशुद्ध देखिन्छ । आज भगवान्बाट उपदेश सुन्न पायो कि क्या हो ?”

सारिपुत्र स्थविर--३

[१६९].

(बाँकी कुरा तथा शुरूका सबै कुरा लेखकको बु. गृ. भा-१,
पृ. ४२२ देखि ४३० सम्म हेर्नु ।)

× Dhamma Digital ×

मूल सूत्र--

१५५।५२ के कठोर छ ?

(दुक्करपञ्हासुत्त^१)

(१) “आवुसो सारिपुत्र ! यस धर्म-विनयमा (=बुद्धधर्ममा) के कठोर छ ?”

“आवुसो ! यो धर्म-विनयमा प्रव्रज्या कठोर छ ।”

(२) “आवुसो ! प्रव्रजित हुनेलाई के कठोर छ त ?”

“आवुसो ! प्रव्रजित हुनेलाई मन लगाइबस्नु कठोर छ ।”

---

1. सं. नि. III. पृ. २३२: जम्बुखादकसंयुत्तं, अ. क. III. पृ. ९१; यो प्रश्न सारिपुत्र महास्थविरका भाञ्जा जम्बुखादक परिव्राजकले सोधेका हुन् ।

(३) “आवुसो ! मन लगाएर बस्नेलाई के कठोर छ नि ?”

“आवुसो ! मन लगाएर बस्नेलाई धमनुकूल धर्ममा प्रतिपन्न भई बस्नु कठोर छ ।”

(४) “आवुसो ! धमनुकूल धर्ममा प्रतिपन्न भई बस्नेले कहीलेसम्ममा अरहत्व प्राप्त गर्न सक्छ त ?

‘आवुसो ! चिरकाल नबित्दै’ ।”

-
2. जम्बुखादक परिव्राजकले अरू पनि १५ वटा प्रश्नहरू सोधेका छन् ।
ती जम्मं लेखकको बु. प. भाग-१ पृ. ३६६ देखि ४०६ सम्म
उल्लेख भएका छन् ।

मूल सूत्र—

१५६।५३ गुरु प्रति सम्मानगर्णे

(नावामुत्त^१)

१—“जसको तरफबाट धर्मावबोध हुन्छ त्यस्तालाई देवताहरूले इन्द्रलाई जस्तै पूजा गर्नु पर्छ र त्यस पुरुषमाथि पूजा गरी प्रसन्नहुने उसले बहुश्रुतता र धर्म हासिल गर्न सक्छ ।

२—“त्यस्ता गुरुमाथि अप्रमादि भई भजनगर्ने पुरुषले परियत्ति

1. सुत्त. नि. पृ. ३१४: चूलवग्गो; अ. क. पृ. २८७ अट्टकथामा चाहिं यस सूत्रको नाम ‘धम्ममुत्त’ भनी उल्लेख गरेको छ ।

“यस्माहि धम्मं पुरिसो विजञ्जा,

इन्दं व देवता पूजयेय्य ।

सो पूजितो तस्मि पसन्नचित्तो,

बहुस्सुतो पानुकरोति धम्मं ॥”

र प्रतिवेध धर्मलाई राम्ररी धर्मानुकूल आचरण गरेमा विद्वान् तथा निपुण हुनसक्छ ।

३-“अनुदार मूर्ख अर्थ नजान्ने तथा ईर्ष्यालु गुरुको सेवन गर्नेले धर्मको अर्थ न बुझ्नाको कारणले शंका दूर हुन नपाई मरण हुन्छ ।

४-“जस्तै बेगले बधिरहेको नदीमा जाने पुरुषलाई बघाएर लैजान्छ भने उसले अरूलाई के पारगर्न सक्ला ?

५-“त्यस्तै धर्मलाई राम्ररी नबुझ्नेले बहुश्रुतहरूसँग अर्थ नबुझ्नेले र आफू स्वयंले धर्म नजानी शंका दूर नहुनेले अर्कालाई के सिकाउन सक्ला ?

६-“जस्तै बलियो र खियाउने सामग्रीले युक्त बलियो डुंगामा बसी उपाय कुशल बुद्धिमानिले त्यस बाट धेरै मानिसहरूलाई तार्छ ।

७-“त्यस्तै गरी धर्म बुझ्ने धर्म अभ्यास गर्ने बहुश्रुत तथा अष्टलोकधर्मद्वारा कम्पित नहुने सुन्न इच्छुक हुनेले अरूलाई पनि धर्म सिकाउन सक्छ ।

८-“त्यसैले मेधावी बहुश्रुतले सत्पुरुषको सत्संगत गर्नुपर्छ र धर्म ज्ञानको निमित्त आचरण गरेमा धर्मविबोध गरी सुख पाउन सक्ने छ ।

मूल सूत्र—

१५७।५४ सारिपुत्र चर्या

(सारिपुत्रत्येर अपदानं^१)

पूर्वकथा

आश्रमको वर्णन

१—“हिमालयको समीपमा लम्बक^२ भन्ने पर्वतमा भेदो लागि आश्रम बनाइएको थियो ।

२—“भेदो आश्रमको समीपमा मनोरम्य नदी थियो र जसको किनारमा मोती जस्तो बालुवा थियो ।

---

१. अप. दा. प्रा. I. पृ. १८: अ. क. पृ. १७५

“हिमवन्तस्स अक्खिरे लम्बको न्मम पव्वतो ।

अस्समो सुकतो मटहं पण्णसाला सुमापिता ॥”

२. जटुकथामा ‘लम्बक’ ।

३-“मेरो आश्रमको शोभा बढाउने दुंगा न भएको दुग्न्ध न भएको घेरे गहिरो (आश्रम) न भएको तदी बधिरहेको थियो ।

४-“सो नदीमा कुम्भील मकर शिशुमार र कछुवाहरू खेलिरहन्थे । जसलेशर्दा आश्रमको शोभा बढाएको थियो ।

५-“प्राणामृत्य प्रावृषमृत्य बलजमृत्य मुञ्ज र रोहित मृत्यहरूको फुण्ड फुण्ड प्राणीसंगसंगै झार्ने मेरो आश्रमको शोभा बढ्दथ्यो ।

६-“नदीका दुबैतिर ऊचाम्म ऊचाम्म परेका फूलहरूका बिरुवाहरूले मेरो आश्रमको शोभा बढाएका थिए ।

७-“अम्ब, शाल, तिलक, पाटली, सिन्दुवारक आदि रुखहरूका फूल सँघै सुस्वये र दिव्य सुगन्धको जस्तै सुगन्धको कारणले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।

८-“जसमक, सबल, कदम्ब, तामपुस्ताग आदि फूलहरूको सुगन्ध दिव्यसुगन्ध जस्तै थियो र जसद्वारा मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।

९-“सो मेरो आश्रमको आसपासमा अधिमुक्त, अशोक, अग्निमाल, अंकोल, बिम्बजाल आदि रुखहरूका फूलहरू फुलिरेका थिए ।

१०-“केतक, कदली, गोधुक, तिणसूलिक आदि रुखबाट सुगन्ध आइरहनाले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।

११-“कणिकार, कणिक, असन, अज्जन आदि धेरै रुखहरूका दिव्यसुगन्ध फैलिनाले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।

१२-“पुन्नाग, गिरिपुन्नाग, कोविलार आदि पनि फुलेका थिए । जसको दिव्यसुगन्धद्वारा मेरो आश्रमको शोभालाई बढाएको थियो ।

१३-“उद्दालक, कुटज, कदम्ब, वकुल आदि सुगन्धित वृक्षहरू हुनाले मेरो आश्रमको शोभा बढेको थियो ।

१४-“सुगन्धित पानीद्वारा पोषित आलक, इसिमुग्ग, कदली मातुरंगी आदि फारमा फल फलेका थिए ।

१५-“मेरो आश्रमको समीपमा भएको तलाउको कुनै ठाउँमा फल फुलेको थियो भने कुनै ठाउँमा केशरी फुलेको थियो ।

१६-“त्यस तलाउको कुनै ठाउँमा कुनै पचले पानीभिन्न मकुलरूप लिएको थियो भने कुनै ठाउँमा हात्तीको दारा जस्तै निस्केका कमलहरू सर्वत्र फुलिरहेका थिए ।

१७- "त्यसबखत तलाउको आसपासमा सुगन्ध रहित फार-
हरूबाट बन्धुजीवकादि फूलहरू फुलेका थिए ।

१८- "पाठीक, बलज, मुञ्ज, रोहितादि माछाहरू र मकर,
मंगुरादि पनि त्यस तलाउमा बस्दथे ।

१९- "कुम्भील, सुसुमार आदि पनि कुनै भयविना तलाउमा
रहनथे ।

२०- "त्यस तलाउको आश्रय लिएर परेवा, रविहंस, चक्रवाक,
कोकिल, सुधा र मैना आदिहरू पनि बसेका थिए ।

२१- "कुकुत्थक, कुलीरक, पोक्खरसातिक भन्ने काला
चराहरू तथा दिन्दिभा र सुगाहरू बस्दथे ।

२२- "हाँस, क्रौञ्च, मयूर, कोकिल, तम्बचूलक, पम्पक,
जीवञ्जीव आदि चराहरू पनि सो तलाउको आश्रय लिई बसेका थिए ।

२३- "त्यस्तै गरी कोसिक, पोठ्ठीसीस, कुरर, सेनक र महाकाल
भन्ने आदि चराहरू पनि त्यहाँ बस्दथे ।

२४- "पसद (मृगविशेष), बराह, रोहिच्छ तथा सुगाका बच्चा-
हरू पनि यहीं नै जीविका गर्दथे ।

२५- "सिंह, ब्याघ्र, चिनुवा, भालु, बाघ र तीनप्रकारका
हात्तीहरू बस्दथे ।

२६- “किन्नर, बाँदर तथा जङ्गलका अरू बाँदरहरू र न्याघाहरू पनि यहीं नै जीविका गर्दथे ।

२७- “भैरो आश्रमको समीपमा तिन्दुक, पियाल र मधुक आदि रुखहरूमा बाह्र महिना फलहरू फल्दथे ।

२८- “भैरो आश्रमको समीपमा कोलम्ब, सलल, नीप र तार नामक फलहरू पनि रुखमा सधैं हुन्थे ।

२९- “हरितक, आमलक, अम्बा, जम्बू, विचित्रक, कोल, भल्लातक तथा विल्ल आदि फलहरू पनि थिए ।

३०- “आलुव, कराम्ब, बिलालीतक्कलानि, जीवक, सुतक आदि फलहरू पनि थिए ।

३१- “आश्रमको समीपमा नीर्मल स्वच्छ पानी भरिएका रमणीय तलाउहरू थिए ।

३२- “त्यसमा पद्म, उत्पल, पुण्डरीक आदिले युक्त थिए जसबाट सुमधुर दिव्य सुगन्ध आउँथ्यो ।

३३- “यसरी म सर्वाङ्गपूर्ण फलफूलहरूले सुसज्जित ठाउँमा बनाइएको आश्रममा बस्दथे ।

३४- “सुरुचि भन्ने नामले म त्यहाँ शीलवान् व्रतसम्पन्न

ध्यानी ध्यानरत पञ्चाभिज्ञबल प्राप्त तपस्वी भएर बसेको थिए^१ ।

शिष्यहरू

३५- “जाति सम्पन्न यश सम्पन्न चौबीसहजार मेरा सबै ब्राह्मण शिष्यहरूले मेरो उपस्थान गर्दथे^२ ।

३६- “यी सबै लक्षण इतिहास, निघण्टु (= काव्यशास्त्र), पद-शास्त्र तथा व्याकरण आदि त्रिवेद पारङ्गत थिए ।

३७- “उल्कापात र भूकम्पहुने लक्षण शास्त्रमा दक्ष तथा भूमि र आकाश शास्त्रमा सुशिक्षित थिए ।

३८- “अल्पेच्छी, प्रज्ञावान्, अल्पहारी, अलोभी र लाभालाभमा सन्तुष्ट हुने तिनीहरूले मलाई परिवृत्त गर्दथे ।

1. “सीलवा वतसम्पन्नो कायी ध्यानरतो सदा ।

पञ्चाभिज्ञाबलप्यतो, सुरुचि नाम तापसो ॥” अप. दा.पा. I.पृ.

२१: सारिपुत्तथेर अपदानं ।

2. “चतुर्वीमसहस्सानि सिस्सा मय्हं उपट्ठुं ।

सब्बेव ब्राह्मणा एते, जातिमन्तो यसास्सिनो ॥” अप. दा. पा. I.

पृ. २१: सारिपुत्तथेर अपदानं ।

३९- “ध्यानी ध्यानमा तल्लीनहुने शान्तचित्त भएका उनीहरूले आकिञ्चन्यायतन प्रार्थना गरी मलाई परिवृत्त गर्दथे ।

४०- “अभिज्ञा ध्यानमा पारङ्गत पैतृक गोचरमा लाग्ने आकाश-
चारी धीरहरूले सदा मलाई परिवृत्त गर्थे ।

४१- “छद्धारमा संयम राख्ने, तृष्णा नहुने, इन्द्रिय रभागर्ने,
संसर्ग नहुने र कठोर तपस्यागर्ने ती धीरहरू मेराशिष्यहरू थिए ।

४२- “कठोर तपस्यागर्ने ती मेरा शिष्यहरू पलेटी मारी
बस्दथे र चक्रमण तथा उभिएर पनि रात बिताउँदथे ।

४३- “कठोर तपस्यागर्ने मेरा शिष्यहरू रञ्जनीयमा रञ्जित
हुँदैनथे द्वेषणीयमा द्वेष गर्दैनथे र मोहनीयमा मोही हुँदैनथे ।

४४- “ऋद्धिबललाई परीक्षणगर्दा पृथ्वी कम्प गराउँदै फगडा
नगरी उनीहरू बस्दथे ।

४५- “कठोर तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू यदि क्रीडा गर्न चाहन्थे
भने ध्यान क्रीडा गरी जम्बुवृक्षबाट फलहरू ल्याई बस्दथे ।

४६- “कठोर तपस्या गर्ने शिष्यहरू केही गोयानद्वीप जान्थे भने
केही पूर्वबिदेहमा जान्थे र केही उत्तरकुरुमा जान्थे ।

४७- “अगाडि अगाडि खरपन पठाई त्यसकोपछि आफूहरू

जाँदा चौबीस हजार तपस्वीहरूद्वारा आकाश ढाकिएको जस्तो हुन्थ्यो ।

४८- “तिनीहरूमध्ये केहीले आगोमा पोलेर, केहीले काँच र केहीले दाँतले बोक्रा फिकेर फलहरू खान्थे भने केहीले ढुंगाले फोरेर फलहरू खान्थे अनि केहीले खसेका फलहरू खान्थे ।

४९- “कठिन तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू शुद्धिको कामना गर्दै केही बिहान सबेरै पानीमा पस्थे र केही सेचनमात्र गर्दथे ।

५०- “कठोर तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरू कपाल र नङ्गहरू बढाई मलिन भई बसेता पनि उनीहरू शीलगन्धले सुगन्धित थिए ।

५१- “जटाधारी उग्र तपस्वीहरू बिहान सबेरै एकत्रित भई लाभ भएका बस्तुहरू मलाई देखाई उनीहरू आकाशमा जान्थे ।

५२- “यिनीहरू जाँदा छालाको बस्त्रबाट निस्केको महान आवाज सुनेर देवताहरू प्रसन्न हुन्थे ।

५३- “आकाशचारी तपस्वीहरू आ-आफ्ना ध्यानबलद्वारा दिशा विदिशामा जान्थे ।

५४- “पृथ्वीकम्पन गर्ने यी सबै आकाशचारी उग्रतेजी तपस्वीहरू सागरको पानीलाई कसैले चलाउन नसक्ने जस्तै निश्चल रहन्थे ।

५५- “कठोर तपस्या गर्ने मेरा शिष्यहरूमध्ये केही उभिएर बस्थे, केही चक्रमण गरी हिँड्थे र केही बसेर समय बिताउँथे भने केही खसेको फल खान्थे ।

५६- “सबै प्राणीहरू प्रति हितैषी भावना हुने उनीहरू मैत्री विहारी भई अर्कलाई हेला नगरी आफू पनि अभिमान नलिई बस्थे ।

५७- “सिंह जस्तै निर्भीक, हात्ती जस्तै बलवान्, जितन नसक्ने बाघ जस्तै भएका मेरा शिष्यहरू मकहाँ आउँथे ।

५८- “विद्याधर देवताहरू, नागगन्धर्वादि देवताहरू, कुम्भण्ड दानव गरुडहरूले त्यस तलाउको आश्रयलिई जीविका गरेका थिए ।

५९- “खरानी घस्ने जटाधारी, अजिनचम लगाउने ती आकाशचारी सबैले पनि त्यसै तलाउको आश्रय लिई जीविका गरेका थिए ।

६०- “सँधै अनुकूलचर्या गरी परस्परगौरव राखी बस्ने यी चौबीस हजार तपस्वीहरूको बीचमा खोकेको आवाज पनि सुनिदैनथ्यो ।

६१- “पाइलापछि पाइला राखी सुसंयतभई अप्रमादी हुने सबै मेरा शिष्यहरू मकहाँ आई मलाई वन्दना गर्थे ।

६२- “यी शान्त-दान्त भएका मेरा शिष्यहरूद्वारा परिवृत्त

भई ध्यानरत भई आश्रममा बस्दथे ।

६३- “ऋषिहरूको शीलसुगन्ध, फूलको सुगन्ध र पाकेको फलको सुगन्धद्वारा आश्रम सुगन्धित थियो ।

६४- “शिष्यहरूलाई उपदेश गर्दागर्दै रातदिन गएको मलाई थाहा हुन्नथ्यो । आफू थाकेको कुरा पनि मलाई थाहा हुँदैनथ्यो । बरू यसबाट मलाई धेरै प्रसन्नता हुन्थ्यो^१ ।

६५- “फूलहरू फुल्दा र फलहरूको दिव्यसुगन्धले मेरो आश्रम सुशोभित हुन्थ्यो ।

अनोमदर्शी बुद्धको आगमन

Dhamma.Digital

६६- “आतप्तयुक्त भएको म समाधिबाट उठी कमण्डलु लिएर जङ्गलमा गएँ ।

६७- “स्वप्नको र जन्मको लक्षण जान्ने म मन्त्रपद पनि जान्दथेँ ।

१. “रत्तिन्दिवं न जानामि, अरति मे नविज्जति ।

सके सिस्से ओवदन्तो, भिय्यो हासं लभामहं ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. २६: सारिपुत्तथेर अपदानं ।

Downloaded from <http://www.dhamma.digital>

६८- “एकान्तवास रुचाउने नरश्रेष्ठ, लोकजेष्ठ अनोमदर्शी
भगवान् हिमालतिर आइपुगनु भयो ।

६९- “नरहरूमध्ये उत्तम हुनु भएका कारुणिक अग्र मुनि
हिमालतिर आजनुभई पलेटीमारी बस्नुभयो ।

७०- “अनि मैले प्रभास सहित मनोरम्य र इन्दीवर फूल जस्तै
तेजिला भएका सम्बुद्धलाई बलिरहेको आगो जस्तै देखें ।

७१- “आकाशमा चम्किरहेको बिजुली जस्तै बलि रहेको प्रदीप
जस्तै तथा फुनि रहेको शालराज जस्तै मैले लोक नायकलाई देखें ।

७२- “दुःखान्त गर्नु भएका यी महापुरुष महावीर हुनुहुन्छ ।
वहाँको दर्शन गर्दा सबै दुःख मुक्त हुने छ ।

७३- “देवातिदेवलाई देखेर मैले ‘वहाँ बुद्ध हुनुहुन्छ कि हुनुहुन्न’
भनी लक्षणहरूको परीक्षण गरें ।

७४- “वहाँको पैतालामा सहश्र धारा भएका चक्रहरू र अरू
लक्षणहरू देखेर तथागत प्रति भएको मेरो शङ्का दूर भयो ।

७५- “अनि मैले कूचो लिएर बढारी फूलहरू ल्याई श्रेष्ठ हुनु
भएका बुद्धलाई पूजा गरें ।

७६- “तृष्णा रूपी बाढी पार गरिसक्नु भएका वहाँ भगवान्

बुद्धलाई पूजागरी अजिनचर्म एकांशपारी लोकनाथलाई अभिवादन गर्ने ।

७७- “जुन ज्ञानद्वारा अनास्रवी भई सम्बुद्ध विहार गर्नु हुन्थ्यो त्यो ज्ञानको विषयमा वर्णना गर्नेछु । मैले भनेको कुरा सुन्नुहोस् ।

बुद्ध वर्णना

७८- “यो लोकलाई उद्धार गर्ने स्वयम्भू अमृतोदय ! तपाईंको दर्शन गर्नले शङ्का-स्रोतबाट उत्तीर्ण हुन्छ ।

७९- “प्राणीहरूका शास्ता तराईं केतु, ध्वजा, यूप, परायण, प्रतिष्ठा, प्रदीप तथा मनुष्यहरूमा उत्तम हुनुहुन्छ ।

८०- “ममुद्रको पानीलाई पाथीले नाप्न सकिन्छ परन्तु तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाणलाई नाप्न सकिन्न ।

८१- “यो पृथ्वीको माटोलाई काँटामा राखी तौलदा प्रमाण जान्न सकिने छ परन्तु तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाण लिन सकिन्न ।

८२- “आकाशलाई डोरीले वा औंलाले नापेर प्रमाण लिन सकिने छ परन्तु तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाण लिन सकिन्न ।

८३- “महासमुद्रको पानीलाई र सारा पृथ्वीलाई प्रमाणलित

सकिनेछ किन्तु बुद्धज्ञानको विषयमा उपमा देखाउनको निमित्त कुनै वस्तु उपयुक्त छैन ।

८४- “जति सचित्तक प्राणीहरू देवलोक सहित मनुष्यलोकमा छन् ती सबै प्राणीहरू तपाईंको ज्ञानरूपी जालभित्र पछिन् ।

८५- “जुन ज्ञानको प्रभावले तपाईं शुद्धबोधिमा पुग्नुभयो सोही सर्वज्ञज्ञानले तीर्थियहरूको मर्दन गर्नुहुन्छ ।

८६- “सुरुचि नामक तपस्वीले यी गाथाहरूद्वारा स्तुतिगरी अजिन-पत्र फालाई भुइँमा बसे । (यति कुराहरू धर्मसंग्राहकहरूले भनेका हुन् ।)

८७- “असीहजार गहिराइ भएको महासमुद्रबाट उठेको पर्वतलाई गिरिराज भन्दछन् ।

८८- “त्यत्रो उचाइ भएको पर्वतको लम्बाई र चौडाईको अणुभेद गर्दा कोटीशतसहस्र हुन्छ ।

८९- “त्यत्रो अग्लो ठूलो पर्वत पनि हजारौं कोटी वर्षमा क्षयहुनसक्छ तर तपाईं सर्वज्ञको ज्ञानको प्रमाण लिन सकिन्न ।

९०- “अत्यन्त सूक्ष्म जालबाट पानी फ्याकेको खण्डमा पानीमा भएका सबै प्राणीहरू जाल भित्रै पछिन् ।

११- “हे महावीर ! त्यस्तैंगरी दृष्टिग्रहणमा पस्ने जुनसुकै तीर्थियहरू पनि परामर्शद्वारा मोहित हुन्छन् ।

१२- “तपाईंको शुद्ध अनावरणदर्शनज्ञानको जाल भित्र यिनिहरू परेकाछन् । तपाईंको ज्ञानलाई यिनीहरूले पारगर्न सक्दैनन् ।

१३- त्यसबखत समाधिबाट उठी महा यश सम्पन्न अनोमदर्शी भगवान्ले चारैतिर अवलोकन गर्नु भयो ।

१४-१५- “अनोमदर्शी मुनिका निसभ भन्ने षडभिन्न श्रावक शतसहस्र परिवारद्वारा परिवृत्तभई बुद्धको चित्तलाई बुझेर लोकनायकको छेउमा आइपुगे ।

१६- “आकाशमा उभिइरहेका उनीहरूले दुइहात जोडी नमस्कार गरी प्रदक्षिणागर्दै आकाशबाट बुद्धकहाँ ओल्हे ।

१७- “भिक्षुसङ्घ बसेपछि लोकका जेष्ठ श्रेष्ठपुरुष अनोमदर्शी भगवान् मुस्काउनु भयो ।

१८- “अनि अनोमदर्शी शास्ताका बरुण भन्ने उपस्थाकले एकांश चीवर पारी लोकनायकसँग सोधे—

१९- “बुद्ध विनाकारणले मुस्काउन हुन्न । भगवान् मुस्काउनाको कारण के रहेछ ?

बुद्धको भविष्यवाणी

१००- “अनि लोकका जेष्ठ हुनुभएका तरश्रेष्ठ अनोमदर्शी भगवान्‌ले भिक्षुहरूको बीचमा यस्तो गाथा भन्नुभयो-

१०१- “जे जसले मलाई फूलद्वारा पूजागरे र जे जसले मेरो जानको स्तुति पनि गरे त्यसको सम्बन्धमा भन्ने छु तिमीहरूले मेरो भाषण सुन ।

१०२- “बुद्धको आवाज सुनी सबै देवताहरू एकत्रित भए । मद्धर्म सुन्नचाहने ती सबै सम्बुद्धकहाँ आए ।

१०३- “दशलोकधातुका महर्द्धिक देवगणहरू सद्धर्म सुन्ने इच्छाले सम्बुद्धकहाँ आए ।

१०४- “बुद्धपूजाको फलले (यिनलाई) हात्ती, घोडा, रथ महित चतुरङ्गिणी सेनाले नित्य परिवृत्त गर्नेछन् ।

१०५- “बुद्धपूजाको फलले साठीहजार तूर्यहरूले नित्य समलंकृत गर्नेछन् ।

१०६- “विचित्र आभरण लगाएका सोह्रहजार स्त्रीहरूले समलंकृत गर्नेछन् ।

१०७- 'बुद्धपूजाको फलले मझौला शरीर, ठुलो लाम्चे आँखा, हाँसिलामुख भएकी मझौला शरीर भएका स्त्रीहरूले परिवृत्त गर्नेछन् ।

१०८- "शतसहस्र कल्पसम्म देवलोकमा रमण गर्नेछन् र सहस्र बार सम्म चक्रवर्ती राजा हुनेछन् ।

१०९- "सहस्रबार देवेन्द्र भएको दिव्यराज्य गर्नेछन् र प्रदेश राजाको निम्ति चाहीं अनन्त हुनेछन् ।

११०- "अन्तिम जन्ममा मनुष्य भएर सारिया भन्ने ब्राह्मणीको कोखमा जन्मिने छन् ।

१११- "आमाको गोत्रको नामले यिनको नाग रहनेछ र सारिपुत्र भन्ने नाम रही प्रज्ञावान् हुनेछन् ।

११२- "असीकोटी धन परित्याग गरी शान्तिपदको खोजीमा प्रव्रजित भई यो पृथ्वीमा घुम्नेछन् ।

११३- "यहाँबाट अपरिमेय कल्पपछि ओक्काक कुलको गौतम भन्ने गोत्रका शास्ता यो लोकमा हुनेछन् ।

११४- "तिनको धर्ममा दायाद प्राप्तगरी धर्मनिमित्त औरसपुत्र

भई सारिपुत्र नामले अग्रश्रावक हुनेछन्^१ ।

११५- “जस्तै यो हिमालयबाट आएको भागिरथीगङ्गा महासमुद्रमा पुग्छ र महासागरमा मिल्छ ।

११६- “त्यस्तैगरी आफ्नो त्रिवेदमा विशारद सारिपुत्रले पनि प्रज्ञामा पारङ्गत भई प्राणीहरूलाई तर्पित गर्नेछन् ।

११७- “हिमालदेखि सागर पर्यन्तको बीचमा जति बालुवा छन् ती गिन्तिबाट अनन्त छन् ।

११८- “ती बालुवाको प्रमाण गिन्तिगरी लिन सक्ने छन् तर सारिपुत्रको प्रज्ञाज्ञानको प्रमाण लिन सकिने छैन ।

११९- “लक्ष राखेको खण्डमा गंगाको बालुवा पनि समाप्त हुनसक्छ किन्तु सारिपुत्रको प्रज्ञाको अन्त हुन सक्दैन ।

१२०- “महासमुद्रमा गोहीहरूको संख्या अनन्त भए जस्तै सारिपुत्रको प्रज्ञाज्ञान पनि अनन्त छ ।

1. “तस्स धम्मेषु दायादो ओरसो धम्मनिम्मितो ।

सारिपुत्तो ति नामेन हेस्सति अग्गसावको ॥ अप. दा. पा. I. पृ.

२७: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

१२१- “शाक्यमुनि गौतमलाई सन्तुष्ट पारी प्रज्ञामा पारंगत भई सारिपुत्र अग्रश्रावक हुनेछन्^१ ।

१२२- “शाक्यपुत्र गौतमले प्रवर्तन गरेको धर्मचक्रलाई सारिपुत्रले अनुप्रवर्तन गर्दै धर्मको वृष्टि गराउने छन् ।

१२३- “यी सबै कुराबुझी शाक्यमुनि गौतमले भिक्षुसङ्घको बीचमा सारिपुत्रलाई अग्रस्थान दिने छन्^२ ।

(उपरोक्त अनोमदशी बुद्धको भविष्यवाणीलाई आफ्नो पूर्बानुस्मृति ज्ञानद्वारा बुझ्नुभई मनमा लागेको प्रीतिको कारणले उद्गार प्रकट गर्नुहुँदै वहाँले अगाडि यसो भन्नुभयो)-

१२४- “अहा ! अनोमदशी बुद्धकहाँ गरेको सुकमं प्रार्थनाको प्रभावले मेरा सबै कामहरू पूर्ण भए ।

१. “आराधयित्वा सम्बुद्धं, गोतमं सक्यपुङ्गवं ।

पञ्चाय पारमिं गन्त्वा हेस्सति अगसावको ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. २८: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

२. “सब्बमेतं अभिञ्जाय, गोतमो सक्यपुङ्गवो ।

भिक्षुसङ्घे निसीदित्वा, अगट्टाने ठपेस्सति ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. २८: सारिपुत्तत्थेरस्सअपदानं ।

१२५- “अपरिमेय्य समयसम्म गरेको मेरो कामको फल प्रदर्शित भयो । धनुषबाट तीर मुक्त भए जस्तै मैले आफ्नो क्लेशलाई भष्मपारिसकें ।

१२६- “अटल निर्वाण धातु भएको असंस्कृत धातुको खोजमा म संसारका अनेक तीर्थियहरूकहाँ घुमिसकें ।

१२७- “रोगी हुने व्यक्तिले रोगबाट मुक्त हुनको निमित्त वनजङ्गलमा सार (औषधी) खोजी गर्ने जस्तै-

१२८- “असंस्कृत धातु निर्वाणपदको खोज गर्दै पाँचशय जन्मसम्म ऋषिभेषमा प्रव्रजित भएँ ।

१२९- “जटाको भारले भरिएको छालाको पछघौरा ओढी अभिजा प्राप्तगरी म ब्रह्मलोकमा गएँ ।

१३०- “बुद्धशासन बाहेक बाहिरियाहरूमा कतै शुद्धि छैन । बुद्धिमानी पुरुषहरू बुद्धशासनमा (बुद्धधर्ममा) शुद्धि हुन्छ^१ ।

१. “नत्थि बाहिरके सुद्धि, ठपेट्वा जिनसासनं ।

ये केचि बुद्धिमा सत्ता, सुज्झन्ति जिनसासने ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. २८: सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।

१३१- "मैले यो काम आफैले गरिसकेको छु । 'यसो ही त्यसो हो' मात्र भनेको होइन । असंस्कृत धातुको खोज गर्दै अनेक कुतीर्षहरूमा घुमिसकेँ ।

१३२- "जस्तै सार खोज्ने पुरुषले केराको बोटलाई काटेर हेर्दा सार रहित सो बोटमा कुनै सार पाउन सक्तैन ।

१३३ - "त्यस्तै गरी यो लोकमा नानादृष्टिका अनेक तीर्थियहरू छन् । केराको बोटमा कुनै सार नपाउने छैँ उनीहरू असंस्कृत धातुबाट तुच्छछन् ।

1. "बसकार मयं एतं, नयिदं इतिहीतिहं ।

असङ्ख्यं गवेषन्तो, कृतित्थे सञ्चरि अहं ॥" अप.

दा. पा. I. पृ. २९: सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।

2. "यथा सारत्थिको पोसो, कर्दलिं छेत्रवान फालये ।

न तत्थ सारं विन्देय्य, सारेन रिक्तको हि सो ॥" अप.

दा. पा. I. पृ. २९: सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।

3. "तथेव तित्थिया लोके, नानादिट्ठी बहुञ्जमा ।

असङ्ख्येन रिक्तासे सारेन कदली यथा ॥"

अप. दा. पा. I. पृ. २९.

१३४- “अन्तिम जन्ममा पुग्दा म ब्रह्मबन्धु भएको थिएँ र महाभोगसम्पत्ति त्यागेर म अनगरिक भई प्रव्रजित भएँ^१ ।

प्रथम भाणवार ।

वर्तमान कथा-अस्सजिसंग भेट

(कसरी आफू प्रव्रजित भएँ भन्ने बारेका कुरा बताउनु हुँदै
वहाँ अगाडि भन्नुहुन्छ)-

१३५- “अध्यापक मन्त्रधर त्रिवेदपारङ्गत सञ्जय नामक
ब्राह्मणकहाँ म बस्दथेँ^२ ।

१३६- “हे महावीर ! त्यसबखत तपाईँका अजेय तेजवान्

1. “पच्छिमे भवसम्पत्ते, ब्रह्मबन्धु अहोसहं ।

महाभोगं छड्ढेत्थान, पब्बजि अनगरियं ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. २९.

2. “अज्जायको मन्तधरो, तिण्णं वेदान पारगू ।

ब्राह्मणो सञ्जयो नाम, तस्स मूले वसामहं ॥”

अप.दा. पा. I. पृ. २९.

शिष्य अस्सजि (अश्वजित्) नामक ब्राह्मण भिक्षाटनको लागि गइरहेका थिए^१ ।

१३७- “अनि मैले कमलजस्तै फुलेको मौनव्रत स्थित शान्तचित्त भएका प्रज्ञावान् महापुरुषलाई देखें ।

१३८- “शास्त्र-दान्त हुनुभएका वृषभ जस्तै बीर हुनु भएका वहाँलाई देखेर मेरो मनमा ‘वहाँ अरहन्त हुनुहुन्छ’ भन्ने लाग्यो ।

१३९- “सुन्दर ढंगले हिंड्नु हुने अभिरूप सुसंयत उत्तमाकारले दान्त हुनु भएका वहाँ ‘अमृतदर्शी हुनुहुन्छ होला’ ।

१४०- “सन्तुष्ट हुनु भएका वहाँसँग उत्तमार्थ बारे सोध्नुपऱ्यो । वहाँले उत्तरदिनु भएपछि फेरि प्रश्न सोध्ने छु ।

१४१- “यति सोची अमृतपदको बारेमा प्रश्न सोध्ने विचारले मीका खोज्ने म भिक्षाटन् गरिरहनु भएका वहाँको पछि पछि लागें ।

१४२- “सडकको बीचमा पुग्नु भएका वहाँ कहाँ गई ‘तपाईंको गोत्र के हो र तपाईं कसका शिष्य हुनुहुन्छ ?’ भनी सोधें ।

१. “सावको ते महावीर, अस्सजि नाम ब्राह्मणो ।

दुरासदो उग्गतेजो, पिण्डाय चरती तदा ॥” अप.

दा. पा. I. २९: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

१४३- “प्रश्न सोधने मलाई वहाँले सिंह जस्तै निर्भीक भई ‘लोकमा बुद्ध उत्पन्न हुनु भएको छ, म वहाँको शिष्य हुँ’ भनी उत्तर दिनु भयो ।

१४४- “हे महावीर ! कसरी तपाईंले महायश प्राप्त गर्नु भयो ? बुद्धको शासन (= धर्म) कस्तो छ ? मलाई बताउनुहोस् ।

१४५- अनि वहाँले मेरो प्रश्नको उत्तर दिनुहुँदै तृष्णालाई हनन गर्ने, सबै दुःख क्षय हुने, गम्भीर निपुण-पद भन्नुभयो ।

१४६- “जुन धर्म हेतुको कारणले हुने हो त्यसको कारण तथागत बताउनु हुन्छ र त्यसको निरुद्ध हुने कुरा पनि वहाँ बताउनु हुन्छ । यस्तै उपदेश गर्ने वहाँ महाश्रमण हुनुहुन्छ ।

१४७- “प्रश्नको उत्तर सुनेर मैले प्रथमफल प्राप्त गरें । जिन शासनको कुरा सुनेर म रजरहित, मलरहित भएको थिएँ* ।

1. “ये धम्मा हेतुप्पभवा, तेसं हेतुं तथागतो आह ।
तेसं च यो निरोधो, एवं वादी महासमणो ॥” अप.
दा. पा. I. पृ. ३०: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।
2. “साहं विस्सजिते पञ्चे, पठमं फलमज्झमं ।
विरजो विमलो आसि, सुत्वान जिनसासनं ।” अप.
दा. पा. I. पृ. ३०: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

१४८- “मुनिको वाक्य सुनेर उत्तम धर्म देखेर सद्धर्मको गहिरोमा पुगी यो गाथा मैले भनें-

१४९- “यही धर्म मैले त्यसैबेला प्राप्त गरे जसलाई बितेका अनेकौं कल्पमा मैले देखेको थिइन ।

१५०- “धर्मको खोजगरी कुतीर्थहरूमा मैले समय बिताएँ । त्यो अर्थ अब प्राप्त भयो । अब प्रमाद हुनेछैन ।

१५१- “अस्सजीबाट सन्तोषपारी अचल-पद पाएपछि सहायक खोज्दै म आश्रममा गएँ ।

१५२- “ईर्यापथमा सुसम्पन्न तथा सुशिक्षित भएका मेरा सहायकले टाढैबाट मलाई यस्तो भने-

१५३- “प्रसन्न मुख देखिन्छौ मुनि जस्तै देखिन्छौ र निर्वाण अच्युतपद पाई अमृत पायी कि क्या हो ?” ।

१५४- “ब्राम्हण ! दान्त भएको हात्ती जस्तै दान्त भएर उपशान्त भई प्रसन्नरूप लिई आउँदछौ ।

१५५- “मैले अमृत प्राप्त गरिसकें, शोकरूपी काँडा भाँचिसकें,

तिमीले पनि त्यस्तो फल प्राप्त गर र हामी बुद्धकहाँ जाऔं^१ ।

१५६- “मेरा सुशिक्षित सहायकले ‘साधु !’ भनी जवाफ दिए पछि हातमा हात मिलाई हामी तपाइँकहाँ आयौं ।

१५७- “हे शाक्यपुत्र ! हामी दुवै तपाइँकहाँ प्रब्रजित हुनेछौं अनि तपाइँको धर्ममा आएर अनास्रवी भई बस्नेछौं^२ ।

१५८- “कोलित ऋद्धिमा श्रेष्ठछन्, म प्रज्ञामा पारङ्गत छु । हामी दुवै मिली बुद्धसासन शोभायमान गर्नेछौं^३ ।

१५९- “अग्रश्रावकत्वको प्रार्थनापछि अनेक कल्पसम्म कुतीर्थमा यताउता हिंडेँ । तपाइँको दर्शनमा आएपछि बल्ल मेरो संकल्प पूरा भयो ।

1. “अमतं मयाधिगतं, सोकसल्लापनूदनं ।

त्वम्पि तं अधिगच्छेसि, गच्छाम बुद्धसन्तिकं ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. ३०: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदानं ।

2. “उभोपि पब्बजिस्साम, सक्कपुत्त तवन्तिके ।

तव सासनमागम्म, विहराम अनासवा ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. ३१.

3. “कोलितो इद्धिया सेट्ठो, अहं पञ्जाय पारगो ।

उभो व एकत्तो ह्वत्वा, सासनं सोभयामसे ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. ३१.

१६०-“पृथ्वीको आधार लिएर समयमा फूल फुल्छ र दिव्यगन्ध फैलिएर सबै प्राणीलाई सन्तुष्ट पार्छ ।

१६१- “हे महावीर ! महायश हुनुभएका हे शाक्यपुत्र ! त्यस्तै गरी तपाईंको धर्ममा प्रतिष्ठित भई म पनि समयमै फुल्नेछु ।

१६२- “संसारचक्रबाट मुक्त हुनको लागि विमुक्ति-फूल खोजेको थिएँ र विमुक्ति-फूल पाएपछि सबै प्राणीलाई सन्तुष्ट पार्नेछु ।

१६३- “जति बुद्धक्षेत्रहरू छन् त्यस विषयमा बुद्धबाहेक प्रज्ञावान् अरू कोही छैनन् । अरू क्षेत्रमा चाहिँ बुद्धबाहेक तपाईंको पुत्र जस्तै प्रज्ञावान् अरू छैन ।

Dhamma.Digital

बुद्धको बखान

१६४- “तपाईंका शिष्यहरू सुविनीतछन्, तपाईंको परिषद् सुशिक्षित छ र उत्तमरूपले दान्त भएका परिवारहरूले तपाईं परिवृत हुनुहुन्छ ।

१६५- “ध्यानी ध्यानरत धीरहरूले शान्त चित्त समाहित मुनि मोनेय्य सम्पन्न शिष्यहरूले तपाईंलाई परिवृत गर्छन् ।

१६६- “अत्येच्छी प्रज्ञावान् धीरपुरुषहरूले अल्पाहारी लोभ

लालच नभएकाले, लाभालाभले सन्तुष्ट भएका परिवारले तपाइँलाई परिवृत्त गर्छन् ।

१६७- “आरण्यक धुतधर, ध्यानी, रूक्षचीवरधारी र विवेकमा रमण गर्ने धीरहरूले तपाइँलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।

१६८- “मार्गफलमा प्रतिपन्न हुनेले र मार्गफल प्राप्त शैक्षहरूले उत्तमार्थको निमित्त आशिका गर्नेले तपाइँलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।

१६९- “जो स्रोतापन्न विमल, सकृदागामी, अनागामी तथा अरहत्हरू हुन् ती सबैले तपाइँलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।

१७०- “सतिपट्टान, कुशलबोध्यङ्ग भावनामा रत हुने सबै तपाइँका श्रावकहरूले तपाइँलाई सदा परिवृत्त गर्छन् ।

१७१- “ऋद्धिपादहरूमा कुशलसमाधि भावनामा रत सम्यक्-प्रधानमा युक्त परिवारहरूले सदा तपाइँलाई परिवृत्त गर्छन् ।

१७२- “त्रैविद्य षडभिन्न ऋद्धिमा पारङ्गत तथा प्रज्ञामा पारङ्गतहरूले तपाइँलाई परिवृत्त गर्छन् ।

१७३- “हे महावीर ! तपाइँका यस्ता दुराशद् उग्रतेजिला शिष्यहरूले तपाइँलाई परिवृत्त गर्छन् ।

१७४-“ती संयत तपस्वी शिष्यहरूले परिवृत्त हुनुभएका तथा निर्भीक हुनुभएका तपाईं तारामध्ये चन्द्रमा जस्तै शोभायमान हुनुहुन्छ ।

१७५- ‘पृथ्वीबाट उज्जनि हुने जति वस्तुहरू छन् ती सबै पृथ्वीमा प्रतिष्ठितभई अभिवृद्धि हुन्छन् र वैपुल्यतामा पुगी फलहरू पनि देखाउँछन् ।

१७६-“हे महायश हुनुभएका शाक्यपुत्र ! तपाईं पृथ्वी समान हुनुहुन्छ । तपाईंको धर्ममा प्रतिष्ठित भई अमृतफल पाउँछन् ।

१७७-७८-“सिन्धु, सरस्वती, चन्द्रभागा, गंगा, यमुना, सरभू तथा मही नदीहरू बगेर सागरमा पुग्दा पहिलेको नाम छाडी सबैको नाम सागर हुन्छ ।

१७९-“त्यस्तै गरी यी चतुर्वर्ण जातका सबै मानिसहरू तपाईं-सँग प्रब्रजित भएपछि अधिको नाम छाडी सबैको नाम बुद्धपुत्र भन्ने हुन्छ ।

१८०-८१-“जस्तै आकाशमा जाने निर्मल चन्द्रमाको आभा सबै तारागणहरूको भन्दा तेजिलो हुन्छ त्यस्तै तपाईं महावीर देवमनुष्यहरूले परिवृत्तभई ती सबै भन्दा प्रज्वलित हुनुहुन्छ ।

१८२-८३-“जस्तै गहिरो सागरको क्षरङ्गले किनारलाई काट्ने

र सबै तरङ्गले किनारलाई छुन्छ त्यस्तै नाना दृष्टिका बहुजन तीर्थियहरू धर्म भन्नुमा तपाइँलाई उछिन्न सक्दैनन् ।

१८४--“यदि प्रतिवाद गरेर तपाइँकहाँ आउँछन् भने तपाइँकहाँ आइपुग्दा उनीहरू चकनाचूर हुन्छन् ।

१८५--८६--“जस्तै पानीमा भएका कुमुदहरूमा पानी र हिलो हुन्छ त्यस्तै संसारमा उत्पन्न भएका धैरैजसो प्राणीहरू कुमुद फूल हिलो बाट मुक्त न भए जस्तै उनीहरू रागबाट मुक्त हुदैनन् ।

१८७--८८--“जस्तै पानीमा फूलने पद्मफूलहरू पानीकै बीच ठूलो भएर पनि पानीले छुन सक्तैन त्यस्तै तपाइँ महावीर पनि लोकमा उत्पन्न भई पद्मलाई पानीले नछोए जस्तै लोकमा लिप्त हुनुहुन्न ।

१८९--९०--‘ जस्तै चैत्र महीनामा पानीमा धेरै फूलहरू फूलछन् र ती फूलहरू कार्तिक महीनाभन्दा उता फुल्दैनन् त्यस्तै तपाइँ महावीर पनि विमुक्ति फूलले विकसित हुनुभएको छ र जो पद्मलाई पानीले न छुनेहो त्यस्तै तपाइँको शासन बाहिर विमुक्ति छैन ।

१९१--९२--“जस्तै सुपुष्पित शालवृक्षबाट दिव्य सुगन्ध फैलिन्छ र अरू शालवृक्षहरूले परिवृत्त भएको हुँदा सो शालवृक्ष सबभन्दा शोभायमान् हुन्छ त्यस्तै तपाइँ महावीर पनि बुद्धज्ञानले फुलेको र भिक्षुसङ्घले परिवृत्त हुनु भएको हुँदा शालवृक्ष कै शोभायमान् हुनुहुन्छ ।

१९३-१४-“जस्तै रोगीको निमित्त औषधी र असुर देवता आदिहरूको निमित्त पहाडपवंत आलय हुन्छ त्यस्तै तपाईं महावीर पनि प्राणीहरूको औषधी र त्रिविदद्या षडभिज्ञ तथा ऋद्धि आलय जस्तै छ ।

१९५-“तपाईं कारुणिक महावीरद्वारा उपदेशित शिष्यहरू तपाईंका धर्मरत भई बस्छन् ।

१९६-१७-“जस्तै सिंह गुफाबाट बाहिर निस्कदा चारै दिशातिर हेरेर तीनचोटि गर्जिन्छ यस सिंहको गर्जनले सबै जन्तुहरू तसिन्छन् त्यस्तै जन्मिने प्राणीहरू पनि तसिन्छन् ।

१९८-“तपाईं महावीर गर्जिंदा यो पृथ्वीकम्पा हुन्छ बोधनीय प्राणीहरूले बोध गर्छन् र मारकायिक पुरुषहरू डराउँछन् ।

१९९-“बाजले कौवालाई लखेट्दा र मृगलाई सिंहले लखेट्दा डराए कै तपाईं महामुनिने सिंहनादगर्दा सबै तीर्थियहरू डराउँछन् ।

२००-“जो कोही गणी भएकालाई लोकमा शास्ता भनिन्छ उनीहरू परम्परागत धर्म परिषद्लाई देशनागर्छन् ।

२०१-“त्यसप्रकार परम्परागत धर्मदेशना प्राणीहरूलाई तपाईं गर्नुहुन्छ । स्वयं सत्यलाई अबबोधगरी केवल बोधिपाक्षिक धर्मदेशना तपाईं गर्नुहुन्छ ।

२०२-“आशय-अनुशयलाई बुझ्नु भई इन्द्रियहरूको बलाबललाई बुझ्नु भई तथा भव्य-अभव्यलाई बुझ्नुभई महामेघ गर्जे जस्तै गर्जिनुहुन्छ ।

२०३-“चक्रवाडसम्म परिषद् हुनेछ नानादृष्टिकहरूले शंका समाधान गर्नेछन् ।

२०४-“सबैको चित्ताचारलाई बुझ्नुभई उपमा कुशल हुनुभएका मुनिले एक प्रश्नको उत्तरदिदै सबै प्रार्णाहरूको विमति मिटाइदिनु हुन्छ ।

२०५-“उपतिस्स जस्तंले यो पृथ्वी ढाक्नेछ र ती सबैले हातजोरी लोकनायकको कीर्तन गर्नेछन् ।

२०६-“तथागतको गुण अप्रमेय छ । अतः कल्पसम्म नानाप्रकारले वर्णित गरे तापनि परिमाण लिन सकिंदैन ।

२०७-“हे जिन ! आफ्नो शक्ति अनुसार मैले कीर्तनगरें । यस्तै गरी कल्पकोटीसमयसम्म कीर्तन गरे पनि तपाइँको गुण सिद्धिने छैन ।

२०८-“यदि कुनै देव वा सुशिक्षित पुरुषले तपाइँको प्रमाण लिन खोज्दछ भने उसको लागि त्यो परिश्रम मात्र हुनेछ ।

२०९-“हे महायश हुनुभएका शाक्यपुत्र ! तपाइँको धर्ममा बसेर प्रज्ञाद्वारा पारङ्गत भएको छु ।

२१०-“धर्मसेनापति भएको मैले आज शाक्यपुत्रको धर्ममा बसेर जिनशासन प्रवर्तनगरी तीर्थियहरूलाई सम्मर्दन गर्दै छु ।

२११-“अपरिमेय कल्पसम्म गरेको कर्मले आज फल देखाउँदै छ र धनुषबाट फालेको तीर जस्तै ल्केशहरूलाई भष्मपारिसकें ।

२१२ “भार टाउकोमा राखी कुनै मानिसले लग्छ भने भारको कारणले उसलाई दुःख हुनसक्छ तथा भारीले भार हुनसक्छ ।

२१३-“पहाड जस्तै भार भएको भवसंसारको भार बोकी तीन अग्निले दहन गरे जस्तै भई यो भवसंसारमा घुमिसकें ।

२१४-“अब मैले सो भारलाई बिसाइसकें, भवसंसार पार गरीसकें तथा शाक्यपुत्रको शासनमा बसेर गर्नुपर्ने सबै गरिसकें^१ ।

२१५-“जति बुद्धक्षेत्रहरू छन् शाक्यमुनिलाई छाडेर प्रज्ञाको बिषयमा म अग्रछु र म जस्तो अरु कोही छैन ।

२१६- “समाधिमा सकुशल छु र ऋद्धिमा पारङ्गत छु । यदि चाहेमा आज मैले सहस्रप्रकारले निर्माण गर्न सक्छु ।

१. “ओरोपित्तो च मे भारो भद्रा उग्घाटिता मया ।

करणीयं कतं सब्बं सक्यपुत्तस्स सासने ॥” अण. द्वा. पा. I. पृ.

३५: सारिपुत्तत्थेरस्स अपत्तवत्तं ।

२१७- “अनुपूर्वविहारी हनुभएका महामुनिले मलाई धर्मको विषयमा बताउनु भयो र निरोधसमापत्ति पनि बताउनु भयो ।

२१८- “मेरो दिव्यचक्षु विशुद्ध छ, समाधिमा कुशल छु, सम्म्वप्रधानमा अनुरक्त छु र बोध्यङ्ग-भावनामा रत छु ।

२१९- “श्रावकहरूले गर्नुपर्ने जम्मै काम मैले गरिसकेको छु, लोकनाथ एकजना बाहेक म समान अरु कोही छैन ।

२२०- “समापत्तिहरूमा कुशल छु, ध्यानविमोक्षलाई चाँडै लाभ गरेको छु, बोध्यङ्ग-भावनामा रत छु र श्रावकपारमी गुणमा पारङ्गत छु ।

२२१- “श्रावकगुणले पारङ्गत भएपनि बुद्धिले परिषद्मध्ये उन्नत भएपनि श्रद्धालु सब्रह्मचारीहरूलाई सँधै संग्रह गर्छु^१ ।

२२२- “विष निकालेको सर्प जस्तै तथा सिङ्ग भाचिएको साँढे जस्तै अहंकार मानादिलाई त्यागी आदरगौरवपूर्वक म सङ्घको बीचमा

१. “सावकगुणेन फुस्सेन, बुद्धिया परिसुत्तमभारा ।

यंसद्दाय सङ्गहितं चित्तं, सदा सब्रह्मचारीसु ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. ३६: सारिपुत्तथेरस्स अपदानं ।

बान्छु^१ ।

२२३-“यदि मेरो अरूपी समान प्रज्ञा, रूपी भएको भए पृथ्वीको राजाको समान हुनेथियो । अनोमदर्शी बुद्धज्ञानको स्तुतिको यो फल हो ।,

२२४- “बुद्ध-ज्ञानको स्तुतिको फलले गर्दा अटल हुनु भएका ज्ञान्यपुत्रले प्रवर्तन गर्नुभएको धर्मचक्रलाई म राम्ररी अनुप्रवर्तन गर्दछु ।

२२५- “ममा कहिले पनि खराब विचार नहोस्, अल्छीपन तथा वीर्यहीन पनि नहोस्, अल्पश्रुत अनादरभाव नहोस् र त्यस्ताको समागम पनि कहिल्यै नहोस्^२ ।

२२६- “बहुश्रुत, मेधावी, शीलमा समाहित हुने, समथभावनानुयुक्त चित्तादिगुण मेरो शरीरमा प्रतिष्ठित हुन् ।

२२७- “भदन्त हो ! जति यहाँ भेलाभएका छन् ती सबैलाई यही कुरा म बताउँछु कि अल्पेच्छी, सन्तुष्ट, ध्यानी तथा ध्यानरत होऊ^३ ।

1. “उद्धतविसो व सप्पो, छिन्नविसाणो व उसभो ।

निक्खत्तमानदप्पो व, उपेमि गरुगारवेन गणं ॥”

अप. दा. पा. I. पृ. ३६:

2. “मा मे कदाचि पापिच्छो, कुसीतो हीनवीरियो ।

अप्पस्सुतो अनादरो, समेतो अहु कत्थञ्चि ॥” अप.

दा. पा. I. पृ. ३६: सारिपुत्तत्थेरस्स अपदान ।

3. “तं वो वदामि भदन्ते, यावन्तेत्थ समागता ।

२२८- “जसलाई देखेर पहिलोबार म निर्मल भएँ त्यो अस्सजि भन्ने मेरा गुरुको म श्रावक (=शिष्य) हुँ^१ ।

२२९- “वहाँबाट धर्मसुनेर आज म धर्मसेनापति हुनपुगें र सबै कुरामा पारङ्गत भई अनास्रवी भई बसेको छु^२ ।

२३०- “अस्सजि भन्ने बुद्ध श्रावक जो मेरा आचार्य हुनुहुन्छ जुन दिशामा वहाँ बस्नुहुन्छ सो दिशामा शिरराख्छु^३ ।

अपिच्छा होय सन्तुट्ठा, कायी कानरता सदा ॥”

अप. दा. पा. I. पृ. ३६.

1. “यमहं पठमं दिस्वा, विरजो विमलो अहं ।
सो मे आचरियो धीरो, अस्सजि नाम सावको ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३६.

2. ‘तस्साहं वाहसा अज्ज, धम्मसेनापति अहं ।
सब्बत्थ पारमि पत्वा, विहरामी अनासवो ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३६.

3. “यो मे आचरियो आसि, अस्सजि नाम सावको ।
यस्सं दिसायं वसति, उस्सीसस्सि क्करोमहं ॥”
अप. दा. पा. I. पृ. ३७ : सारिपुत्तकेरुस अपदानं ।

२३१-“मेरो पूर्वकर्मलाई संस्मरण गर्नुभई गौतम शाक्यपुत्रले भिक्षुसङ्घको बीचमा मलाई अग्रस्थानमा राख्नुभयो ।

२३२-“सत्रै स्लेशहरूलाई मैले भष्म पारिसकेँ, भवसंसारलाई चुँडालिसकेँ बन्धन चुँडालिबस्ने हात्ती जस्तै म अनासवीभई बसेको छु ।

२३३-“बुद्ध श्रेष्ठको सन्मुख मेरो स्वागत थियो तीनविदचालाई लाभ मरेको छु, बुद्धशासनको काम पूरा गरेको छु ।

२३४-“भार प्रतिसम्भिदाज्ञान आठ विमोक्षहरू षडभिज्ञलाई साक्षात्कारगरी बुद्धशासनको काम पूरा गरेकोछु ।”

यी गाथाहरू आयुष्मान् सारिपुत्र स्थविरले बताउनु भएको हो ।

× × ×

मूल सूत्र—

१५८।५५ सारिपुत्र स्थविरका गाथाहरू

(सारिपुत्तथेरस्स गाथा^१)

१- “यथार्थं आचरणं, यथार्थं सन्तोषी हुने, यथार्थं स्मृति राख्ने, यथार्थं संकल्प गर्ने, अप्रमत्त हुने, अध्यात्ममा रत हुने, समाधिष्ठ भई बस्ने र एकलै सन्तुष्ट भई बस्नेलाई भिक्षु भन्दछन्^२ ।

२- “तरल वा सुख्खापदार्थं धेरै नखाई, कम राखी पेट नचर्कने गरी मात्रा अनुसार खाई स्मृतिमान् भई भिक्षु बस्नु पर्छ ।

(कसरी कम खाने भने —)

३- “चार वा पाँच गाँस बाँकी छँदा पानी पिउनु । भावनामा

१. थेर. गा. पा. पृ. ३६५: अ. क II. पृ. ११२.

२. “यथाचारी यथासतो सतीमा, यतसङ्घोपकायि अप्पमत्तो ।

अज्जत्तरतो समाहित्तो, एको सन्तुसितो तमाहु भिक्खु ॥”

लाग्ने भिक्षुलाई यसरी बस्नु आरामदायी हुन्छ^१ ।

४- “उपयुक्त प्रामाणिक चीवर ओढी भावनामा लाग्ने भिक्षुलाई यसरी बस्नु आरामदायी हुन्छ ।

५- “घुँडासम्ममा पानी नआउने प्रमाणको आसनमा पलेटी मारी बस्ने भावनामा लाग्ने भिक्षुलाई आराम हुन्छ ।

६- “जसले सुखवेदनालाई दुःखवेदना भनी हेर्छ, दुःखवेदनालाई शल्य भनी हेर्छ- त्यस्तालाई सुखदुःख हुन्न र त्यस्तालाई कुनै बन्धनले पनि बाँध्न सक्दैन” ।

७- “आफूमा नभएका गुणहरू देखाउने जस्ता हीन इच्छा हुने, भलछी, वीर्यहीन, भल्पश्रुत, अनादरीय जस्ता पुरुषको समागम कहीस्यै नहोस् ।

१. “चत्तारो पञ्च आलोपे, अभत्वा उदकं विवे ।

अलं फामुविहाराय, पहितत्तस्स भिक्खुनो ॥”

थेर. गा. पा. पृ. ३६६: सारिपुत्तथेरस्स गाथा ।

२. “यो मुखं दुक्खतो अट्ठ, दुक्खमइक्खिं सल्लतो ।

उभयन्तरेण नाहोसि, केण लोकस्मि किं सिया ॥”

थेर. गा. पा. पृ. ३६६.

८- “बहुश्रुत, मेधावी, शीलसमाहित, समथभावनानुयुक्तचित्ता-
दिगुण मेरो शीरमा प्रतिष्ठित होस् ।

९- “प्रपञ्चमा व्यस्त हुने मृग जस्तै जो प्रपञ्चमा व्यस्त हुन्छ
उ योगक्षेम अनुत्तर निर्वाणमार्गबाट टाढा हुन्छ ।

१०- “जो प्रपञ्चलाई टाडी निष्प्रपञ्चको बाटोमा लाग्छ उसले
योगक्षेम अनुत्तर निर्वाण प्राप्त गर्छ ।

११- “गाउँ, जङ्गल, मैदान, पहाड आदि जुनसुकै ठाउँमा
अरहन्तहरू बस्छन् सोही ठाउँ रमणीय हो ।

१२- “जुन रमणीय जङ्गलमा साधारण मानिसहरू बस्न मन
पराउँदैनन् त्यस्तो ठाउँमा वीतरागीहरू बस्न मनपराउँछन् तर काम-
गवेषी होइन ।

(यी दुइ गाथाहरू (११, १२) आफना भाई खदिरवनीय रेवत
स्थविरको प्रशंसामा भन्नुभएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११४
ले उल्लेख गरेको छ । रेवत स्थविरको कुरा धम्म. प. अ. क. पृ. ३७९.
अरहन्तवर्गमा वर्णित छ ।)

१३- “आफ्नो दोष देखाइ दिनेलाई निधी देखाइदिने कं
सम्झनुपर्छ । आफूलाई निग्रहगर्ने मेधावी पण्डितको सत्संगत गर्नुपर्छ ।
त्यस्ताको सत्संगत गर्नाले उन्नति हुन्छ सिवाय हानि हुन्न ।

१४- “अववाद (= अतिबुद्धि) गर्ने, अनुशासन गर्ने, असम्भ्य स्वभावबाट रोक्नेलाई असल पुरुषले रुचाउँछ तर खराब पुरुषले होइन ।

(यी गाथाहरू (१३,१४) राध स्थविरको आज्ञाकारीतामा प्रसन्न भई भन्नु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११४ ले उल्लेख गरेको छ । राध स्थविरको कथा धम्म. प. अ. क. पृ. ३३२ पण्डितवर्गमा उल्लेख भएको छ ।)

१५- “भगवान् बुद्धले अरूलाई (=अ पनी भाञ्जा दीर्घ-नखलाई) धर्मोपदेश गर्नुभयो । धर्मदेशना गरिरहनु भएको बेलामा चाहनेले त्यसमा ध्यानदियो (अर्थात् मैले ध्यानदिएँ) त्यो धर्म श्रवण गरेर अनास्रबी भई म विमुक्त भएँ ।

Dhamma.Digital

१६- “(त्यतिजेलसम्म ममा) पूर्वेनिवासज्ञान, दिव्यचक्षुज्ञान, चेतोपरियज्ञान, च्युतिउत्पत्तिज्ञान र श्रोतधातु विशुद्धिज्ञानको प्रणीधि भिएन ।

(यी दुइ गाथाहरू (१५,१६) आफ्ना भाञ्जा दीर्घनखलाई बुद्धले दिनुभएको उपदेश सुनेको सम्बन्धमा बताउनु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११५ ले उल्लेख गरेको छ । दीर्घनखको कुरा लेखकको ब. प. भा-१. पृ. ३४६ मा समुल्लेख भएको छ ।)

१७- “रुखको आश्रयलाई, मुण्डन गरी, सङ्घाटि छोडी, प्रज्ञामा

श्रेष्ठ भई उपतिस्स स्थविर ध्यान गर्देछन् ।

१८- “त्यस बखत सम्पक्सम्बुद्धका श्रावक अवितर्कध्यान
(=चतुर्थध्यान)मा बसी आर्य-मौनमा बसेका थिए ।

१९- “जस्तै शैलमय पर्वत अचलभई प्रतिष्ठित छ त्यस्तै
मोहक्षय भएको भिक्षु पर्वत जस्तै अकम्प्य हुन्छ^१ ।

(यी तीन गाथाहरू राजगृहको कपोतकन्दर भन्ने ठाउँमा
ध्यानमा तल्लीन भई बसिरहुनु भएको वेलामा एक यक्षले आफ्नो शीरमा
प्रहार गरेबाट अफू निश्चिन्त भएर बमिरहेको सन्दर्भमा बताउनु भएको
हो भनी थेर गा. अ. क II. पृ. ११६ ले उल्लेख गरेको छ । यो कुरा
बु. श्रा. च तेश्रो भाग पृ. २४८ मा उल्लेख भएको छ ।)

२०- “मैंधै परिशुद्धिको खोजीगर्ने निकलेशी पुरुषलाई रौंको
टुप्पो मात्रको अकुशल पनि बादल जस्तो देखिन्छ ।

यो गाथा, एक श्रामणेरले वहाँको चीवरको टुप्पो नमिलेको
कुरा देखाइदिएकोमा कृतज्ञ भई भन्नुभएको हो भनी थेर.गा.अ.क. II. पृ.

1. “यथा पि पब्बतो सेलो, अचलो सुप्पतिट्ठतो ।

एनं मोहक्खया भिक्खु, पब्बतो व न वेधति ॥”

थेर. गा. पा. पृ. ३६७

११६ ले उल्लेख गरेको छ । यस्तै कुरा सं. नि. अ. क. I. पृ. ९७: सुसिमसुत्तवर्णनामा पनि उल्लेख भएको छ ।)

२१- “न म मरणको इच्छा गर्छु न त जीवनको बरू सम्प्रज्ञानी भई स्मृति राखी यो शरीर छाड्नेछु ।

२२- “न म मरणको इच्छा गर्छु न त जीवनको बल्की ज्याला-दारी ज्यामी कै परिनिर्वाणको प्रतीक्षा गर्छु ।

२३- “यी दुइमध्ये अगडि वा पछडि मरण नै हुन्छ सिवाय अमरण हुन्न । त्यसैले असलमार्गमा लाग, कमसलमार्गमा लागेर विनाश नहोऊ; समय नबिताऊ^२ ।

२४- “जस्तै प्रत्यन्त नगरको भित्र र बाहिर सुरक्षित हुन्छ त्यस्तै आफूलाई सुरक्षित गर, समय नबिताऊ; समय बित्ताउने नरकमा पुकेर शोक गर्छ ।

1. “नाभिनन्दामि मरणं, नाभिनन्दामि जीवितं ।

कालं च पटिकह्वामि, निब्बिसं भतको यथा ॥”

थेर. गा. पां. पृ. ३६७: सारिपुत्तथेरस्सगाथा ।

2. “उभयेन मिदं मरणमेव, नामरणं पच्छा वा पुरे वा ।

पटिपज्जथ मा विनस्सथ, खणो वो मा उपच्चगा ॥”

थेर. गा. पा. पृ. ३६७.

२५- “चञ्चल नहुने, प्रमाणले बोल्ने, उपशान्त हुने तथा विमुक्ति हुनेले रुखको पातलाई बतासले झार्ने कै पापधर्म नाशगर्छ ।

२६- “चञ्चल नहुने, प्रमाणले बोल्ने तथा उपशान्तहुनेले रुखको पातलाई झार्ने कै पापधर्मलाई हटाउँछ ।

२७ - “अनायास शान्त हुने, प्रसन्न चित्त हुने तथा कल्याण स्वभावको मेधावीले दुःखको अन्त गर्छ ।

(यी तीन गथाहरू (२५, २६, २७) महाकोट्टिक स्थविरलाई देखेर प्रसन्न भई वहाँको गुण वर्णन गर्दै भन्नु भएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११७ ले उल्लेख गरेको छ ।)

२८- “घरमा बस्ने वा प्रव्रजित हुने कुनै कुनैमाथि विश्वास नगर्नु । (किनभने) असल भएर पनि कमसल हुन्छन् कमसल भएर असल पनि हुन्छ ।

(यो गाथा देवदत्त माथि विश्वास गर्ने वृजिपुत्रिक भिक्षुहरूको सन्दर्भमा भन्नुभएको हो भनी थेर. गा. अ. क. II. पृ. ११७ ले उल्लेख गरेको छ । अनि असल र कमसल देखाउँदै अगाडि भन्नुहुन्छ -)

२९- “जो भिक्षुमा कामच्छन्द, ब्यापाद, अलछीपन, उद्धञ्च (= चञ्चलपन), विचिकित्सादि पाँच धर्महरू हुन्छन् त्यो कमसल हो ।

३०- “जो सत्कार गरे पनि सत्कार नगरे पनि समाधिमा कम्पित नभई अप्रमादी भई सधैं सूक्ष्मदृष्टिले विपश्यना गरी ध्यानमा बस्छ र उपादान क्षय गर्नेमा तल्लीन हुन्छ उसलाई सत्पुरुष (= असल) भन्दछन् ।

३१- “शास्ताको वरमुक्तिको बारेमा महासमुद्र, महापृथ्वी तथा पर्वतहरू जस्ता अचेतनिक पदार्थहरू उपमाको लागि पनि योग्य छैन ।

३२- “महाज्ञानी र समाहितचित्त हुनु भएका धर्मचक्रलाई अनुप्रवर्तन गर्न सक्ने स्थविर पृथ्वी-आप-तेज-वायु जस्तै इष्टानिष्टबाट रञ्जित र दूषण हुन्न ।

Dhamma.Digital

३३- “प्रज्ञापारमी प्राप्त, महाबुद्धिमान् र महामुनि हुनुभएका वहाँ पण्डित भएर पनि अपण्डित जस्तै गरी निवृत्त भई सधैं बस्नुहुन्छ ।

३४ - “शास्तालाई मँले चिनेको छु, बुद्धशासन पुरागरिसकेको छु, नरुँगो भार बिसाइसकेको छु र संसारको नेतृत्वलाई हनन गरिसकेको छु ।

३५- “अप्रमाद भई सम्पादन गर-बही मेरो अर्ति हो । अब म

परिनिर्वाण हुनेछु । म सर्वत्र विमुक्त छु^१ ।”

यी गाथाहरू आयुष्मान् सारिपुत्रले भन्नु भएको हो ।

आचार्य भिक्षु अमृतानन्दद्वारा संकलित

“बुद्धकालीन श्रावक-चरित”

भाग ४, संग्रह २३

(सारिपुत्र चरित भाग-३)

Dhamma.Digital

---

१. “सम्मादेथप्पमादेन, एसा मे अनुशासनी ।

हन्दाहं परिनिब्बिस्सं, विप्पमुत्तोम्हि सब्बधी ॥”

थेर. गा. पा. पृ. ३६८: सारितुत्तथेरस्सगाथा ।

नामावली

अ, आ	अश्वजित् १९५, नामक ब्राह्मण
अफनिट्ट ६९.	१९५
अतप्पा ६९	अस्सजि १९५, भन्ने बुद्ध श्रावक
अत्तादानवग्गो ७८	२०८, ले १९७
अतिरेक चीवर कथा ६.	आघातवग्गो ५३, ६६, ७७, ८६,
अन्धवनमा १४६.	८८
अनुरुद्ध २२, २३, ले २२, २३	आनन्द ६, ४९, ७३, ८८, ८९,
अनुरुद्ध महावितक्कसुत्तं मा २३	९०, १४५, लाई ६, १४,
अनुस्सतिवग्गो १६०, १६३	७३, ८९, ले ६, १४, ८८,
अनुमोदनवत्त कथा ११	८९, ९०, १६६.
अनोमदर्शी १८४, १८७, १८८,	आनन्देन सारिपुत्तस्स निक्खित्त
बुद्धकहाँ १९१, बुद्धज्ञान-	वत्थु १४
को २०८	आनिसंसवग्गो १४३, १४५.
अपण्णकवग्गो २४	आयाचनवग्गो १८
अविहा ६९	आयाचनसुत्तं १८.

[२२०]

बुद्धकालीन श्रावक चरित-४

इ, उ

इच्छासुत्तं ११७.

इन्द्रियवग्गो २७.

उदय प्रश्नमा २१

उदायी ६९, लाई ७२, ले ७०,

७१, २७

उपतिस्स जस्तैले २०४

उपतिस्स स्थविर २१४

उपतिस्ससुत्तं १६५.

उपवाण ४६, सुत्तं ४६

उपवान ७३, लाई ७३, ७४

ए, ओ

एकपुग्गलवग्गो १६.

एतदग्गवग्गो १७.

एतदग्गसुत्तं १७

ओक्काक कुलको १८९.

क

कपोतकन्दर भन्ने ठाउँमा २१४

कुसिनारवग्गो २२

कोट्टिकसुत्तं १३२.

कोलित ऋद्धिमा श्रेष्ठछन् १९८

खादर वनीय रेवत २१२.

खन्धसंयुत्तं १६८

खिद्दापदोसिका देवताहरू ३७

खिप्पनिसन्तिसुत्तं ८८

खिप्पनिसन्ति सुत्तवण्णना ८९

खीणासवबलसुत्तं १५५.

खुद्दकवत्थुक्खन्धकं १०

च, ज

चतुत्थसमाधिसुत्तं १६३.

चन्द्रभागा २०१

चीवरक्खन्धकं ६, ८

चूलवग्गो १७२

चेतना सुत्तं ३४, ७७

चोदनासुत्तावण्णणा ७९

जम्बुखादक परिव्राजकले १७०.

१७१

जम्बुखादकसंयुत्तं १७०

त, थ, द, ध,
ततियसमाधिसुत्तं १६०
तीहि सरणगमनेहि उपसम्पदा
कथा ३
तिरच्छिनविज्जा-लसुणखादनादि

१०

थेर अपदान अट्टकथा १
थेरगाथा १
थेरवग्गो १५५
दीर्घनखको कुरा २१३.
दीर्घनखलाई २१३.
दीघनखसुत्तं ३३.
दुक्करपञ्हासुत्तं १७०
दुत्तिय अनुहद्धसुत्तं २२
दुत्तिय आघात पटिविनयसुत्तं ५३
दुत्तिय उपनिससुत्तं १५८
दुत्तिय चक्कानुवत्तनसुत्तं ५१
दुत्तिय पटिसम्भिसुत्तं ९५
दुत्तिय वलसुत्तं १११
दुत्तिय बससुत्तं ६८
दुत्तिय सुत्तं १०९
देवदत्तावग्गो ९५

देवदत्तमाथि २१६
देवदूतवग्गो १९
धम्मपददृक्कथाहुरूमा १
धम्मसुत्तं १७२

न

नकुलपिता १६८, गृहपत्तिसँग १६८
नकुलपितुसुत्तं १६८
नावासुत्तं १७२
निब्बानसुत्तं ४९
निरोधसुत्तं ६८
निरोधसुत्तवण्णना ६८
निसभ १८७
निस्सग्गियकण्डं १४
निस्सयवग्गो १५८

प, भ, म

पञ्चत्ति निदानकथा १३
पटिपदावग्गो २९, ३२
पठमनिस्सग्गियमा ७
पण्डितवर्ग २

परिहानसुत्तं २७, १५१	राध १, स्थविरको २१३, स्थवि-
पञ्चपुच्छासुत्तं ६६	रको कथा २१३,
पात्तिमोक्खट्टपनखन्धकं ८३	ब्राह्मण २
पारायनको २१	रेवत स्थविरको कुरा २१२
भद्दकसुत्तं ९१	रेवतले ८, ९
भागिरथीगङ्गा १९०	ल, व
मनोपदोसिका देवताहरू ३७	लम्बक १७४
महाक्खन्धकं १	लम्पक १७४
महाकाण्डिक ४३, १३२, स्थविर-	लाल ६९
लाई ३१६, ले ४३, १३२,	वणिज्जसुत्तं २४
सुत्तं ४३	वत्तक्खन्धकं ११
महामौद्गल्यायन १०, ३२ लाई	वरुण भन्ने उग्रस्थाकले ८७
२९, ले ३२, संग २९,	विभङ्गपालि २९
सुत्तं २९	विभत्तिमुत्तं ४०
मूलकसुत्तं १४२	वृजियुत्रिक भिक्षुहरूको सन्दर्भमा
य, र	२१६
यमकवग्गो ११६, १२१	श, स, ह
राजगृहमा ३	शुद्धावास ब्रह्मलोक ६८
राजवग्गो ५१	शुद्धावास भूमि ६९
राधत्थेर १	सक्कच्चसुत्तं १००

सचित्तवग्गो १४८, १५१
 सञ्चेतनियवग्गो ३४, ४०, ४६,
 ४९
 सञ्चेतनिकवग्गो ४३
 सञ्जय नामक १९४
 सम्बोधिवग्गो १२६
 समिद्धि १३८, १४२, लाई १३८,
 सुत्त १३८
 सरभू २०१
 सरस्वती २०१
 साकच्छसुत्तं ६२
 साकेतमा हुनुहुन्छ ६
 साकेतमा हुनुहुन्थ्यो १४
 साकेतमा बस्नु भएको छ १४
 सारणीयवग्गो ९१
 सारिपुत्र ३, १४, १९, २४, २९,
 ३२, ४३, ४६, ४९, ७०,
 ७२, ८८ ९८, १००,
 १०१, १११, १३२, १३८,
 १४५, १५५, १६०, १६८,
 १९१, अग्र छन् १७, कहाँ

१५१, १६४, को प्रज्ञा-
 ज्ञानको प्रमाण १९०,
 को मनमा यस्तो परिवर्तित
 कर्ना उठ्यो १३, बाट सुनी
 १५२, लाई ८, १२, २२,
 २७, ३२, ४०, ४३, ४६,
 ५३, ६२, ६४, ६६, ६९,
 ७०, ७१, ७२, ८८, ९१,
 १११, ११६, १३२, १३८,
 १४८, १५१, १५८,
 १६४, १६५, १६६, १६८,
 लाई दिन चाहनुहुन्थ्यो ६,
 लाई पेट दुखिरहेको थियो
 १०, लाई दिन चाहन्छु
 ६, १४, लाई दिन चाहनु
 भएको थियो १४, लाई
 यस्तो भन्नुभयो १२, लाई
 यस्तो लाग्यो १००, १०१,
 लाई दूतको काम १०९,
 ११०, ले २, १६, २४,

[२२४]

बुद्धकालीन श्रावक चरित--४

२७, २६, ३७, ४०, ५२,	सारिपुत्र नामले १९०
५३, ६२, ६४, ६६, ६८,	सारिपुत्र भन्ने नाम १८९
७०, ७७, ८६, ८९, ९१,	सारिपुत्र महास्थविर३३
९५, ९७, ९८, १०२,	सारिपुत्रमौद्गल्यायन १८
११६, १२१, १२६, १३८,	सारिपुत्तसुत्तं १९, ३२, ६४, १४५,
१४३, १४७, १४८, १५१,	१४८
१५२, १५८, १६३, १५४	सारिपुत्र सङ्घस्थविर हुनुहुन्थ्यो
१६५, १६८, १९०, ले	१२
भन्नुभयो २७, ले सम्यक्	सारिपुत्र कहीले आउने छन् त ६
प्रकारले अनुप्रवर्तन गर्न	सारिपुत्र हुनुहुन्थ्यो २२
सक्य १६, संग १०, ४३,	सीलसुत्तं ८६
४६, ८८, १३२, १४५,	सीहनादवग्गो १३२, १३८
१५५, १६०, संग सम्मो-	सुगहित दुग्हितादि कथा ८
दन गर्नुभयो २२	सुदस्सा ६९
सारिपुत्तत्थेरस्सगाथा २१८	सुदस्सी ६९
सारिपुत्तत्थेर अपदानं १७४	सुरुचि नामक तपस्वीले १८६
	हिमवन्तसुत्तवर्णना ९८, ९९

शब्दावली

अ	अकुशल घर्महरू परिहानी हुन्छन्
अक्षपटी ८५	१२८, १२९
अकम्प्य हुन्छ २१४	अकुशल घर्महरू अभिवृद्धि हुन्छन्
अर्काको चित्त चिन्न कुशल हुन	१२७, १२९, १३०, १३१
सकदेन भने १४८	
अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्छ १२३	अक्रोधमा ८३
१२४, १२५	अक्रोधी भई १५३
अर्काको हित गर्न समर्थ हुन्न १२२	अग्रस्थान दिनेछन् १९१
१२३, १२४, १२५	अग्रस्थानमा राख्नुभयो २०९
अर्काको पनि हित गर्न समर्थ हुन्छ	अग्रश्रावक हुनेछन् १९०, १९१
१२२	अगौरव १०३, १०४, नै रहन्छ
अर्काको हित गर्न समर्थ १२३,	१०६, राख्ने त्यो
१२५	भिक्षु १०६
अङ्कुर १४४	अघिल्लो पदको कुरालाई ९०
अकुशल छुट्छ १००, १०१, १०२	अघिल्लो पदको कुरासुनी ९०

अचल भई प्रतिष्ठित छ २१४	अर्थ प्रतिसम्भ्रदा प्राप्त गरें ४०
अचिरस्थायी १३	अर्थ परीक्षण नर्न सक्ने १२२
अचि १४७	अर्थ पूर्वापर ९०
अष्टलोक धर्मद्वारा १५३	अर्थ बुझनको निमित्त १६४
अणुमात्र दोषमा पनि ७४	अर्थ बुक्रेर धर्म बुक्रेर १२१, १२२, १२३, १२४, १२५
अन्तर्गत १४१, छन् १४२	अर्थबोध गराउने १२२, बोसी
अस्तर्धान हुनुभयो १६६	बोल्ने १२३, १२४, बोसी
अति इच्छा १५४	बोल्ने हुन्छ १२२
अतिरिक्त चीवर ६, राख्न हुने	अर्थज्ञ छन् ५२
अनुमति दिन्छु ७	अर्थज्ञ हुन्छन् ५१
अतिरिक्त पात्र १४, राख्न हुन्न	अद्वेष चित्त लिई १४९
१४ राख्न हुन्छ १५	अधिक उत्साह १४९, १५०, १५३
अर्थकथामा १२१	अधिकरण ३६
अर्थकामना गरी ८१, ८३, चोदना	अधर्मपूर्वक चोदना ७९, गर्ने
गर्नु भएको छ ८२, भन्ने	भिक्षुलाई ८१
छु, ७७	अधोभागीय संयोजनहरू ३८, ३९
अर्थ कामनाले दोषारोपण गर्दा	अनर्थ कामना गरी ८१, ८३, होइन ८२
पनि ८१	अनर्थ कामनाले होइन ८१
अर्थ कामनागरी चोदना गरेको	अनगारिक भई ८४, ८५, प्रव्र-
छ ८२	जित हुन्छन् २३
अर्थकुशल ८९, हुनुहुन्छ ९०,	
हुन्छ ८९	

अनागामी ३८, ३९	अप्रमाद प्रति सगौरव १०३, १०६,
अनास्रवी भई बसेको छु २०९	१०७
अनित्यको दृष्टिद्वारा ११२	अप्रमाद भई सम्पादन गर २१७
अनित्यद्वारा १५६	अल्पवेदनीय कर्म १३४, १३५
अनुकूल उपस्थाक ५९	अल्पवेदनीय होस् १३४
अनुकूल उपस्थाक नपाएको जस्तै	अपरिपक्ववेदनीय कर्म १३४, १३५
६०	अपरिपक्ववेदनीय हास् १३३
अनुकूल औषधी पनि पाउँदैन ५९	अपरिमेय समयसम्म १९२
अनुकूल प्रतिकूल धर्महरूलाई ९७	अपरिशुद्ध ५४, ५५, कार्याक आच-
अनुकूल भोजन ५९	रण ५७, ५८, ५९, कार्याक
अनुस्थविरहरू १२	आचरण हुन्छ ५५, वाचिक
अनुमोदन १२, गर्ने अनुमति दिन्छु	आचरण ५६, ५७, ५८,
११. गर्दैनथे ११, पनि	५९
गर्दैनन् ११	अल्पाहारी १७९
अनुत्तर धर्मचक्रलाई १६	अल्पेच्छी १७९
अनुत्तर धम्मचक्रं १६	अम्ब १७५
अनुप्रवर्तन गर्दै १९१	अम्बा १७८
अनुप्रवर्तन गर्न सक्छन् ५२	अभिनिहार कुशल छ ९९
अनुशय २०	अभिवादन गरी १६८
अनुसन्धि पूर्वापर ९०	अभिज्ञात गरी ७५
अप्रमाद प्रति अगौरव १०५	अमायावी ८५
अप्रमादको सत्कार गरी १०१	अमित्रता ५७

अमृतदर्शी हुनुहुन्छ होला १९५	अबनतिशील पुरुष १५१, १५२
अमृतधातुमा मन राख्नु २३	अववाद देऊ ८५
अमृतमा अन्तर्गत छन् १४१, १४२	अविद्या अनुपपत्तित छ ३६
अमैत्री चित्तले ७८, ८०, ८३	अविद्या अनुशय २०
चोदना गर्नु भयो ८१,	अविद्याकै निरवशेष विराग ३६
होइन ८१, ८२, ८३	अविद्यालाई चक्रनाचूरपारी २१
अरहत्व ६८, प्राप्त गर्न नसकेमा	अधिप्रतिसारको कारणहरू देखाइ
७०, ७१	दिनुपर्छ ८२, ८३
अरूपस्कन्ध १३८	अविक्षिप्त चित्त लिई १४९
असखी ८४, २११, पन ९५, २१६,	अवेदनीय कर्म १३५, हो १३४
पनलाई १५३	अवेदनीय होस् १३४
अस्वाभको कारणले शोक गर्छ ११७,	अशठी ८५
११८	अश्रद्धापूर्वक ८४, घरछाडी ८४
अस्वाभको कारणले शोक गर्दैन ११९	अश्रद्धालु ८४
अस्वाभी ११७, ११८, ११९	अज्ञांकी ११९
असोभ युक्त चित्त लिई १४९,	असत्यले ८३, होइन ८१, ८२
१५०, १५३	असत्यपूर्वक चोदना गर्न नसकोस्
असोभी ८४	८१
अवबोध गर्नको निम्ति १३६	असम्प्रज्ञानी ८४
अवबोध नगरेकोलाई १३६	असभ्य स्वभावबाट रोक्नेलाई
अवबोध गरेको हुन्न १३६, १३७	२१३

असमाहित चित्त लिई १४९

असद्वर्षवाट उठाई ८५

असीकोटी धन १८९

असंस्कृत धातु १९२, को खोज गर्दै
१९३

असंक्लिष्ट युक्त चित्त लिई १४९

अहङ्कारममङ्कार २०, २१

अहंकारी ८४

अहंकार नगर्नुटोम् १४२

अहंकार मानादिनाई त्यागी २०६

अहङ्कार १६७

अक्षर पूर्वापर ९०

आ

आउने ३९

आकाशचारी १८२, तपस्वीहरू
१८१

आकिञ्चन्यायतन प्रार्थना गरी
१८०

आक्रोश गर्नभयो ७२

आगामी ३८, ३९

आगो खाडल १५६ खाडल

आगोको दृष्टिद्वारा ११२

आगो बल्दा १४७

आगो निभाउनको निमित्त १५०,
१५४

आगो लाग्यो भने १५०, १५४

आघात ५४, ५५, पनि हटाउन

सक्नुपर्छ ५४ ५५, ६१

हरू ५३, लाई ५७, लाई

कमरी हटाउने ५८, ५९

लाई हटाउने ६०, हर्लुलाई

हटाउने उपाय ६१, लाई

हटाउन सक्नुपर्छ ५६, ५७,

५८ ६०

आचरण ५४

आचार्य हनुहन्छ २०८

आठ गुणयुक्त भिक्षुलाई १७९

आठ प्रकारका पुरुषहरू ११६.

आदिकल्याण ७५.

आधिपत्य १४१, के हुन्छ १४०,
हुन्छ १४०

आफ्नै चित्त चिन्न कुशल हुनेछु
१४८

आपने चित्त जान्नमा कुशल हुनेछ १५२	आयतन ३६.
आफ्नो पनि अर्काको पनि १२२	आयाचना गर्ने हो भने १८
आपनो हित गर्न समर्थ हुन्छ १२३, १२४, १२५,	आरम्भण १३८, द्वारा १३८
आफ्नो हित गर्न समर्थ हुन्छ १२३, १२४, १२५.	आलस्य निद्रा रहित १४९
आफूमा नभएका गुणहरू देखाउने २११	आश्रमको समीपमा १७८
आमलक १७८	आस्रवहरू क्षय भए १५५, १५६, १५७
आत्मवाद उपादान २२	आस्रवहरू क्षय गरी ७५
आत्मभाव ३७, छ ३६, मा ३८, मा आउने हुन्छ ३९, मा आउने छन् ३८, मा न आउने हुन्छन् ३८, ३९, मा न आउने हुन्छ ३९	आस्रवहरू क्षय गर्नको निमित्त १५०
आत्मसञ्चेतना ३६, ३८, पनि परसंचेतना पनि ३८, को कारणले ३८	आस्रवहरूबाट निर्निप्त भएको हुन्छ १५६.
आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग ११४, लाई १५०	आस्रवहरूबाट विमुक्त भयो ३२.
आर्य मौनमा बसेका थिए २१४	इ इच्छा १५४, उत्पन्न हुन्छ १९८, १२०, गरी बिहार गर्ने १९९, गरे बमोजि हुन्छ २४, गरेको भन्दा पनि बढता हुन्छ २५
	इन्द्रिय असंयमी ८४
	इन्द्रियहरू पनि प्रफुल्लित छन् १६८

इन्द्रलाई जस्तै पूजा गर्नुपर्छ १७२

ए, ऐ, ओ.

ईर्ष्यालु १७३.

उ, ऋ.

एकत्रित हुन्छ १४१

एकप्रचित्त हुने ८४, ८५.

उचित समयमा भन्नेछु ७७.

एकान्त ध्यानमा बसिरहुँदा १००,

उन्नतिशील पुरुष १५१, १५२.

१६५

उपकार म सम्झिन्छु ३

एकान्तबासमा मन नलगाउने ८८

उपधि १६१

एतदत्थाय सिक्खापद पञ्चत्ति १३

उपसम्पदा प्रदान गर्छ ४

एकलै छाडेर १२

उपसम्पदा प्रदान गरियोस् ४

ऐनामा १४८

उपसम्पदा पनि गर ३

औषधीहरू नपाएको जस्तै ६०

उपसम्पदा दिने अनुमति दिन्छु ३.

क

उपसम्पदा भइसकेपछि ४०, ४१

कछुवाहरू १७५

उपसम्पदापेक्षी छ ५.

कठोर छ १७०, १७१

उपादान रहित ३१, भई २२, २३

कठोर वचनले ८०, ८३, होइन

उपाध्यायद्वारा ४

८१, ८२

उपायास १६६

कदम्ब १७५

उत्साह १४९, १५०, १५३, १५४

कदली १७६

युक्त चित्त लिई १४९.

स्कन्ध १२१

ऋद्धिपादलाई १५७

कपटी ८४, ८५

ऋषिभेषमा प्रब्रजित भएँ १९२

कपडा १४९, १५४

कपाल फुलदेमा ७६	कायसञ्चेतनाको हेतुद्वारा ३४
कबलीकार आहार भक्ष ६९, ७०, ७१, ७२ देवताहरू ६८	कायिक आचरण ५३, ५४, ५५
कर्मरत ९२, ९३	कारणाकारणहरूमा प्रज्ञा २७
कर्माराम ९२, ९३, मा अनुयुक्त हुन्छ ९२, ९३	कालज्ञ छन् ५२
कमसल असल धर्महरूलाई ९७	कालज्ञ हुन्छन् ५१
कल्याणकारी ७५	किन्नर १७८
कल्याणभाषी ७५	कुकुत्थक १७७
कल्याण स्वभावको २१६	कुम्भील १७५, १७७
कसको सत्कार गर्दा १०२	कुराकानी गरी बस्नुमा ९२
कहिले सम्ममा ८८	कुलपुत्रहरू ८४, ८५
कामराग अनुशय २०	कुलीरक १७७
काम उपादान २२	कुशल बढ्छ १००, १०१, १०२
कामच्छेद २१६	कुशल धर्म १५४, पाउँछ १५४,
कामावचर देवताहरू ६८	लाभ गर्नको निमित्त
कामविषयहरूलाई १५६	१५३, १५४, प्राप्तिको
कामसंज्ञा २१	निमित्त १५४, हरू १५४,
काय ४३	हरूमा १५३, हरूबाट
कायसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ ३४, ३५	परिहानी हुने छैन २८, हरूबाट परिहानी हुनेछु २७, २८, हरूलाई राम्ररी ग्रहण गर्न सक्ने ८८, हरू

अभिवृद्धि हुन्छन् १२८, १२९, हरू परिहानी हुन्छन् १२७, १२९, १३०, १३१	ख	खरपन पठाइ १८० खरानी घस्ने जटाधारी १८२ खिप्पाभिञ्जा ३० खुट्टाले कुल्ची ५५ खुर जत्रै खाल्टोमा ५८ खोजेको १६१
कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू चाँडै बुझ्न सक्ने १२१, १२२, १२३		
कृतज्ञ कृतवेदी ३		
के कठोर छ १७०, १७१	ग	
कोकिल १७७		
क्रोधयुक्त चित्त लिई १४९		गर्न समर्थ हुन्छ १२४, १२५. गर्नुपर्ने गरिसकेँ २३
कोमल वचनले ८०, ८१, ८३, चोदना गरेको छ ८२, चोदना गर्न भएको छ ८२, भन्ने छु ७७		गफ् गर्नुमा मन लगाउने ९२ ग्रहण गर्ने ९० ग्रहण गरेकोलाई पनि न बिसर्ने ८८
कोशिस १४९, १५०, १५३, गछ ११७, नगर्दा पनि ११८		गाइले लिए जस्तै गरी ५८ गाउँ २१२
कोविलार १७६		ग्राम निगमलाई पनि दुइ प्रकारले बुझनु पर्छ १३०
क्रौञ्च १७७		गुरुमाथि अप्रमादी भई १७२

गृहस्थीहरूको अनेक कामकाजमा	चक्रवर्ती राजाका जेठा छोरासँग
९२	५१
गृही स्वभावको सम्बन्ध जोरी	चक्रवाक १७७
९२	चञ्चल नहुने २१६
गृहस्थीहरूसँग ९२	चञ्चलपन हो २३
गोधुक १७६.	चतुर्युध्यानको प्रभावद्वारा ६९
गोपद ५८	चतुर्वर्ण २०१, जातका २०१
गोपदे उदकं ५८	चम्पक १७५
गौरवनीय ७४, ७५, ७६.	चपल ८४
गंगा २०१, को बालुवा १९०	चरण सम्पन्न हुनेले ४८
घ	चरणले ४७, मात्र ४८
घमण्डी ८४	चक्षु ४३, मान हुन् ८५
घ्राण ४३	चाँडै बुझ्न सक्ने ८८
घाममा तात्तिको ५७, ५८, ६०	चाँडै बुझ्ने ९०
घाममा परेको ५७	च्यात्तिको कपडा ५६
घाममा परेको पुरुष ५८	च्यात्तिको भागलाई ५६.
घाममा परी थाकेको ५८	चार आत्मभाव ३६
घुँडा ५८	चार ऋद्धिपाद ११३
च	चार कारणहरूले युक्त हुने भिक्षु
चक्र ५१	१२३

चार गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु

१२२

चार प्रतिपदहरू ३१, ३२

चार वा पाँच गाँस २१०

चार सतिपट्टान ११३, हरू ११३,

लाई १५७

चित्तको निष्क्रीयता ९५

चित्तको लीनता ९५

चित्तको वशमा सारिपुत्र बस्दैन

९८, ९९

चित्त चिन्ममा कुशल १४८

चित्त जान्नमा कुशल हुन्छ १५३

चित्तले स्पर्श गरेको १५२

चित्तलाई वशमा राख्छ ९८, ९९

चित्तविमुक्ति २०, २१, ७५

चित्तविक्षेप २३

चित्तुवा १७७

चिरस्थायी रहेको थियो १३

चीवरको टुप्पो २१४

चीवर पठाउँछ ९

चीवर पठाउनु भयो ८

चीवर पठाएको धिएँ ९

चीवरलाई पनि दुइ प्रकारले बुझ्नु

पछ १२९

चेतना १६१

चेतनाहरूमा ३६

चोदक ७७, ७८

चोदना पाउने ८३

चोदना गरेको छ ८०

चोदना गर्नुभयो ८१

चोदना गर्छन् भने ८३

चोदकेन उपट्टापेतब्बधम्मा ७७

छ, ज, झ

छ गुणले युक्त हुने भिक्षु १२१

छली ८४, ८५

छाडेर जानुपर्छ १२७, १२८

छाडेर जानु हुन्छ १२८

छाला १४४, खुम्चिदेमा ७६

छेदगामिनी हुन्छ २४, २५

जङ्गल २१२

जनपद प्रदेशलाई पनि दुइ प्रकारले

बुद्धनुपछं १३१

त, ब

अम्बू १७८

जाग्रतया मन नलगाउने ८४

जानको निमित्त १३६

ज्वाला १४७, निरुद्ध हुन्छ १४७

बिह्व ४३

जीविकार्थी ८४

जुन दिशामा वहाँ बस्नुहुन्छ २०८

रुगाडा ३६

ज्याउहरू ५७, पन्छाई ५७, ले

छोपीएको ५७

कूत्रो कपडा ५५

अ, ट, उ, ढ

बन्ति चतुश्चकम्म उपसम्पदा १

टाढाबाट भए पनि १५१, १६४

डाड भात ३

डुंगामा १७३

ढल्केको हुन्छ १५६

तर्कना उठ्यो १६५

तथागतद्वारा प्रवर्तित ५२

तपस्वीहरूको बीचमा १८२

त्रिशरणगमनद्वारा उपसम्पदा दिने

३

तीन गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु १२३,

१२४

तीव्र इच्छा १४९, १५०, १५३,

१५४

तुलादण्ड १८

तृष्णालाई छेदन गर्नु २१

तृष्णाक्षय १६२

तेजलःई १६३

स्थितिभागीय संज्ञा ५०

द, ध

दन्धाभिञ्जा २९

दशदिनसम्म ७, अतिरिक्त पात्र

१५

दशप्रकारका वल हुन् १५७

दशप्रकारका बल हुन्छन् १५५

१५८, १५९

दाग देख्दा १४९

दूतको काम १०९, गराउनु योग्य

दाग नदेखेमा १५३

छ १०९

दाँत कर्दमा ७६

दृष्टि अनुशय २०

दिसा लाग्दा लाग्द १२

दृष्टि उपादान २२

दुइ गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु १२४,

दृष्टधर्मवेदनीय १३२, कर्म १३५.

१२५

होस् १३३

दुइ प्रकारले बुझ्नुपर्छ १२६

देखेको सुनेको १६१, १६३

१२७

देख्नको निम्ति १३६

दुःख दोर्मनस्य १६७

द्वेषको कमी २८

दुःख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान २९,

द्वेषभावलाई हटाई

३०, ३१, ३२, ३३

द्वेष युक्त चित्तलाई १४९

दुःखवेदनीय कर्म १३५. हो १३३

द्वेष रहित चित्त लाई १५३

दुःखवेदनीय होम् १३३

द्वेष विपुलता २७

दुःखवेदना १४०, लाई शल्य भनी

दोषारोपक ७७ ७८

हेर्छ २११

दोषारोपण ७७, ७८, ७९, गर्न

दुग्महितं ९

चाहनेले ७७, ७८ गर्न सकि-

न्छ ७९, गर्ने ८०, गर्दा ७८,

दुग्मा १, २

८१

दुर्वर्ण १, २

दोष देखाउन चाहनेले ७८

दुःखील ८६, हुनेको मन १४३,

दोष देखाइ दिनेलाई २१२

दौर्मनस्य १९६

धर्मकुशल ८९, हुनुहुन्छ ९०, हुन्छ

८९

धर्मको सत्कार गरी १००

धर्मचक्रलाई ५२, अनुप्रवर्तन गर्न
सक्ने २१७.

धर्म प्रति अगौरव १०६, १०७,

धर्मप्रतिसम्मिदा प्राप्त गरे ४१

धर्मपूर्वक चोदना गर्ने भिक्षुलाई

८२, ८३

धर्मपूर्वक चोदना पाउने भिक्षुलाई

८२

धर्मपूर्वक चोदना पाउने ८२

धर्म पूर्वापर ९०

धर्मलाई जान्नसक्ने पनि होलान्

१९

धर्मलाई राम्ररी न बुझ्नेले १७३

धर्म बुझ्ने १७३

धर्मविनयमा १७०

धर्मविनयमा १७०

धर्मसेनापति भएको मैले २०५

धर्मज्ञ छन् ५२

धर्मज्ञ हुन्छन् ५१

धर्महरू परिहानी हुन्छन् १२८

धर्मानुकूल आचरण गरेमा १७३

धर्मानुकूलआचरण नै गछ १२३,

१२४

धर्मानुकूल आचरण पनि गछ

१२१, १२२, १२३,

१२४, १२५.

धर्मविबोध गरी १७३

धर्मविबोध हुन्छ १७२

धातु १२१

धातुको प्रत्ययद्वारा १३९

धातुहरूमा १३९, १४१

ध्यानबाट उठी १०१

ध्यानादि गर्ने गुणलाई ५८

धारण गरेका कुराहरूको अर्थ परी-

क्षण गर्न सक्ने १२१,

१२३.

धुलो १४९, १५३.

धेरै पनि ग्रहण गर्न सक्ने ८८

न	निदाइ रहनुमा अभिरत हुने ९२
न आउने ३८, ३९	निदोषयुक्त १२४
न जानेको धर्म पनि जान्दैन १५२	निदोष शब्दद्वारा ७५
नङ्गरू बढाई १८१	निघ्री देखाइदिने कं २१२
नदी १७५, थियो १७४	निष्प्रपञ्चको बाटोमा लाग्छ २१२
न कुशलाकुशल धर्मका कुराहरू	निष्प्रपञ्च भएको बाटो लाग्छ ९४
चाँडै बुझ्न सक्ने १२४,	निष्प्रपञ्चलाई प्रपञ्च गर्छ ४५
१२५.	निरालस्ययुक्त चित्त लिई १४९
न ज्यातिएको भाग ५६.	निरालसी ८४
न बिसंने हुन सक्छ ९०	निरुक्ति कुशल ८९, हुन्छ ८९.
नवविध मान २०	हुनुहुन्छ ९०
न सुख नदुःख वेदना १४०	निरुक्ति प्रतिस्मिभदा प्राप्त गरे ४१
न सुनेको धर्म सुन्दैन १५२.	निरुत्साह युक्त चित्त लिई १४९
न सुनेको धर्म पनि सुन्छ १५२	निरोध भएको १६२
नाम १३८, रूप १३८	निर्वाण हो १६२, १६४
नामरूपको आरम्भणद्वारा १४१	निर्वाण सुख ६९
नामात्व १३९, १४१	निर्वेद वैराग्य हुनेको ८७,
निद्रारत ९२, ९३,	निर्वेद वैराग्य नहुनेको ८७, १४४
निद्राराम ९२, ९३ मा अनुयुक्त	निर्वेद वैराग्यको हेतु उपनिश्रय ८७
९२, मा अनुयुक्त हुन्छ ९३	निर्वेद वैराग्यबाट पराङ्मुख १४४,
	हुनेको ८६, ८७

निर्वेदभागीय संज्ञा ५०	पछि लाग्नुपर्छ १२८
निःसन्देह चित्त लिई १४९	पछि लाग्नु हुन्न १२७, १२८
निस्सगिय पाचित्तिय लाग्नेछ १५	पछि लाग्नुपर्छ छाड्नु हुन्न १२८
नैष्कर्म्याभिरत ११२	पछिल्लो पदको कुरालाई ९०
नैवसंज्ञानासंज्ञायतन ३८, देवताहरू	पछिल्लो पदको कुरा सुनी ९०
३७, पुग्ने देवताहरूका	पतनोन्मुख हुने ८४
साथमा ३९९, ध्यान लाभी	पद पूर्वापर ९०
हुन्छ ३९	स्पर्श प्रत्ययद्वारा १३९
नौ दश दिनमा आउनु हुनेछ ७	स्पर्शद्वारा मात्र वेदना ५३९
नौ वा दश दिन पछि आउनु हुनेछ	स्पर्शायतन ४३
१४	स्पर्शयतनहरूको गति ४५
	स्पर्शयतनहरूको निरवशेष विराग
	४३, ४४, ४५
प	
पञ्चबललाई १५७	पर्यवसान कल्याण ७५
पश्चात्ताप गर्नुपर्छ ८१	पर अभिप्राय २५, हुन्छ २५
पश्चात्ताप गर्न सक्नुपर्छ ८१	परचित्त जान्नामा कुशल १५२
पश्चात्ताप गर्नुपर्ने कारण छैन ८२,	परलोकलाई परलोक भन्ने संज्ञा
८३	१४६, १४७
पञ्चेन्द्रियलाई १५७	परमञ्चेतना ३६,को कारणले ३८,
पछि पछि लागे १९५	बहन गर्छ ३८

पराङ्मुख बह् १४३, १५९	पाउनको निमित्त ११७, ११८
परिदेव १६७	पाउनको निमित्त उठ्छ ११९
परिनिर्वाण हुनेछु २१८	पाउनको निमित्त उठ्दैन १२०
परिपक्ववेदनीय कर्म १३३, १३५	पाउने इच्छा उत्पन्न हुन्छ ११७,
परिपक्ववेदनीय होस् १३४	११९
परिपत्ति १७२	पाँच इन्द्रियहरू ११४
परिवितर्कना उठयो १००	पाँच गुणहरूमा राखी ७७
परिशुद्ध ५५, १४८, कायिक	पाँच गुणहरूले युक्त हुने भिक्षु
आचरण ६०, ६१,	६२, १२२
कायिक आचरण	पाँच कारणले युक्त ६४
हुन्छ ५७, देखिन्छ १६८	पाँचशय जन्मसम्म ११२
वाचिक आचरण ६०,	पात १४४, १५९
६१, वाचिक आचरण	पात पतिङ्गर ५७
हुन्छ ५५, ब्रह्मचर्य	पातहरू रहित ह्छ ८६.
७५	पानीको प्यास ५८
परिषदज्ञ छन् ५२	पानीको लिखाँ लालको ६१
परिहानी हो २७	पानीको भाँडामा १४८
परेवा १७७	पानी प्युन आउँछ ५७
श्वंतमा १७४	पानी हुन्छ ५८
पवारेलि २५.	पानी पिई ५७
पहाड २१२	पानीलाई पानी भन्ने संज्ञा

१६०, १६३, १६४, तल्लिङ्ग	प्रतिष अनुशय २०
१४५:	प्रतिपदमा ३०, ३१
वापक अकुशल धर्महरूलाई	प्रतिपदहरू २९, ३३ छन् ३०
१४९, १५०	प्रतिभाण प्रतिसम्भिदा प्राप्त गरे ४१
पालिका कुराहरूलाई १२१	प्रत्ययद्वारा १४१
सांस्कृतिक भिक्षु ५५; लाई ५६,	प्रत्यवेक्षणा गर्दा १५३
ले ५५	प्रत्यवेक्षणा गर्नु १४९, १५३
पुरुषहरू १२०	प्रतिवेध धर्मलाई १७३
पूग १२	प्रतिसम्भिदा ४०, ९५ लाई ९५,
पूजागरी प्रसन्न हुने १७२	लाई स्वयं ज्ञातगरी ९७
पूर्वकर्मलाई संस्मरण गर्नुभई २०९	प्रदक्षिणा गरी १६८
पूर्वापर ९०, कुशल ८९, ९० कुश-	प्रदक्षिणा ग्राही हुन्छन् ८४
ल हुन्छ ८९, कुशल	प्रदक्षिणा ग्राही हुन्नन् ८४
पनि हुनुहुन्छ ९०	प्रश्न सोध्छ ६७
पेट दुखा १७	प्रश्नको उत्तर १७
पोखरी ६०, छ ५७, कै ६१, मा	प्रश्न सोध्ने ६६
५७, मा ओल्ही ६१	प्रश्न सोध्नेता पनि ६७
	प्रपञ्चको उपशम हो ४५
	प्रपञ्चको निरोध हो ४६
	प्रपञ्चरत १२, १३
प्रत्याक्रोश गर्नुभयो ७०	

प्रपञ्चमा अनुयुक्त भई ९३
 प्रपञ्चाराम ९२, ९३ मा अनुयुक्त
 हुन्छ ९२, मा अनुयुक्त हुन
 ९३
 प्रपञ्चलाई त्यागी ९४
 प्रपञ्चलाई छाडी २१२
 प्रमाणकर हुन् १८
 प्रमाणले बोल्ने २१६
 प्रमादी नहुने १२०
 प्रमादी पनि हुन ११९, १३०
 प्रभास गर्नुपर्छ १५०
 प्रव्रजित भएका हुन् ८५
 प्रविविक्त ११६, विहारी ११६,
 ११७, ११८, ११९, १२०
 प्रशब्धि १४३, बाट पराङ्मुख १४३
 बाट पराङ्मुख भई १५८,
 नहुनेको १५८
 प्रसन्नता ५४, उत्पन्न हुने हो ६१,
 पनि उत्पन्न हुन्छ ६०,
 पनि उत्पन्न हुन ५९
 प्रज्ञा १४०, १४१, को विषयमा

म अग्र छु २०५
 प्रज्ञापारमी प्राप्त २१७
 प्रज्ञावान हुन् ८४, ८५
 प्रज्ञाविमुक्ति २०, मा २११ लाई ७५
 प्रज्ञा सम्पन्न ६८, ७०, ७१, ७३,
 हुन्छ ६३, ६५
 प्रज्ञासम्पदा कथाहरू ६३, ६५
 प्रज्ञीत्तर हुन्छ १४०, १४१
 प्राग्भार भएको हुन्छ १५६
 प्रातिभोक्ष शीलद्वारा ७४
 प्रार्थनागरे बमोजिम प्रदान गर्दैन
 २५
 प्रामोद्यको लागि हुन्छ १५३
 प्रामोद्यको हेतु हुन १४३, १५८
 प्रामोद्य नहुनेको १५८
 प्रामोद्यबाट पराङ्मुख १४३, १५८,
 भई १५८
 प्रियकर ७४, ७५, ७६
 प्रियवचन युक्त १२२, १२३, १२४
 प्रीतिको हेतु हुन १५८
 प्रीतिबाट पराङ्मुख १४३, भई १५८

प्रीति नहुनेको १५८

पृथक्जन पनि ४८

पृथ्वी भग्ने संज्ञा नलिई बस्छ १६१,

१६४

पृथ्वी भग्ने संज्ञा नलिई बस्न सकोस्

१६३

पृथ्वीलाई पृथ्वी भग्ने संज्ञा १४६,

१६०, १६२

पृथ्वीलाई पृथ्वी भग्ने संज्ञा नलिई

१६१

पृथ्वीलाई पृथ्वी भग्ने संज्ञा नलिई

बस्न सकोस् १४५

फ, ब,

फलसमापत्ति ११२, तिरे ढल्केको

हुन्छ ११२

फलाता नामक ४, ५, लाई ४, ५

फूल १७५, हरू १७५

बधिरहेको नदीमा १७३

फगज्जन कुण्डल हुन्छ ८५

बल ११२, छन् १५५, हो १५६,

मा आई ११३, ११४,

११५, हरू ११५, ले युक्त

भई १५५

बहुवेदनीय कर्म १३४, १३५

बहुवेदनीय होस् १३४

बहुजन सुख १६६

बहुजन हित १६६

बहुश्रुत १७१, २१२, ले १७३,

हुन्छ ७५, हुनुहुन्छ ८९

बाघ १७७

बाँदर १७८, हरू १७८

व्यापाद २१६

व्यापार गर्दा २५, पनि २४, २६

व्यापार गर्छता पनि २५

बालुवाको प्रमाण १९०

बाहिरियाहरूमा कतै शुद्धि छैन

१९२

बीचको कुरा सुनी ९०

बुझ्न सक्ने हुन्छ १२१

बुद्धने पनि ११०, हुन्छ १०९
 बुद्ध उत्पन्न हुनु भएको छ १९६
 बुद्धपूजाको फलले १८८
 बुद्धशासनको काम पूरा गरेको छु
 २०९

बोका १५९

ब

ब्रह्मचर्य १३, वास १३२, १३३
 १३४, १३५, १३६, १३७
 वास पूरा भयो २३,
 वास पूरा गरी २३

ब्रह्मबन्धु १९४

ब्रह्मलोकमा गएँ १९२

ब्राह्मणको उपकारलाई ३

ब्राह्मणलाई प्रव्रजित गराऊ ३

ब, भ

भगवान्‌ले यस्तो भन्नुभयो १९

भक्तगो ११

भद्रक मरण हुन्छ ९३

भद्रक मरण हुन ९१, ९२

भवनारोघ निर्वाण १४७

भवराग अनुशय २०

भ्रान्त चित्त हुने हुन् ८४

भार विसाइसकेको छु २१७

भोलु १७७

भाषिता गरेको हुन्छ १५७

भावित र सुभावित ११३, ११४

भाषणारत ९२, ९३

भाषणाराम ९२, ९३, मा अनुयुक्त

९२, मा अनुयुक्त हुन् ९३

भिक्षाटन् गरिरहनु भएका १९५

भिक्षुको सङ्घ प्रति सगौरव १०३

भिक्षुहरूको निम्ति ७४

भोजन गर्ने ठाउँमा ११, १२

भोजनमा मात्राज्ञान नहुने ८४

भोजनलाई पनि दुईप्रकारले बुझ्नु

पर्छ १२९

भकर १७७

भक्त कल्याण ७५

मनपर्वे ७४, ७५, ७६	मानानुशय २०, २१, १६७
मनः संस्कार अभिसंस्करण गच्छे ३५	मित्रता ५६, ५७
मनः सञ्चेतनाको हेतुद्वारा ३४	मुख प्रसन्न छ १६८
मनले विचार गरेको १६१	मुखवर्ण निमल १६८
मनोमय काय ६८, ७२, मा ६९, ७१, मा-उत्पन्न भई ६८, ७०, ७२, ७३	मूर्ख १७३
म प्रज्ञामा पारङ्गत छु १९८	स्मृति आधिपत्य हुन्छ १४१
ममङ्कार १६७	स्मृतिवान् ८४, भई २१०
मयूर १७७	स्मृति रहित ८४
महास्थविरले ४१	स्मृति र सम्प्रजन्यता १४९, १५३
महाभागरमा मिल्छ १९०	राख्छ १५०
मही २०१	मेधावी २१२
मार्ग देखाउने १२२, १२३, हुन्न १२३	मेरो चित्तमा १६५, १६६
माछाहरू १७७	मेरो चित्त लीन छ ९६
मात्राज्ञान हुन्छन् ५१	मैत्री ५६, ५७, चित्तले ७७, ७८, ८०, ८३, चित्तले होइन ८१, चित्तले चोदना गरेको छ ८२, चित्तले चोदना गर्नु भएकोछ ८३, चित्तले दोषारोपण गर्दा पनि ८१, चित्त राख्नु गाह्रो पर्छ ५९, पूर्ण व्यवहार प्रति
मान २०, अनुशय २०, राख्ने छैन ७६, हो २३	

१०४, १०६, १०७, १०८,	यमुना २०१
पूर्ण व्यवहारको सत्कार-	यसरी उपसम्पदा गर्नु पछि ३
गरी १०१, बढाउने पुरुष-	यसै जीवनमा ६८
५८, ६०, ६१, पूर्ण व्यव-	यसै जन्ममा परिनिर्वाण हुन्नन्
हार १०४, १०५, भावना	४९, ५०
बढाउने ५६, विहारी पुरुष	युवकले १४८, १५३
५६, ५७, ५८, विहारीले	युवती १४८, १५३
५६	यो दुःख हो १३६
मोती जस्तो बालुवा १७४	यो दुःख निरोध हो १३६
मोहविपुलता २७	यो दुःख निरोधको मार्ग हो १३६
य, र	यो दुःख समुदय हो १३६
यथाभिप्राय हुन्छ २४, २५	योगक्षेम भएको अनुत्तर निर्वाण
यथाभिप्राय इच्छा गरे बमोजिम	९४
हुन्न २५	योगक्षेम भएको निर्वाणबाट दूर
यथार्थ आचरण गर्ने २१०	रहन्छ ९३
यथार्थ ज्ञानदर्शन नहुनेको ८६	यो लोकलाई यो लोक भन्ने संज्ञा
यथार्थ ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुनेको ८७	१४६, १४७
यथार्थ ज्ञानदर्शनको हेतु उपनिश्रय	रमणीय हो २१२
८७	रमणीय जङ्गलमा २१२
यथार्थ ज्ञानदर्शनबाट पराङ्मुख	रविहंस १७७
१४३, हुनेको ८६	रागको कमी २८

राग विपुलता २७	लाभ हुन्छ ११८, ११९, १२०
रात्ररी मनमा राख् १५२, १६४	लाभ हुन्छ ११७, ११८
रात्ररी ग्रहण गर्ने ९०	लाभद्वारा मत्तहुन्छ ११७, ११८
रात्ररी भाविता गरेको हुन्छ १५७	लाभद्वारा मत्त हुन्छ ११९, १२०
रुखको अङ्कुर १५९	लाभी भएर मत्त प्रमत्त ११७
रुन्छ ११७, ११८	लाभी भएर मत्त नहुने ११९
रूपस्कन्ध १३८	लोकवासीका निम्ति अनुकम्पा हुने
रूप १३८	थियो १६६
रूपावचर भूमि ६९	लोभयुक्त चित्तलिई १४९
रूपावचर लोक ६९	लोभी ८४
रुक्ष १, २	व्यञ्जन कुशल ८९, हुनुहुन्छ ९०
रोगीको निमित्त औषधि २०३	वचीसंस्कार अभिसंस्करण गर्छ ३५
रौको टुप्पो २१४	वचीसंस्कारको हेतुद्वारा ३४
	व्याधिग्रस्य ५९
स, व	वाचिक आचरण ५४, ५५
लसुन खाने अनुमति दिन्छु १०	वायुलाई १६३, वायु भन्ने संज्ञा
लसुनले मलाई निको हुन्थ्यो १०	१६०
लाभको निमित्त इच्छा गरी विहार	विचार गरेको १६३
गर्ने ११७, ११८, ११९,	विचिकित्सा अनुशय २०
१२०	वितर्कना अन्त हुन्छ ९७
लाभको निमित्त न उठ्ने ११९ १२०	वितर्कना उत्पन्न हुन्छ ९७
लाभको निमित्त उठ्ने ११९	
१२०	

वितर्कना उपस्थित रहान् ९७

वितर्कनाहरू १३८

विस्तारपूर्वक धर्मदेशना गरेता पनि
१९

विदशनादि ध्यान ५८

विदशना ध्यान ११७, गरी ११८,
११९

विद्याले ४६, ४७, मात्र ४८

विद्यमचरण ४७, ले ४७, बाहेकले ४७
बाहेकले मात्र ४८

विप्यटिसार ८०

विप्रतिसार ८०, को कारणहरू ८१
हुनु पर्ने कारणहरू ८२

विपरिणाम-अन्यथा भाव १६६, को
कारणले १६६

विषयनाद्वारा विशेष प्रज्ञा लाभ
गरेको छु १५३

विमुक्ति हो १४१, १४९

विमुक्तिहरू १४१

विभुक्ति सम्पन्न ६५

विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ ६३

विमुक्ति सम्रदा कथाहरूमा ६३, ६५

विमुक्ति ज्ञानदर्शन सम्पदा कथाहरू
६३

विमुक्ति ज्ञानदर्शन सम्पन्न ६५, हुन्छ
६३

विमुक्ति ज्ञानदर्शनको हेतु उपनिषद्
८६

विमुक्ति ज्ञानदर्शनको हेतु हुन्छ १४४
विराग भएको १६२

विवर ५४, ५५, ५८, ६०, ६१

विवेक ११२

विवेकतिरि १५६, ओइरिएको
११२ ओइरिएको हुन्छ ११२

विवेकतिरि डल्केको हुन्छ १५६

विवेकतिरि डल्किएको ११२

विश्वासदायी १२२, १२३, १२४

विशुद्ध दिव्यचक्षुद्वारा २२, २३

विशेष भागीय संज्ञा ५०

विष निकालेको सर्प जस्तै २०६

विहार गठं ९१, ९३, ९५

विहार गर्दा ९२

विक्षिप्त चित्त ९६, छ ९६, लाई
९६, १४९

वीर्यवान् ८४

वीर्यं रहित ८४	शास्ताको सत्कार गरी १००, १०२
वीर्यहीन २।१	शास्तानाई मँले चिनेको छु २।७
वृक्षहरू १७६	शास्ता प्रति १०५, अगौरव १०३,
वेदना अन्त हुन्छ ९६	१०६, अगौरव रहन्छ
वेदना उपस्थित रहन्छ ९६	१०३, धर्म प्रति १०३
वेदना उत्पन्न हुन्छ ९६	शास्ताको विपरिणाम अन्यथाभाव
वेदनाहरू १४०	१६७
वेदनामा १४१, एकचित्त हुन्छ	शास्ता प्रति सगौरव १०४, १०७
१३९	रहन्छ १०६
वेदनीय कर्म १३५, हो १३४, होस्	शाला १७५
१३४	शासन ब्रह्मचर्य १३
वैराग्यको हेतु हुन्न १४६	शिक्षण १५, शिथिल शील ८४
	शिक्षापद ६, १५
श, श्र, ष	शिक्षा प्रति अगौरव १०६
	शिक्षा प्रति सगौरव १०३
शठी मायावी ८६, ८५	शिक्षामा विशेष ध्यान नदिने ८४
शयनासन १३०, लाई पनि दुई	शिक्षाको सत्कार गरी १०१
प्रकारले बुक्नु १३०	शीलगन्धले सुगन्धित थिए १८१
शाखा ८६ १४४, १५९, र पातहरू	शीलवट पराङ्मुख १४४, भई
सम्पन्न रह ८७	१५८, हुनेको ८६, ८७
शान्त चित्त निर्ई १५३	शीलव्रत उपादान -२२
शान्त चित्त पाएको छ १५३	शीलवान हुन्छ ७४

शीलवान् शीलसम्पन्न ८७, हुने
को ८७

शीलसम्पन्न ६८, ७०, ७१, ७३,
हुन्छ ६२, ६४

शीलसम्पदा कथाहरूमा ६२

शुद्धचित्त लिई १५३

शुद्ध पानी जस्तै ५७

शुद्धावास ब्रह्मलोकलाई ६६

शैलमय पर्वत २१४

शोक १६७, परिदेव दुःख १६६,
रूपी काँडा भाँचिसकेँ १९७

शोकी ११८

शंका सन्देह हो २३

श्रद्धापूर्वक घरछाडी ८४, ८५

श्रमणत्वमा बेवास्ता गर्ने ८४

श्रुतधर ७५

श्रुतसन्निचय ७५

षडायतनहरू ३६

स, सा

सउपादानी भएर ४८

सत्कृत्य हुन्छ ७४

सत्कृत्य पनि हुन्छ ७५, ७६

सत्काय ९२, लाई नछोडी ९२

सत्कार गर्ने छैन ७६

सङ्गणिकारत ९२, ९३

सङ्गणिकाराम ९२, ९३, मा अनु-

युक्त हुन्छ ९२, मा अनुयुक्त

हुन्छ ९३

सगौरव १०४, १०५, १०६, १०७

१०८, राख्न सक्ला १०६

सङ्घको सत्कार गरी १००

सङ्घ प्रति अगौरव १०६

सङ्घभोजन थियो १२

स्वच्छ निर्मल १४८

सडकको बीचमा पुग्नु भएका १९५

सप्तबोध्यङ्गलाई १५७

सप्तबोध्यङ्गहरू ११४

सत्यमा ८३

सत्यपूर्वक चोदना गर्ने सकोस्

८३

सत्यले चोदना गरेको छ ८२

सत्यले चोदना गर्नु भएको छ ८२

सत्यले दोषारोपण गर्दा पनि ८१	सत्पुरुष २१७, भन्दछन् २१७
सत्यनै भन्ने छु ७७	सन्नह्यचारी भिक्षुहरूको निम्ति
सतिपट्टानलाई १५७	७५, ७६
सन्तोष १४३, गर्ने हेतु हुन्न १४४, नहुनेको १५८ बाट पराङ्क-	सव्यञ्जन ७५
मुख १५८	सर्व संस्कार नभएको १६१
सन्तोषी हुने २१०	सर्वश्रेष्ठ १४०
सन्देह बित्तलाई १४९	सविज्ञानक कायमा २०
सद्धर्ममा प्रतिष्ठापित गर्नेछु ८५	सम्यक् प्रज्ञाको आधारमा १५६
सद्धर्मबाट पनि च्युतहुने भिक्षु	सम्यक्प्रज्ञाद्वारा राम्ररी देखेको
११७, ११८	हुन्छ १५६
सद्धर्मबाट पनि च्युत नहुने भिक्षु	सम्यक्प्रधानलाई १५७
११९, १२०	सम्यक् रूपले दुःखक्षय गर्नको निम्ति
सप्रतिभाग निमित्त ९७	९२
सम्पदा कथाहरू ६४	सम्यक्समाधि हुनेको ८७
सम्प्रज्ञानी ८४	सम्यक्समाधि नहुनेको ८६
सम्परायिक वेदनीय १३२, १३३	सम्यक्समाधिबाट पराङ्कमुख १४३
१३५	सम्यक्त्तमाधिको हेतु उपनिश्रय
सम्प्रहर्षित पार्न १२५	८६, ८७
सम्प्रहर्षित पार्ने बोली बोल्ने हुन्छ	समथ विपश्यनादि ५४
१२२, १२३, १२४	समजमा ८३

समयमें दोपारोपण गर्दा पनि ८१
 समयमें चोदना गर्नु भएको छ ८२
 समयमें चोदना गरेको छ ८१
 समापत्ति ६९
 समाधिहरू १४०
 समाधिकल्प कुशल छ ९९
 समाधि कुशल छ ९८
 समाधिको लक्षण १४०
 समाधिको सत्कार गरी १०१
 समाधिगोचर कुशल छ ९९
 समाधिष्ठ भई २१
 समाधिष्ठ हुँदा २१
 समाधिष्ठ हुने ८४
 समाधिष्ठ नहुने ८४
 समाधि स्थिति कुशल छ ९८
 समाधि प्रति अगोरव १०४, १०५,
 १०६
 समाधि प्रति सगौरव १०३
 समाधि प्रति पनि उसको सगौरव
 नै रहन्छ १०५
 समाधि प्रमुख हुन्छ १८०

समापत्तिमा बस्न पनि सम्झ ६८
 समाधिबाट नै प्रज्ञा हुने भएकाले
 १४०
 समाधिबाट उठ्न कुशल छ ९८,
 ९९
 समाधि सम्पदा कथाहरू ६२, ६५
 समाधि सम्पन्न ६८, ७०, ७१, ७३,
 हुन्छ ६२, ६५
 समाधि समापत्ति कुशल ९८, छ
 ९८
 समाधिभन्दा प्रज्ञा नै श्रेष्ठ हुने १४०
 समाधिलाई स्थिर गरी ९८
 समाहित चित्त लिई १४९, १५०
 समुदय १३९
 समुत्साहित गराउने १२४
 समुत्साहित पार्ने १२२
 सहस्रलोकलाई हेर्छु २२
 साकञ्छा गर्न योग्य हुन्छ ६२, ६३
 सातकारणहरूद्वारा सुसम्पन्न ९७
 सात कारणहरूले सुसम्पन्न ९८
 सायक ७५

सामञ्जसल १२७, प्राप्तिको निम्ति

१२७, १२८

सार के हुन् त ? १४१

साक्षात्कार गरी ७५

साक्षात्कार गर्नको निम्ति १३६

साक्षात्कार नगरेको १३६

साक्षात्कार गरेको १३७, हुन्न १३६

सि, सु

सिद्ध भान्चिएको साँढे जस्तै २०६

सिगाने स्वभावकी १४८, १५३

सिक्ने पनि हुन्छ १०९, ११०

सिन्धु २०१

सिंह १७७

सुख दुःख ३६, उत्पन्न हुन्छ ३४,

३५, हुने हो ३६

सुख प्रतिपदा चाँडो अभिज्ञान ३०,

३२, ३३

सुख प्रतिपदा ढीलो अभिज्ञान ३०

सुखबाट पराङ्मुख १४३, भई १५८

सुखवेदना १४०, लाई दुःखवेदना

भनी हेर्छ २११

सुखवेदनीय कर्म १३३, १३५

सुखवेदनीय होस् १३३

सुगन्धित पानीद्वारा १७६

सुगहंतं ९

सुन १०१

सुनाउने पनि १०९, ११०

सुनारकहाँ लगी १०१,

सुन्ने पनि हुन्छ १०९, ११०

सुनेको धर्म पनि बिसिन्दैन १५२

सुनेको धर्म बिसिन्छ १५२

सुनेका धर्मका कुराहरूलाई धारण

गर्न सक्ने १२१, १२२,

१२३, हुन्छ १२४

सुसुमार १७७

से, सो

सेवन गर्दा १२७

सेवन गर्न हुन्न १२९

सेवनीय र असेवनीय १२६, १२७,

१२८, १२९, १३०, १३१

स्रोत ४३

सं.
 संस्कार नभएको १६४
 संकल्प १३८
 संकल्प र वितर्कना १३१, बाट
 १३९, हरू १३९, १४१,
 हरूको नानात्व १३९
 संयोजन २१, लाई उल्लेखिसक्यो २१
 संक्लिष्ट युक्त चित्तलाई १४९
 संसर्गगत ९२, ९३
 संसर्गाराम ९२, ९३, मा अनुयुक्त
 हुन्छ ९२, मा अनुयुक्त हुन्न
 ९३
 संक्षिप्त छ ९६
 संक्षिप्त कुराको अर्थ ३७
 संक्षिप्त चित्त ९६, लाई ९६
 संक्षेपमा धर्मदेशना गरेता पनि १९
 संक्षेपरूपमा बताएको १०६
 संज्ञा १६०, १६१, उत्पन्न हुन्छ
 ९६, उत्पन्न भई १४७,
 निरुद्ध हुन्थ्यो १४७

संज्ञा भने, रहिने, रहन्छ, १४६,
 १६४
 संज्ञा नलिई बस्न सक्यो १५४,
 १४६, १६१, १६३
 संज्ञा नलिई बस्छ १४६, १६२,
 १६४
 संज्ञावेदयित निरोध, समापत्ति ७०,
 ७१, ७३, मा ६९ ७०,
 ७१, ७२, ७३
 संज्ञामय अरूपी देवता हुन ७२
 संज्ञी नै थिएँ १४७
 ह, क्ष, ज
 हटाउनको निमित्त १४९, १५०
 हाँगा १४४, १५९
 हात्तीहरू १७७
 हानभागीय संज्ञा ४२, ५०
 हानीनोकसानी २५
 हानी र नोकसानी २४
 हाँस १७७
 हितैषी १२३, १२४, बोलीले बोल्ने
 १२२, १२३, १२४, १२५,

बोली बोलने हुन्छ १२३	क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको कति बल-
हित गर्ने समर्थ हुन्छ १२१, १२२	हरू छन् ? १११
हीन इच्छा हुने २११	क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको बल हो
हेतु उपनिश्रय ८७	११२, ११३, ११४, ११५
होश १६१	क्षीणास्रवी भिक्षुहरूको चित्त ११२
क्षीणास्रवीको बल हो १५७	क्षीणास्रवी भिक्षुहरूले ११२, ११३,
क्षीणास्रवी भिक्षुका १५५	११४
क्षीणास्रवी भिक्षुहरूका आठ बलहरू	क्षीणास्रवी भिक्षुले १५६, १५७
छन् १११	जति ४, चतुर्थकर्मद्वारा ३
क्षीणास्रवी भिक्षुको चित्त १५६	

गाथा-सूची

अचलो मुष्पतिद्वितो २१४	अस्सजि नाम सावको २०७, २०८
अज्झत्तरतो समाहिततो २१०	अस्समो मुक्तो मय्हं १७४
अज्झायको मन्तधरो १९४	अहं पञ्जाय पारगो १९८
अञ्जाविमोक्खं पन्नूमि २१	आगन्तारो इत्थत्तं ३९
अत्तकारं मयं एतं १९३	आराधयित्वा सम्बुद्धं १९१
अप्पपञ्चं पपञ्चेति ४५	आराधयी सो निब्बानं ९३
अप्पस्सुतो अनादरो २०७	इन्दं व देवता पूजयेत्थ १७२
अप्पिच्छा होथ सन्तुट्ठा २०७	उद्धतविसो व सप्पो २०८
अभुत्वा उदकं पिवे २११	उपेक्खा सातंसमुद्धं २१
अमतं मयाधिगतं १९८	उभयन्तरेण नाहोमि २११
अरति मे न विज्जति १८३	उभोपि पद्वज्रिस्साम १९८
अलं फासुत्तिहाराय २११	उभो व एकतो हृत्वा १९८
असह्वतं गवेसन्तो १९३	उस्सीसम्मि करोमहं २०८
असह्वतेन रितासे १९३	एको सन्तुम्भितो तमाहु भिक्खु २१०
अस्सजि नाम ब्राह्मणो १९५	एवं मोहकखया भिक्खु २१४

एवं वादी महासमणो १९६	दोमनस्सान चूभयं २१
एसा मे अनुसासनी २१८	धम्मतक्क पुरेजवं २१
ओरसो धम्मनिम्मितो १९०	धम्मसेनापति अहुं २०८
ओरोपितो च मे भारो २०५	न तत्थ सारं बिन्देय्य १९३
कदलिं छेत्रान फालये १९३	नत्थि बाहिरके सुद्धि १९२
करणीयं कतं सब्बं २०५	नानादिट्ठी बट्टुज्जना १९३
कुक्कुचानं निवारणं २१	निक्खित्तमानदप्पो व २०८
कुत्तित्थे मच्चरि अहं १९३	निप्पपञ्चपदे रतो ९३
कोलितो इट्ठिया सेट्ठो १९८	पच्छिमे भवसम्पत्ते १९४
गोतमो सक्कपुञ्जवो १९१	पञ्जाभिञ्जाबलप्पत्तो १७९
चत्तारो पञ्च आलोपे २११	पठमं फल-ज्जगं १९६
ठपेत्वा जिनसासनं १९२	पण्णसाला मुमापिता १७४
तथेव त्रित्थिया लोके १९३	पपञ्चाभिरतो मगो ९३
त्वम्मि तं अघिगच्छेसि १९८	पव्वतो व न वेद्यति २१४
तस्स धम्ममु दायादो १९०	पहानं काममञ्जानं २१
तस्साहं वाहना अज्ज २०८	पहिततस्स भिक्खुनो २११
तिग्ण वेदान पारगू १९४	बहुस्सुता पातुक्करोति धम्मं १७२
तेसं च यो निरोधो १९६	ब्रह्मबन्धु अहोमहं १९४
तं वो वदामि भद्दन्ते २०७	ब्राह्मणो सञ्जयो नाम १९४
धीनस्स च पनूदं २१	भिक्खुपञ्चे निसीदित्वा १९१
दिट्ठे व धम्मे ६८	मा मे रुदाच्चि पापिच्छो २०७
दुक्खमद्दुक्खि सल्लतो २११	यथाचारं यथासत्तो सतोमा २१०

यथा सारत्थिको पोसो १९३	विहरामी अनासवो २०८
यथापि पब्वतो सेलो २१४	सके सिस्से ओवदन्तो १८३
यमहं पठमं दिस्वा २०७	सम्पादेयप्पमादेन २१८
यस्माहि धम्मं पुरिसो विज्जञ्जा १७२	सब्बत्थ पारमि पत्ता २०८
यस्सं दिसायं वसति २०८	सब्बमेतं अभिञ्जाय २९१
ये केचि बुद्धिमा सत्ता १९२	सारिपुत्तो ति नामेन १९०
ये धम्मा हेतुप्पभवा १९६	सारेण कदली यथा १९०
योगक्खेमं अनुत्तरं ९३	सावकगुणेण फुस्सेन २०६
यो च पपञ्चं हित्वान ९३	सावको ते महावीर १९५
यो पपञ्चमनयुत्तो ९३	सासनं सोभयामसे १९८
यो मे आचरियो आसि १०८	सोहं विस्सजिते पञ्हे १९६
यो सुखं दुक्खतो अद् २११	सीलवा वतसम्पन्नो १७९
रत्तिन्दिवं न जानामि १८३	सुज्झन्ति जिनसासने १९२
लम्बको नाम पब्वतो १७४	सुरुचि नाम तापसो १७९
विप्पमुत्तोम्ह सब्बधी २१८	सो मे आचरियो धीरो २०७
विरजो विमलो आसि १९६	हन्दाहं परिनिब्बिस्सं २१८
विराधयो सो निब्बानं ९३	हिमवन्तस्स अविदूरे १७४

